

РАМИЗ ЗӨҢРАБОВ

Бастакарларымыз
наггында сөз

РАМИЗ ЗӨҺРАБОВ

БӘСТӘКАРЛАРЫМЫЗ
ҲАГГЫНДА СӨЗ

(1 КИТАБ)

1177-210099

Азербайджан Республикасы
Мәдәният һәм Кинематографистика министрлиги

Азербайджанская
Республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. М. Ф. Ахундова

БАҚЫ — «ШУР» НӘШРИЈАТЫ — 1995.

Нәшријатын директору Гәшәм ИСАБӘЛЛИ
Мәтбәә директору Ајдын МӘЛИКОВ

Азәрбајҗан Бәстәкарлар Иттифагынын
60 иллијинә итһаф едирәм.

Мүәллиф

ЗӨҺРАБОВ Р. «БӘСТӘКАРЛАРЫМЫЗ ҺАГГЫНДА СӨЗ». ТОПЛУ.
БАКЫ, «ШУР» НӘШРИЈАТЫ, 1995. 90 с.

ISBN 5—7094—0045—9

«Бәстәкарларымыз һаггында сөз» Әмәкдар инчәсәнәт хадими, Республика Бәстәкарлар Иттифагы Идарә һеј'әтинин катиби, Бақы Мусиги Академијасынын «Азәрбајҗан мусигисинин тарихи вә нәзәријәси кафедрасы»нын мүдирин, профессор Рамиз Зөһрабовун сајча он биринчи китабыдыр. Елми-күтләви дилдә јазылмыш бу китаб инанырыг ки, мусигисевәрләрә јахшы һәдијјә олачагдыр.

3 $\frac{4905000000}{J-032-95}$ е'лансыз

КӨРҚӘМЛИ МУСИГИШҮНАС

Әмәкдар инчәсәнәт хадими, профессор Рамиз Зөһрабов 25 илдән артыгдыр ки, мусиги нәзәријәси вә публицистикасы саһәсиндә сәмәрәли фәалијјәт көстәрир. О, «Азәрбајҗан тәснифләри» (М., 1983, Тһран, 1991), «Азәрбајҗан зәрби-мугамлары» (Бақы, 1986), «Мугам» (Бақы, 1991), «Азәрбајҗан мугамынын нәзәри проблемләри», «Һачы Ханмәммәдов» (Бақы, 1992), «Рауф һачыјев (Бақы, 1993), монографијаларынын, үчјүздән јухары елми вә елми-күтләви мәгаләләрин мүәллифидир. «Азәрбајҗан халг мусигиси китабынын, «Азәрбајҗан мусиги әдәбијјаты» вә «Мусиги әдәбијјаты» (2 китаб) дәрсликләринин дә мүәллифләриндән бири Р. Зөһрабовдур. Онун халг чалгы алатләри оркестри үчүн «Бајрам ләһнәләри», «Ушаг сәһнәләри» сүйталары, «Хореографик миниатүрләри» вә бир сыра маһнылары Азәрбајҗан Телерадио Верилишләри Ширкәтинин фондуна дахил едилмишдир.

Танымыш мусигишүнасын республика телевизијасы вә радиосу илә апардыгы верилишләр, сөһбәтләр, јени-јени симфоник вә сәһнә әсәрләри һаггында өн сөзлә чыхышлары тамашачыларын дәрин рәғбәтини газанмышдыр.

Сизә тәгдим етдијимиз «Бәстәкарларымыз һаггында сөз» китабы да Рамиз Зөһрабовун мәгалә вә очеркләриндән ибарәтдир. Китабы охудугча мүәллифин марағлы мүшаһидә вә үмумиләшдирмәләринин шаһиди олуруг. Бу китаб бәстәкарларымызын милли зәмин вә классик дүниә мусигисиндән јарадычылыгга истифадә пријомларыны тутарлы дәлилләрлә тәһлил едән-мүәллифин пешәкарлығына јахшы нүмунәдир.

Дилинин сәдәлији вә ајдынлығы, гаршыја гојдугу мәгсәд вә мәрәмын профессионалыг сәвијәсиндә һәлли китабын әсас мәзијәтләриндән ти.

Шүбһәсиз кениш охучу күтләси үчүн нәзәрлә тутулмуш бу китаб мусигисевәрләримизин чидди марағына сәбәб олачагдыр.

Г. ИСАБӘЛЛИ.

ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВ ВӘ АЗӘРБАЈЧАН ХАЛГ МУСИГИСИ

«Сәнәткар өз динләјичиләринин мәдәни инкишафындан кери галмамаг үчүн кәркин вә инадла ишләмәли... халгдан өјрәнмәли, халг мусиги јарадычылығынын түкәнмәз сәрвәтиндән истифадә етмәлидир».

Азәрбајчан профессионал мусигисинин баниси Үзејир Һачыбәјовун бу фикирләри онун милли инчәсәнәтлә сых бағлылығыны вә халг мусигисинә јүксәк мәнәббәтини әкс етдирир.

Бөјүк сәнәткарын јарадычылыг јолуну изләјиб әсәрләрини мугајисәли сурәтдә тәдгиг едәркән бир даһа белә бир гәнаәтә кәлирсән ки, бәстәкар өз јарадычылығында түкәнмәз халг мусигиси хәзинәсиндән үч јолла бәһрәләнмишдир; бир — һәр һансы бир мусиги фолклору нүмунәсинин мелодиясыны ејнилә сахламаг; ики — онун ајры-ајры мусиги элементләриндән истифадә етмәк; үч — мусиги фолклорунун ифадә васитәләри-мәгам, интонасија, метро-ритм үнсүрләри илә зәнкинләшмиш мүстәгил әсәрләрин, орижинал мелодияларын јарадылмасы...

Ону да дејәк ки, мусиги фолклорундан истифадәјә бәстәкар илк әсәри «Лејли вә Мәчнун» операсындан башламышдыр.

Бу хүсусда Үзејир Һачыбәјов јазыр: — «Мән опера үзәриндә 1907-чи илдән ишләмәјә башламышам, лакин мән дә бу идеја хејли әввәл, тәхминән 1897—1898-чи илләрдә, мән он үч јашлы ушаг икән доғма шәһәрим Шушада һәвәскар актјорларын ифасында «Мәчнун Лејлинин мазары үстүндә» сәһнәсини көрдүкдән сонра јаранмышды.

Һәмин сәһнә мәни о гәдәр һәјәчанландырды ки, бир нечә илдән сонра Бакыја кәлиб операја бәнзәр бир шеј јазмаг гәрарына кәлдим. Мән халг јарадычылығынын классик нүмунәләри олан муғамлардан мусиги материалы кими истифадә етмәји нәзәрдә тутмушдум. Вәзифәм анчаг Фүзули поемасынын сөзләринә форма вә мәзмунча зәнкин

рәнкарәнк муғамлардан мусиги сечмәк, һадисәләрин драмәтик планыны ишләјиб һазырламаг иди.»

Доғрудан да бу әсәрдә мусиги фолклорундан, онун муғам дәсткаһларындан, тәсниф вә маһныларындан, рәнк вә рәгсләриндән бөјүк усталыгла истифадә олунамышдыр. Мүәллиф өзү бу башлыча чәһәти белә сәчијјәләндирир: «Лејли вә Мәчнун»ун партитурасы јох иди. Буну һадисәләрин вә вокал нөмрәләринин ардычылығыны көстәрән «дирексион» әвәз едирди. Нота анчаг оркестр мусигиси вә хор үчүн халг маһныларындан көтүрүлмүш мелодия материалы салынмышды. Мүғәнниләрин охудуглары муғам ладында мәтндән кәнара чыхмамагла импровизасија илә мәшғүл олмаларына там ихтијар верилрди. Һәр бир муғамын олдугча чох импровизасија варианты вардыр. Она көрә дә һәр бир мүғәнни «Лејли вә Мәчнун»дан аријалары өз билдији кими охујурду».

Азәрбајчан опера сәнәтинин илки «Лејли вә Мәчнун» башга милли операларын јаранмасы үчүн бүнөврә олду. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, 1909—1915-чи илләрдә Ү. Һачыбәјов «Шејх Сән'ан», «Рүстәм вә Зәһраб», «Шаһ Аббас вә Хуршуд Бану», «Һарун вә Лејла» операларыны бәстәләди. Бу әсәрләрдә дә мусиги әсасыны муғам, тәсниф, рәнк вә халг мелодиялары тәшкил едир. Онларын мусиги дили олдугча садә, јадда галан вә асан гавраныландыр. Јери кәлмишкән ону да дејәк ки, башга сәһнә әсәрләриндән фәргли олараг мәшһур «Әсли вә Кәрәм» операсында бәстәкар ашыг мусигисиндән дә истифадә етмиш, операнын гәһрәманы Кәрәми характеризә етмәк үчүн әсас лејтмотиви ашыг һаваларындан алмышдыр.

Мусиги фолклору жанрлары, хүсусән дә муғамларын Ү. Һачыбәјовун ингилабдан габагкы операларында әсас јер тутдуғундандыр ки, һәмин әсәрләри һәтта «Муғам опералары» да адландырырлар.

Ү. Һачыбәјов милли опера сәнәтинин баниси олдуғу кими, милли мусигили комедија жанрынын да тәмәлини гојмушдыр. Илк операларындан фәргли олараг мусигили комедијаларында о, әсасән мусиги фолклорумузун маһны вә рәгсләринә әсасланмыш, Азәрбајчан халг мелодияларыны оперетта жанрынын ән'әнәви формалары илә үзви сурәтдә бирләшдирмишдир. Бу әсас мәзијјәт, јә'ни ән'әнәви Авропа формалары илә халг мусигиси формаларынын узлашдырылмасы мүхтәлиф мусигили комедијаларда мүхтәлиф үсулларла тәчәссүм олунар. Буну сүбут етмәк үчүн Ү. Һачыбәјовун үч мусигили комедијасынын — «Әр вә арвад», «О

олмасын, бу олсун», «Аршын мал алан»ын бәзи мусиги нөмрөлөрүнә мұрачнәт едәк.

Ону да дејәк ки, биринчи ики мусигили комедијада бәстәкар халг мелодијаларыны демәк олар ки, ејнилә сахлајыр, мәсәлән, «Әр вә арвад» мусигили комедијасында Сәфинин маһнысында мәшһур халг нәғмәси «Лачын»дан, Мәрчанбәјин маһнысында исә «Һичаз тәснифи»нин мелодијаларындан олдуғу кими истифадә едилмишдир.

Икинчи мусигили комедија — «О олмасын, бу олсун»да Мәшәди Ибадла Рүстәм бәјин дуети «Дарчыны» рәгс мелодијасы әсасында јаранмышдыр. Дөрдүнчү пәрдәдән «Кедин, кедин газыја дејин» хор нөмрәсиндә исә «Нә бахырсан јаны-јаны» халг маһнысынын мелодијасындан кичирик мусиги ибарәләри дәјишиклији илә истифадә олунмушдур. Мусигисевәрләрин јаддашында һәкк олунмуш «Мәшәди Ибадын маһнысы» комедијанын үрәјәјатымлы нөмрәләриндәндир. Бу маһнынын әсасыны исә «Узундәрә» халг рәгсинин тәранәләри тәшкил едир. Лирик рәгс Мәшәди Ибадын маһнысында тамам дәјишиб, сатирик сәчијә дашыјыр. Белә пријома һачыбәјов јарадычылығында надир һалларда тәсадүф едилсә дә, бу сәпкили икинчи нүмунә «Аршын мал алан» мусиги комедијасындан Солтанбәјин куплетләриди. Бу куплетләрин әсасында исә мәнәббәти, изтирабы ифадә едән «Чанлар ичиндәки чаным ај» халг маһнысы дајаныр.

«Аршын мал алан»ын диқәр нөмрәләриндән исә Ү. һачыбәјов халг мелодијаларыны јарадычылыг сүзкәчиндән кечирмәклә јанашы, чох заман да онлары јенидән ишләмишдир. Халг мусигисиндән јарадычылыгла истифадә едилмәси бахымындан бу комедија әввәлкиләрдән хејли фәргләнир. Бәстәкар бу әсәрдә халг мусигиси фолклорунун ајры-ајры элементләриндән истифадә етмәк јолуна гәдәм гәјур. Бу мәнәда икинчи пәрдәдән «Гызлар хору» диггәти чәлб едир. Хор нөмрәсинин икинчи һиссәси өз интонасијаларына кәрә мәшһур «Галадан галаја» халг маһнысына јахын олмагла јанашы, һәм дә бу әсәрдә милли мусигимиз үчүн о заман јени сајылан бир жанра — лирик валс жанрына мејл нәзәрә чарпыр. Хор нөмрәсиндә халг маһнысынын интонасијалары илә валс ритми вәһдәтдә верилир. Мәнз бунун үчүн дә артыг «Гызлар хору»на ситат шәкилли мусиги нөмрәси кими дејил, мәнз халг мусиги мәнбәји әсасында ишләнмиш мүстәгил әсәр кими бахылмалыдыр.

Халг мелодијасындан сәрбәст шәкилдә истифадә едилмәсинә аид көзәл өрнәк әсасыны «Тәрәкәмә» халг рәгси тәшкил едән Асјанын рәгси ола биләр. Ону да дејәк ки,

Ү. һачыбәјов Асјанын рәгс мелодијасында тәкчә конкрет мөвзудан истифадә етмәмиш, ејни заманда мусиги сәнәтинин чидди инкишаф пријомларыны да гәләмә алмышдыр.

Көрүндүјү кими, әввәлки мусигили комедијалардан фәргли олараг «Аршын мал алан»да бәстәкар халг мусигисинә јарадычылыгла јанашма методуну сечмишдир. Бу кејфијәтә бәстәкар нечә наил олмушдур? Бир тәрәфдән Ү. һачыбәјовун Москвада вә Петербургда мусиги тәһсили алмасы, диқәр тәрәфдән исә «Аршын мал алан»ын јазылмасына гәдәр Азәрбајчан халг маһныларынын мелодик принципләринин дәриндән өјрәнилмәси илә.

Ү. һачыбәјовун комедијаларындан халг мусигисиндән истифадәјә аид бир сыра нүмунәләр үзәриндә дајандыг. Онларын сајыны артырмаг да олар. Лакин кәтирдийимиз нүмунәләр белә сүбут едир ки, Ү. һачыбәјов халг мусигисиндән истифадә едәркән она јени-јени халлар әләвә едиб, онлары јени бир кејфијәтдә рәнкарәнк ифадә васитәләри илә зәнкинләшдирмишдир.

Ү. һачыбәјов ингилабдан габагкы јарадычылыг методу сонралар бәстәкарын башга әсәрләриндә дә өз көзәл бәһрәсини верди; халг мусиги инчиләриндән ситат шәклиндә истифадәдән имтина етмәклә дәрин милли зәминли әсәрләр јаратмаға наил олду. Кет-кедә Ү. һачыбәјовун оријинал мелодијалары Азәрбајчан мусиги фолклорунун магам-интонасија, ритм чаларлары илә бәзәнмиш шәкил алды. Оун халг мусигисиндән истифадә мәсәләсиндә сечдији үчүнчү јол мәнз будур. Ү. һачыбәјов илк Азәрбајчан бәстәкарыдыр ки, өз јарадычылығында муғамларын, халг маһныларынын лад-интонасија хүсусијәтләринин мусигинин мүасир ифадә васитәләри илә үзви сурәтдә бирләшдирмишдир.

Муғамларын мелодик әсасындан исә истифадәјә парлаг нүмунә Ү. һачыбәјовун халг чалғы аләтләри оркестри үчүн ики фантазијасы ола биләр. Бу әсәрләри «Чаһаркаһ» вә «Шур» фантазијалары да адландырырлар. Чүнки мүәллиф һәр ики әсәрдә бу муғамларын мелодик әсасындан истифадә етмишдир. Бәстәкар муғамлардан бәһрәләnmә мәсәләсини мәгаләләринин бириндә белә сәчијәләндирир: «Азәрбајчан мусигисини өјрәндикдә, ондан истифадә етдикдә муғам системинә, Азәрбајчан мусигисиндә олан вә чох бөјүк рол ојнајан чанлы муғамлара хүсуси диггәт верилмәлидир. Чалышмаг лазымдыр ки, бу муғамлар өз сәрбәст әһәмијәтләрини итирмәсинләр.

Мән шәхсән инанырам ки, биз Азәрбајчанда муғамлы

мусигини интенсив шәкилдә ишләмәклә муғам сәнәтини ән жүксәк сәвијјәгә галдыра биләрик».

Фантазијаларында муғамларын мәгам-интонасија чаларларындан ирәли кәлән јени-јени һармоник вә полифоник үнсүрләр тапан Ү. һачыбәјов өзүнүн орижинал мөвзу материалыны јаратмышдыр.

Ү. һачыбәјовун Халг мусигисиндән усталыгла бәһрәләnmәјинә бариз нүмунә кими илк классик операмыз «Короғлу»ну көстәрә биләрик. Операда Азәрбајҗан халг мусигисинин рәнкарәнк жанрлары — ашыг һавалары, рәгсләр, маһнылар, тәсниф вә муғамлар өз әксини тапмышдыр. Гејд едәк ки, садададығымыз жанр нүмунәләриндән операда мәһз мелодик вә ритмик үнсүр кими истифадә олунмушдур. Бу барәдә Ү. һачыбәјов «Мусигидә хәлгилик» мәгаләсиндә јазыр: «...Бәстәкарын нәинки үмуми мусиги мәдәнијјәти сәһәсиндә, бәлкә халг мусигиси сәһәсиндә дә чидди мусиги мә'луматы олмалыдыр. О, јарадычылыг ишинә башламаздан әввәл өзүнүн бәстәкарлыг фәалијјәтинә нә гәдәр һазыр олдуғуну чидди вә дүшүнчәли сурәтдә јохламалы, сонралар мөһарәтлә истифадә едә билмәк үчүн фолклору өјрәнмәлидир.

Шәхсән әсүм һаггында буну дејә биләрәм ки, мән халг мусигисини эсаслы сурәтдә өјрәнмәјинчә бөјүк әсәрләр јазмаға тәләсмәмишәм».

Мәгаләдә бәстәкар һәр бир муғамын хүсуси әһәмијјәтиндән дә сөһбәт ачыр: «Мәсәлән, «Секаһ» муғамы лирик ашиганә әһәмијјәтә маликдир. Бүтүн инчә ашиганә халг нәғмәләри бу муғам әсасында гурулмушдур. Буна көрә дә мән ашиганә сәһнәләри өз операларымда вердикдә бу муғамдан истифадә едирәм».

Мәгаләдә Ү. һачыбәјов дикәр муғамларын хүсусијјәтиндән истифадә етдијиндән дә сөз ачыр. Бунун исә бариз нүмунәси кими «Короғлу» операсыны көстәрә биләрик. Муғамларын ифадә васитәләринин көмәјилә бәстәкар операда интонасијалар вәһдәти јаратмаға наил олмушдур. Мәсәлән, ашыг мусигиси үчүн сәчијјәви «Шур» муғамы васитәсилә мүүллиф гәһрәманлығы тәрәннүм едир. Бу чәһәт үсјан етмиш халгын лејтмотивиндә вә «Чәнлибел» хорунун мусигисиндә өз ифадәсини тапыр. «Чаһаркаһ»дан исә бәстәкар халгын мәзлум вәзијјәтини көстәрмәк үчүн истифадә етмишдир. Операнын драматуржи инкишафында бу лејтмотив ханларын халга гаршы олан гәддарлығыны көстәрдикдә сәсләнир. «Раст» интонасијаларына исә бәстәкар мубаризлик вә галибијјәти тәсвир едән мусиги парчаларында мұрачнәт едир. Биринчи пәрдәнин финал хору, операнын сон ханәләри вә башгалары бу кими кејфијјәтләрә нүмунә ола биләр.

«Короғлу»да тәсниф жанры руһунда јазылмыш бир мусиги нөмрәси дә вар. Бу «Шур» муғамы үстүндә бәстәләнмиш ханәндә гызын маһнысыдыр.

Ү. һачыбәјов Азәрбајҗан халг мусигисинин тәдгиг вә тәһлилинә дә бөјүк әмәк сәрф етмишдир. XX әсрин әввәлләриндән башлајараг онун бүтүн нәзәри мәгалә вә мә'рузәләри Азәрбајҗан мусигисини һаггында әсаслы елми бир әсәр јаратмағ үчүн һазырлыг просеси иди. Нәһајәт, 1945-чи илдә Ү. һачыбәјовун нәшр етдирдији «Азәрбајҗан халг мусигисинин әсаслары» китабы онун нәзәри ахтарышларына јекун вурду. Бу китаб 25 иллик ағыр зәһмәтин, јухусуз кечәләрин, мұшаһидәләрин бәһрәсидир. Бу, Азәрбајҗан фолклорунун мұрәккәб вә өзүнәмәхсус мәгам структурларынын нәзәри тәһлилинә һәср олунмуш илк бөјүк һәчмли, санбаллы бир елми абидәдир. Китабда охујуруг: «Азәрбајҗан халг маһнылары, тәсниф, диринкә, рәгс вә с. мусиги формаларынын елми тәдгиги вә тәһлили көстәрир ки, Азәрбајҗан халгынын мусиги инчәсәнәти чох мұтәнәсиб вә чидди бир системә әсасланыр. Азәрбајҗан халг мусигисинин бүтүн елми-нәзәри мәсәләләри дә өз әксини бу системдән алыр».

Китаб бәстәкарларымыз үчүн дә гијмәтли бир вәсаит олмушдур. Мүүллиф бу хүсусда јазыр: «Мәним бу әсәрим Азәрбајҗан халг мусигисинин әсас чәһәтләрини өјрәнмәк үчүн нәзәри бир вәсаит вә Азәрбајҗан муғамлары әсасында мусиги јазан бәстәкарларә бир јарадычылыг көмәјидир».

Мүүллиф даһа сонра јазыр: «Азәрбајҗан халг мусиги инчәсәнәтинин әсасыны тәшкил едән ганун-гајдалар нәинки мәним јарадычылыг арзуму боғду, әксинә бу ганун-гајдалар бир бүнөврә олараг азад јарадычылыг фантазијасынын кешиш үфүгләрини ајдын ишыгландырыб мәнә даһа артыг чәсарәт верди. Сәрбәст гурулмасына вә мусиги фактурасынын мұрәккәб олмасына бахмајараг «Короғлу» операсы Азәрбајҗан динләјичиләринә Азәрбајҗан халг маһны вә мелодияларыны ејнилә тәкрар едән бә'зи әсәрләрдән даһа јахшы чатыр, чүнки «Короғлу» операсы халгын доғма мусиги диндә јазылмышдыр».

«Азәрбајҗан халг мусигисинин әсаслары» китабыны нәшр етдирмәклә Үзејир һачыбәјов Азәрбајҗан мусиги мәдәнијјәтинә, естетик фикринә парлаг, гијмәтли бир һәдијјә бәхш етмишдир.

Халг мусигисиндән, милли зәминдән јарадычылыгла бәһрәләнән Ү. һачыбәјовун әввәлчә илк операларында, мусигили комедијаларында, сонралар хүсусилә «Короғлу» операсында формалашмыш үслуб ән'әнәси Азәрбајҗанын бәстәкарлыг мөктәби үчүн әһәмијјәтли олду. Тәдирәлајиг чәһәт-

дир ки, јашлы, орта вә кәнч нәсл бәстәкарларымызын һәр бири Ү. һачыбәјов ән'әнәләрини мәнз өз фәрди јарадычылыг үслубуна ујғун инкишаф етдирмиш вә етдирирләр.

ГАРА ГАРАЈЕВ

XX әср Азәрбајчан мусигиси дүнјанын концерт естрадаларында әзәмәтлә сәсләнир, театр сәһнәләриндә рәғбәтлә гаршыланыр. Мусигимизин белә уғур газанмасында зәманәмизин бөјүк бәстәкары, ССРИ вә Азәрбајчан Республикасынын халг артисти, Сосиалист Әмәји Гәһрәманы, академик Гара Гарајевин мүстәсна хидмәти олмушдур.

«Бәстәкарын «Лејли вә Мәчнун» симфоник поемасы, «Једди көзәл» вә «Илдырымлы јолларла» балетләри, «Дон Кихот» симфоник гравүрләри, «3 №-ли симфонија»сы, скрипка илә симфоник оркестр үчүн «Концерт»и, 4 дәфтәр «Прелүдләр»и вә онларла башга әсәрләри мусиги хәзинәмизин зәнкинләшдирән әсәрләр сырасына дахилдир. Бу бәстәләмәләр дүнјанын бир чох ифачыларынын вә дирижорларынын репертуарында өзүнә мөһкәм јер тутмагдадыр»

Динләјичи вә тамашачылары дүшүндүрмәк, онлара јүксәк вә нәчиб һиссләр ашыламаг Г. Гарајев мусигисинин маһијәтини тәшкил едир. О елә бир сәнәткарды ки, һәчминдән асылы омајараг һәр бир әсәриндә фикрини јени-јени бәдиин васитәләрлә ифадә етмәјә чалышмышдыр.

«Г. Гарајев јарадычылығы дүнја көрмүш, һәјатын һәр исти-сојуғуну, ачысыны-ширинини дадымыш бир сәнәткар өмрүнү хатырладыр» О, јалныз бизим зөвгүмүзү охшамагла галмыр, ејни заманда өзүмүзү дәрк етмәкдә, һиссләримизин тәрбијәсиндә, мәнәви аләмимизин камилләшмәсиндә иштирак едир.

«Г. Гарајевин әсәрләри милјонларла динләјичиләри һәјәчанландырыр» Бу һәјәчан тәкчә көзәл мелодија илә, орижинал һармоник диллә, парлаг оркестр колорити илә дејил, һәмчинин өз бөјүк дахили мәзмуну илә диггәти чәлб едир. Г. Гарајев хошбәхт сәнәткарлардан иди. Бөјүк бәстәкар елә илк әсәрләриндән диггәти чәлб етмишди.

«Г. Гарајев һәлә Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасынын тәләбәси икән симфоник јарадычылыгда өз гәләмини сынајыр вә мүвәфғәјијәт газаныр. 1941-чи илдә исә о 23 јашында икән Чөвдәт һачыјевлә бирликдә П. Чајковски адына Москва Дөвләт Консерваторијасында тәһсил аларкән «Ајна» операсыны бәстәләјир. Үч илдән сонра исә һәр ики

бәстәкар «Вәтән» операсыны јазырлар. Операда халгын фашист ишғалчыларына гаршы мүбаризәсиндән данышылыр.

1944-чү илдә Загафгазија республикаларынын мусиги онкүнлүјүндә Гарајевин биринчи симфонијасы мүвафғәјијәтлә ифа олунур. Вә көркәмли рус бәстәкарлары Рејнголд Глијер вә Јури Шапорин тәрәфиндән тәгдир едилир.

1947-чи илдә Низами Кәнчәвинин анадан олмасынын 800 иллији илә әлагәдар Г. Гарајев «Лејли вә Мәчнун» симфоник поемасыны јарадыр. Илк дәфә Бақыда, шаһрә һәср олунмуш тәнтәнәли кечәдә, ифа олунан әсәр тезликлә совет дирижорларынын репертуарына дахил едилир. Демәк олар ки, бу әсәрләк бәстәкар дүнја мигјасында танынмаға башлајыр. «Лејли вә Мәчнун» поемасы бејнәлхалг фести-валларда ифа олунмуш, граммофон валларына јазылмышдыр. Чехословакијада, Румынијада, АБШ-да бу әсәрин валлары бурахылмышдыр. Бир ил сонра исә о, бу әсәрә көрә Дөвләт мүкафатына лајиг көрүлмүшдүр.

«Низами образларындан руһланан бәстәкар 1949-чү илдә «Једди көзәл» симфоник сүитасыны јазыр. Мусигимизин ән мәшһур әсәрләриндән олан бу сүита дүнјанын бир чох күшәләриндә динләјичиләрин рәғбәтини газанмышдыр. Г. Гарајев мәшһур «Валсы», «Брилјант» халг рәгси әсасында јазылмыш «Тәлхәкләрин рәгси»ни, «Једди көзәл»ин ајры-ајрылыгда портрет мусигиләрини мәнз илк дәфә сүитаја дахил етмишдир. Көркәмли режиссор Исмајыл Гидајәтзәдин тәклифилә Гарајев «Једди көзәл» балетини јазыр. Әсәр бу күнәчән сәһнәдән дүшмүр. Илк тамашадан сонра ајаг ачыб дүнјаны долашан бу әсәр 1953-чү илдән Ленинград Малы Дөвләт Опера вә Балет Театрынын репертуарында өзүнә мөһкәм јер тутмушдур. 10 ил сонра балет Гаһирәдә тамашаја гојулмушдур»

«Бәстәкара бөјүк шөһрәти «Илдырымлы јолларла» балети дә кәтирир» Чәнуби Африка јазычысы Питер Абраһамсын ејни адлы романы әсасында јазылмыш балетин Санкт-Петербург Академик Опера вә Балет Театрында тамашаја гојулмасындан артыг 40 ил кечир. Бу әсәр Бақыда, Қазанда, Минскидә, Кишинјовда, Дашкәндә, ејни заманда Болгарыстан, Румынија вә Чехословакија сәһнәләриндә уғурла тамашаја гојулмушдур.

«Г. Гарајев бир сыра парлаг сүиталарын мүәллифидир. Бу мәнәда «Албан рапсодијасы», «Вјетнам» сүитасы, «Илдырымлы јолларла» балетиндән ики сүита, «Классик сүита», «Дон Кихот» гравүрләри буна мисалдыр.

Симфоник мусиги саһәсиндә хүсуси јери бәстәкарын 3-чү

симфонијасы вә скрипка илә симфоник оркестр үчүн «Концерт»и тутур.)

«Үчүнчү симфонија» дәрин мазмунун вә мүндрәчәсинин зәнкинлији бахымдан мусиги хәзинәмизин инчиләриндән сајылыр. «Үчүнчү симфонија» зиддијәтли бир заманда јашајан инсанын һәјатына вә тәләјинә, мүбаризәсинә вә гәләбә әзминә һәср едилмиш мусиги сәнәтиндә јени бир сөздүр.

Һәр бир бөјүк сәнәткар кими Г. Гарајев јарадычылығы да миллиликдән хали дејил. Лакин бу мәзијјәт өзүнәмәхсус бир сәчијјәдә тәзаһүр олунур. Г. Гарајев мусиги сәрвәтимизин елә дәрин кушәләринә баш вурмуш вә елә инчиләр чыхартмышдыр ки, биз мәһз бундан сонра нә гәдәр зәнкин бир хәзинә саһибә олдуғумузу дәриндән дәрк едирик. Һәр биримиз «Једди көзәл» балетинин милли мусигисини көзәл дүјурүг. Вә ја «Лејли вә Мәчнун» симфоник поемасында Азәрбајчан мусиги фолклору ән'әнәләрини ајдын һисс едирик. Бәстәкарын 60-чы илләрдә јаздығы «Үчүнчү симфонија»да вә скрипка илә оркестр үчүн «Концерт»индә дә бу кејфијәтләр мөвчуддур. Лакин садаладығымыз әсәрләрин һәр бириндә миллилик мүхтәлиф аспектдә һәлл олунмушдур. Мә'лумдур ки, «Једди көзәл» балетиндәки валс там шәкилдә «Чаһаркаһ» муғамынын интонасијалары үзәриндә гурулмушдур. Балетдә бир нечә халг рәгсләриндән дә истифадә олунмушдур. 12 ил сонра јазылмыш «Үчүнчү симфонија»нын 2-чи һиссәсиндә исә биз ашыг ритмләрини сезирик. Чох мараглыдыр ки, әсәр «Секаһ» муғамынын башлыча интонасијасы илә битир. Мүәллифин әввәлки әсәрләриндән фәргли олараг бу симфонијадакы миллилик демәк олар ки, бүтүн образ системинин чанына һопмушдур. Симфонијанын мәркәзиндә Азәрбајчан милли характерини әкс етдирән образ дурур, јә'ни интеллектуал чәһәтдән зәнкин, мүрәккәб дүнјәкөрүшлү бир азәрбајчанлы. Белә бир тәзадлы образы тәсвир үчүн Г. Гарајев көһнә ифадә васитәләриндән имтина едир. Чүнки бу ифадә васитәләри бәстәкарын дүшүнчәләрини мүәјјән гәдәр мәһдудлашдырарды.

Ону да демәк олар ки, мүасир инсан даим ахтарышдадыр. Бу принцип «Үчүнчү симфонија» үчүн дә сәчијјәвидир. Симфонија боју мусиги фәсиләсиздир. Јери кәлмишкән дејәк ки, биз фәсиләсиз һәрәкәти шифаһи ән'әнәјә әсасланан муғамларымызда да көрүрүк. Демәли, Г. Гарајев муғамларын инкишаф принципиндән өз симфонијасында бөјүк баһарыгла истифадә етмишдир. Неч дә тәсадүфи дејил ки,

Д. Шостакович демишдир: «Гарајев «гәбул олунмуш» хәлгилик чәрчивәсиндән чыхмаға горхмур, хәлгилик анлајышыны кенишләндирир».

Бөјүк истәдад саһибә олан Г. Гарајевин јүксәк професионализми, вәсф етдији нәчиб әхлаги мотивләр, демәк олар ки, мүасир мусигинин дашыдығы јүксәк гәјәләри, парлаг фикирләри, хејршаһ дүјүгулары өзүндә ифадә етдирмишдир.

Г. Гарајев и дикәр халгларын һәјат вә мәдәнијјәти илә бағлы мөвзулар да марагландырырды. О, һәлә илк јарадычылыг илләриндә рус шаири А. Пушкинин «Саркоселски һејкәли» ше'ри әсасында фортепиано үчүн ејни адлы әсәрини јазыр, мәшһүр «Күрчүстан тәпәләриндә» вә «Мән сизи сеvirдим» романсларыны гәләмә алыр. Гарајевин әсәрләри сырасында Иран, Түркијә, Испанија, Алманија, Африка халглары әдәбијјаты, рус классик вә мүасир драматуркијасы илә бағлы әсәрләр дә вардыр. Тәгдирәләјиг һалдыр ки, мүәллиф бу вә ја дикәр халгын мусигисинә хас мәзијјәтләрн дәриндән өјрәнмиш, ону өз јарадычылыг сүзкәчиндән кечириб динләјичиләрә чатдыра билмишдир. 50 иллик јарадычылыг дөврүндә елә бир мусиги жанры олмамышдыр ки, Гарајев онда өз гәләмини мүвәффәгијјәтлә сынамасын. Лакин, балет, опера, симфоник вә кино мусигиси жанрлары бәстәкарын диггәтини даһа чох чәлб едирди. Бу да тәбиидир Чүнки бир бөјүк сәнәткар кими Гарајев үчүн кениш динләјичи аудиторијасы әзиз вә доғма иди.

Г. Гарајев ичтимаи ишләрдә дә фәал чалышмыш вә чох сәмәрәли, фәјдалы, лазымлы ишләр көрмүшдүр. Узун илләр ССРИ Бәстәкарлар Иттифагынын катиби, Азәрбајчан Бәстәкарлар Иттифагынын сәдри, Азәрбајчан Республикасы ЕАнын һәгиги үзвү кими шәрәфли вәзифәләр дашымышдыр. О, бејнәлхалг мусиги-ифачылыг жүрисинин, Дөвләт Мүкафатлары Комитәсинин үзвү олмушдур. Халгымыз ону дөрд дәфә ССРИ Али Советинә депутат сечмишдир. Бәстәкар ики дәфә Дөвләт мүкафатына, республика Дөвләт мүкафатына лајиг көрүлмүшдүр.

135 ил Ү. Гачыбәјов адына Дөвләт Консерваторијасында мүәллимлик етмиш Г. Гарајев бир профессор кими сәмәрәли чалышмыш, 70 нәфәрә кими профессионал бәстәкар јетирмишдир. Фәхрлә дејә биләрик ки, Г. Гарајев мәктәбинин јетирмәләринин әсәрләри республикамызын сәрһәдләриндән чох-чох узагларда сәсләнир вә тамашаја гојулур. Бу бәстәкарларын һәр бири фәрди јарадычылыға маликдирләр.

Рауф Гачыјевин, Ариф Мәликовун, Гачы Ханмәмәдовун, Васиф Адыкөзәловун, Хәјјам Мирзәзәдәнин, Полад Бүлбүлөглунын, Тофиг Бақыхановун, Владимир Шаинскинин, Муса Мирзәјевин, Огтај Зүлфүгаровун, Мәммәд Гули-

евин, Фэрэч Гарајевин, Фирэнкиз Элизадэнин, мэрһум Леонид Вајнштејнин, Емин Сабитоглунун, Севда Ибраһимованын, Афаг Чэфэрованын, Ајдын Эзимовун, Исмајыл Начыбэјовун, Рэһилэ Гасэнованын вэ башгаларынын мусигили-сэһнэ эсэрлэри, камера-инструментал, камера-вокал, симфоник мусигиси вэ маһнылары республикамызын һудудларындан кэнарда белэ рэғбэтлэ гаршыланыр.

Жазымызы Г. Гарајевин Азэрбајчан бэстэкарларынын IV гурултајындакы мэрүзэсиндэ дедији бу фикирлэ битирик: «Биз јарадычы зијалылар, адамларымыз илэ ајаглашмаға, онларын мәнэви еһтијачыны өдэмэјэ, һабелэ мүасирлэримиздэ јүксэк зөвг тэрбијэ етмэјэ чалышмалыјыг. Бу бизим мүгэддэс борчумыздур».)

ЕСТРАДА МУСИГИМИЗИН БАНИСИ

Јүксэк фитри исте'дада малик, Республиканын халг артисти, Дөвлэт мүкафаты лауреаты, профессор Тофиг Гулијев Азэрбајчан профессионал мусиги тарихинэ естрада мусигиси жанрларынын баниси, кино мусигисинин илк јарадычыларындан бири кими дахил олмушдур. Бу күн биз фэхрлэ дејэ билэрик ки, Т. Гулијевин маһнылары, кино мусигиси, естрада пјеслэри, оперетталары мусиги хэзинэмизин гызыл фондуна дахил олмуш мусиги мэдэнијјетимизэ кениш шөһрэт кэтирмишдир.

Т. Гулијев јарадычылыға 30-чу иллэрдэ башламышдыр. Нэмин дөврүн өзү күтлэви маһныларын, һэмчинин естрада маһныларынын чичэкленмэ дөврү иди. Мәһз бунун үчүн дэ бэстэкар јарадычы гүввэсини илк дэфэ маһныда сынамыш вэ бу күнэ гэдэр гэлэмини јерэ гојмамышдыр. Хатырладаг ки, о, илк маһнысыны һэлэ 14 јашында икэн М. Ә. Сабирин «Дэрсэ кедэн бир ушаг» ше'ринэ јазмышды. Маһны мүәллими Асэф Зејналлынын хошуна кэлмишди. 30 вахтдан Т. Гулијевин һэр маһнысы динләјичилэр үчүн бир төһфэ олмушдур. Чүнки о, маһнынын тэбиэтини чох көзал вэ һэссаслыгла дујан бир сэнэткардыр. Нэр дэфэ онун маһныларыны динләдикдэ бөјүк зөвг алырыг. Иллэр өтдүкчэ бу маһныларын гэдри-гијмэти дэ артыр. Неч дэ тэсадүфи дејил ки, бэстэкарларымызын орта вэ кэнч нэслинэ мәнсуб бир чох нүмајэндэлэри Тофиг Гулијев сэнэтиндэн чох шеі өјрәнмишлэр.

«Тофиг Әләкбэр оғлу Гулијев 1917-чи ил 7 нојабрда Гақыда анадан олмушдур. Мусиги исте'дады еркэн чағларындан өзүнү бирузэ вермишдир. О эввэл Азэрбајчан Дөвлэт

Консерваторијасы нэздиндэ фәһлэ факултэсинэ дахил олмушдур.

Көркәмли тарзэн Мансур Мансуровдан Тофиг Гулијев «Раст» вэ «Секаһ-Забул»у, З. Бағыров исэ «Дүкаһ» муғамыны нота јазыр. Бу нот јазыларынын кејфијјэти Үзејир Начыбэјовда нечэ көзал тээсүрат ојадырса, бөјүк бэстэкар һэр ики кэнчи Москваја тәһсиллэрини давам етдирмэјэ јоллајыр. Беләликлэ, Т. Гулијев вэ З. Бағыров үчүнчү күрсдан П. Чајковски адына Москва Дөвлэт Консерваторијасына көчүрүлүр. Тофиг Гулијев Москвада ики ихтисас — бэстэкарлыг вэ дирижорлуг сэнэти үзрэ тәһсил алмышдыр.

Тәһсил иллэриндэ о бир мүддэт Үмумиттифаг радиосунда А. Сфасманын рәһбэрлик етдији естрада оркестриндэ фортепианода чалмышдыр ки, бу да онун естрада мусигиси јарадычылыгында әһәмијјетли рол ојнамышдыр. Тэсадүфи дејилдир ки, Бөјүк Вэтэн мүһарибэсиндэн бир аз эввэл о, Нијази илэ бирликдэ Азэрбајчан Дөвлэт естрада оркестрини тәшкил етмиш вэ онун илк бэди рәһбэри олмушдур. Мүһарибэ иллэриндэ дэ Т. Гулијев бу оркестрлэ тез-тез эскэрләр гаршысында һамилик концертлэрилэ чыхыш етмишдир. Мүһарибэдэн сонра Т. Гулијев Москва Консерваторијасында тәһсилни давам етдирмишдир. О бэстэкарлыг үзрэ аспирантураны профессор Ј. Голубевин синфиндэ, дирижорлуг үзрэ исэ профессор А. Гаукун синфини баша вурмушдур.

40-чы иллэрин биринчи јарысында Азэрбајчанда естрада мусиги жанрларынын илк нүмунэлэринин јаранмасы Т. Гулијевин ады илэ бағлыдыр. Бу жанрларын тәшәккүлү вэ инкишафында бэстэкарын ролу бөјүкдүр.

Бэстэкар милли кино мусигиси саһэсиндэ дэ эзмлэ чалышыр.

«Ону да дејек ки, 50 ил бундан эввэл «Сэбуһи» филминэ кэнч Тофиги мусиги јазмаға дэ'вэт едирләр. Бу, бэстэкарын киноматографија саһэсиндэ илк сынағы иди вэ бу тәшәббүс Т. Гулијевин јарадычылыгыны һәмишәлик кино сэнэти илэ бағлада. Артыг илк филмдэ бэстэкар мусиги васитэсилэ кино эсэринин идејасынын бүтөвлүкдэ ачылмасына нанл олду.

«Бу күнэ гэдэр Т. Гулијев 30-дан артыг филмэ мусиги јазмышдыр. Мүбалиғэсиз дејэ билэрик ки, маһны жанры кими кино мусигиси дэ бэстэкара бөјүк мүвәфғәнијјэт кэтирмишдир.

Бэзэн кино мусигисинэ «јүнкүл саһэ» кими бахырлар. Бу мә'нада Дмитри Шостаковичи јада салмаг јеринэ дүшәр: «Мән кино мусигисинэ јүнкүл мусиги кими бахан адамы

баша дүшә билмирәм. Мән бунун әсла асан иш олдуғуну һеч заман дүжамышам. Кино саһәсиндә ишләмәк бәстәкардан чидди билик, мә'лумат, дәркетмә габилијјәти тәләб едир».

♥ Мәһз белә кејфијјәтләрин сајәсиндә Т. Гулијевин «Сәбуһи», «Көрүш», «Бәхтијар», «Ону бағышламаг олармы», «Өкеј ана», «Гызмар күнәш алтында» «Сән һәмишә мәнимләсэн», «Мө'чүзәләр адасы», «Гајынана», «Шир евдән кедир» вә башга филмләрә бәстәләдији бир чох маһнысы, филм екрандан чыхса белә дилләр эзбәри олмушдур. Гара Гарајевин тә'биринчә десәк, «Т. Гулијевин кино мусигисиндә маһны башлыча драматуржи мүһәррикдир, тәканверичи гүввәдир. Һәм гәһрәманын портрети, һәм тәбиәт тәсвири, һәм дә үмуми емосионал мүнит мәһз онун маһныларында өз тәчәссүмүнү тапыр. Маһны бир нөв филмин лејтобразы әһәмијјәтини кәсб едир».

«Маһны мәним ән чох севдијим вә дәнә-дәнә мүрачиәт етдијим жанрдыр». Бәли, бу сөzlәри тез-тез дејән Т. Гулијев һәјатымызда баш верән һәр бир һадисәјә үрәкачан маһныларла чаваб верир. Һәмин маһныларын мөвзу даирәси рәнкарәнк вә кенишдир.

Мәһәббәт лирикасы! Т. Гулијев нәғмәләринин чоһу мәһз бу һисслә ашыланмышдыр. Бәстәкарын лирик маһныларында севинч, кәдәр, чошғун һисс вә дүјғулар усталыгла тәрәннүм олунур. Онун «Азәрбајчан», «Бакы һаггында маһны», «Зибедә», Сәнә дә галмаз», «Әзиз Сурәт», «Лирик маһны», «Севки валсы», «Гафгазын сүфрә маһнысы», «Достлуг һаггында маһны», «Үзүјүмүн гашы», «Нефтчи һаггында маһны», «Тој маһнысы», «Бәхтәвәр олдум» вә башгаларыны эзбәрдән билирик.)

Т. Гулијев маһныларыны һансы кејфијјәтләр характеризә едир?

— Мелодија, сәмимијјәт, образлылыг.

1 — мелодија. Мә'лумдур ки, мелодија маһнынын чаныдыр. Т. Гулијев исә мәһз сөзүн әсл мә'насында мелодија устасыдыр. Артыг һәр бир мусиги пәрәстишкары илк фразадан бу мусиги мүүллифинин мәһз Т. Гулијев олдуғуну мүүјјәнләшдирир. Онун мелодијаларында үрәјәјатимлылыг, дәрин лиризм, ахычылыг, кәнчлик руһу һакимдир. Әлбәттә, сөһбәт тәкчә колоритдән, өзүнә мәхсус јазы үслубундан кетмир. Т. Гулијев мусиги лексикасына өз интонасијаларыны, өзүнәхас шәффаф һармоник вә мелодик дәнмәләри әлавә етмишдир. О, ејни заманда маһныларына Азәрбајчан мусиги фолклорунун әсас хүсусијјәтләрини кәтирмишдир.

2 — сәмимијјәт. Хүсусилә вәтән торлағына, мүасирләримизин дүјғу вә дүшүнчәләринин тәрәннүмүнә һәср олунмуш

маһныларда бәстәкарын сәмимијјәти даһа чох һисс едилир.

3 — образлылыг. О, ше'рдә олан образлылығы мусиги тәрәнәләриндә даһа долғун вә камил шәкилдә тәзаһур етдирир.

Мәһз бу сәбәбдән дә бәстәкарын көнүл нәғмәләри руһу-муза гита верир, хәјалымызда тәәссүрат ојадыр, гәлбимизә һәрарәт кәтирир, бизи севиндирир вә дүшүндүрүр...

Т. Гулијев сәһнәјә дә биканә галмајыб. Белә ки, Ш. Гурбанов ад. Азәрбајчан Дөвләт Мусигили Комедија Театрында онун дөрд — «Актриса», «Гызыл ахтаранлар», «Сәнин бирчә сөзүн», «Елла, сабаһын хејир» оперетталары тамашаја гојулуб вә кениш рәғбәт газанмышдыр. Мүасир мөвзулар әсасында јазылмыш бу әсәрләрин бә'зиләриндә мүүллиф һазырда дәбдә олан оперетта-мүзикл формасындан истифадә етмишдир.

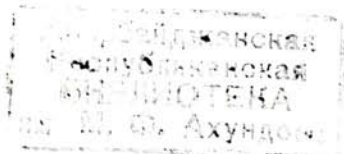
Т. Гулијев камера-инструментал, камера-вокал мусиги саһәсиндә аз әсәр јазса да, бунлар белә мәшһур ифачыларымызын репертуарында өзүнә лајигли јер тутур. Биз бу мә'нада онун фортепиано үчүн Вариасијаларыны, Прелүдләрини, фортепиано илә скрипка үчүн Сонатасыны, романсларыны кәстәрә биләрик.

Бәстәкарын Азәрбајчан мусиги фолклору нүмунәләринин топланыб нота јазылмасы ишини дә гејд етмәлијик. О, «Азәрбајчан халг рәғсләри» (1951), Бүлбүлүн редактәси илә икичилдик «Азәрбајчан халг маһнылары» мәчмуәләринә дахил олан бир сыра маһныны нота көчүрмүшдүр.

Онун ичтимаи фәалијјәти дә диггәтәлајигдир. Т. Гулијев мұхтәлиф илләрдә М. Магомајев адына Азәрбајчан Дөвләт Филармонијасынын бәдиин рәһбәри, директору, 30 илә јахын бир дөврдә исә Азәрбајчан Бәстәкарлар Иттифагынын катиби, биринчи катиби вәзифәләриндә чалышмышдыр. 1990-чы илдә Бәстәкарлар Иттифагынын VII гурултајында бәстәкар вә мусигишүнаслар ону јекдилликлә Иттифагын сәдри сечмишдир. Гејд едәк ки, Т. Гулијев кениш ичтимаијјәт арасында бөјүк һөрмәт саһибидир. О, мәһз хош хасијјәти, сәмимијјәти, көзәл инсани кејфијјәтләри илә сәнәт адамларынын рәғбәтини газанмышдыр.

Көркәмли бәстәкар Тофиг Гулијев һазырда да бәстәчилик саһәсиндә кәнчлик еһтирасы илә чалышыр.

660012
АВ

СИМФОНИК ТЭФЭККҮРҮН БӘХРЭЛӘРИ

«Сәнәтдә башлыча чәһәт фәрдиликдир. Бу мүнүм мәзијјәт исте'дадын дәрәчәсини, јарадычылыг ахтарышларынын кенишлијини мүүјјән едир.

Бу мә'нада көркәмли бәстәкарымыз Чөвдәт Һачыјевин јарадычылыг симасы сон дәрәчә фәрдидир. Онун мусигисини динләркән гәрибә бир вәһдәт, санки ујушмајан сурәтләрин вәһдәтини көрүрсән; бир тәрәфдән баһадыр гүдрәти көстөрмәјә сәсләјән јүксәк епиклик, дикәр тәрәфдән—һтирас вә һәјәчан, күчлү драматик гүввә, һејрәт ојадачаг гәдәр тәмиз, инчә, хош лиризм». («Епик вүс'әтли сәнәткар».)

Бу сәтирләри көркәмли бәстәкарымыз, республиканын халг артисти, Дөвләт мұкафаты лауреаты Чөвдәт Һачыјевин һаггында онун сәнәт досту Фикрәт Әмиров демишдир.

Бу мәзијјәтләр Чөвдәт мусигисинин бир чох жанрларда јаздығы әсәрләр, о чүмләдән 7 симфонија, 3 симфоник поема, «Вәтән» операсы, ораторија, фортепиано үчүн баллада, соната, һабелә симли кuartет, кuartет-поема, соло вә хор маһнылары үчүн хасдыр. Хүсусилә, симфоник жанрда бу мүддәалар даһа габарыг шәкилдә өз тәчәссүмүнү тапыр. Ону да дејәк ки, Чөвдәт Һачыјев камера-инструментал, вокал, һабелә хор мусигиси саһәсиндә нә гәдәр көзәл әсәрләр јаратса да онун јарадычылығында апарычы жанр симфонијадыр, үмумиликдә симфоник мусигидир. Мәһз буна көрә дә Азәрбајчан симфонизминин инкишафында Ч. Һачыјевин хидмәти хүсусилә тәгдир едилир. Гејд етмәк лазымдыр ки, Чөвдәт Һачыјевин јарадычылығында фолклор вә муғам жанрларынын хүсусијјәтләри классик мусигинин вә еләчә дә дүнјанын муасир мусиги дилинин лексикасы илә үзви сурәтдә бирләшир.

*Бәстәкарын биринчи симфонијасы 50 ил бундан әввәл 1944-чү илдә Тбилисидә кечирилән Зағафгазија республикаларынын декадасында ән јахшы әсәрләрдән бири кими гијмәтләндирилмишдир. Симфонија бу жанрда јазылмыш илк нүмунәләрдәндир. Бу мүвәффәгијјәт Чөвдәт Һачыјевин сәнәтдә «макистрал» јолуну мүүјјән етди. О, икинчи вә үчүнчү симфонијаларыны да јазды. Хатырладаг ки, үчүнчү симфонија онун тәләбәлик дөврүнүн јарадычылыг биографиясыны тамамлајан әсәрдир.

1956-чы илдә Азәрбајчан бәстәкарларынын I гурултајында ифа олуна «Дөрдүнчү симфонија» исә мусиги һәјәтымызда әламәтдар һадисә кими гијмәтләндирилди. Бир ил сонра һәмин әсәрлә ССРИ Бәстәкарларынын II пурултајы ачылды. Симфонија бөјүк дирижорумуз Нијазинин ида-

рәсилә Москва Дөвләт Филармонијасы оркестринин ифасында чалыныб.

Һәлә о заман Дмитри Шостакович симфонија һаггында өз тәәсүратларыны белә билдирмишди: «Гурултајын әламәтдар һадисәләриндән бири Чөвдәт Һачыјевин Дөрдүнчү симфонијасынын ифасы иди. Симфонија чох бөјүк тәәсүрат ојатды. Мәнә елә кәлир ки, бу симфонија өлкәмиздә сон дөврдә јазылмыш ән јахшы симфоник әсәрләрдән биридир». Бөјүк бәстәкар јанылмамышдыр. Симфонија 5 һиссәдән ибарәтдир. Биринчи һиссә мүгәддимә-прологдур. Кечмиш һаггында, халг һаггында һекајәт кими сәсләнир. Бу сәбәбдән мүгәддимәннин мусигиси тәмкинли вә гәһрәмани характердәдир. Ону да дејәк ки, бурда әсас мөвзуну јазаркән мүәллиф «Баяты-Шираз» муғамынын мелодик дөнүмләринә мүрачһәт етмишдир. Мөвзунун драматуржи әһәмијјәти дә бөјүкдур. Буну әввәл биринчи һиссәдә мүәллифин әсас тезиси кими гәбул етмәк олар. Бу мөвзу-тезис симфонијанын сонраки инкишафында да мүнүм рол ојнајыр. Белә ки, һәмин мөвзу мүхтәлиф рәнкә бојанмыш, дәјишдирилмиш вариантлы шәкилдә бүтүн һиссәләрдә сәсләндирилди. Икинчи һиссәдә исә халг мүбаризәсинин мөһтәшәм лөвһәси көзләримиз өнүндә чанландырылыр. Сонра драматик кәркинлији парлаг жанр лөвһәси әвәз едир. Бу, симфонијанын үчүнчү һиссәсидир. Бурада биз ашыг маһныларынын интонасијаларыны, халг рәгси вә марш ритмләрини ешидирик.

Дөрдүнчү һиссәдә биз халгын һүзүнлү образынын шаһиди олуруг. Бу һиссә үмумијјәтлә, симфонијанын фачһәви зирвәси сајылыр.

Нәһәјәт, финал, јә'ни сон һиссә әсәрин бүтүн образларыны јекунлашдырыр.

Финалын гәһрәманылыг сәчијјәси дашыјан мусигиси драматик кәркинлији мүүјјән гәдәр азалдыр. Бу һиссәннин мусиги материалы күмраһ вә никбиндир.

Ч. Һачыјевин «Дөрдүнчү симфонија»сы бир чох шәһәрләрдә ифа олунмушдур. Лакин бу әсәрин бир нечә ил әввәл Ленинградда (индики Санкт-Петербург) ифасы бөјүк диггәтә сәбәб олду. Һәмин ифанын видеојазысы тез-тез республика телевизијасы илә дә көстәрилди. Әсәри Д. Шостакович ад. Санкт-Петербург Филармонијасынын симфоник оркестри тәфсир етмишдир. Симфонија танымыш дирижор, Газахыстан вә Татарыстан республикаларынын халг артисти Фуад Мансуровун идарәсилә сәсләнмишдир. Биз бә'зи мәшһур инчәсәнәт хадимләринин концерт һаггында рә'јләрини охучулара чатдырмаг истәјирик.

Халг артисти, дирижор Арвид Жансонс: «Бизим гаршымызда милли мәдәнијјәтин парлаг әсәри чанланды. Әсл сәнәт әсәри дил сәрһәдди танымыр. Чөвдәт һачыјев өз истәдады вә усталығы илә белә бир әсәр јаратмышдыр».

Римски-Корсаков ад. Санкт-Петербург Дөвләт Филармонијасынын профессору, Русија Федерасијасынын халг артисти Илја Мусин: «Мән симфонијаны бөјүк марагла динләдим. Чөвдәт һачыјевин јарадычылығында Шостакович вә Үзејир һачыбәјов ән'әнәләринин бирләшмәсинин шаһиди олуруг. Бу, белә бир синтездир ки, оңун нәтичәси милли мәдәнијјәтин наилијјәтинә кәтириб чыхарыр».

Д. Шостакович јарадычылығынын тәдгигатчысы, профессор Софја Хентова: «Чөвдәт һачыјев өз симфонијаларында Шостакович симфонизминин истәдадлы вә орижинал ардычылы кими чыхыш едир».

Ч. һачыјевин «Бешинчи симфонијасынын ады; «Инсан, јер, космос»дур. Адәтән, классик симфонија бир вә ја дөрд һиссәјә гәдәр олуру. Бешинчи симфонијанын композисија гурулушу мараглыдыр. О, ики һиссәдән вә 7 фәсилдән ибарәтдир. Бәстәкарын ади композисијадан кәнара чыхмасы мәнз мусиги драматуркијасынын тәләбләри илә бағлыдыр. Бурада һәр бир фәсил бир-бирини үзви сурәтдә әвәз едир. Јүксәк эмоционал овгатда әсәр тамамланыр.

Гејд едәк ки, бүтүн симфонија боју бир әсас лејтмөвзу кечир. Буна лејттезис кими дә бахмаг олар. Бу лејтмөвзуну биз илк дәфә биринчи фәслин әввәлиндә ешидирик. Бунунла јанашы әсәрин драматуржи концепсијасы да биринчи фәсилдә үзә чыхыр. Бу, мусиги е'тибарилә сигләтли һиссәдир.

Икинчи фәсил исә биринчи илә тәзад тәшкил едир. Бу фәсил кичик токкатадыр. Токката, јә'ни ити темпли пјес. Һәмин һиссә чоһсәсли полифоник бир әсәрлә (мусиги нәзәријјәсиндә она fuga дејирләр) бирләшир. Сонрадан биз јенә токката образларыны ешидирик. Бу, артыг 4-чү фәсилдир. Мусиги е'тибарилә бу фәслин ән јүксәк зирвәси 5-чи фәслин әввәлинә дүшүр. 5-чи фәсил исә арамлы, лирик мусиги образларыны тәчәссүм етдирир. 6-чы фәсил 5-чи фәсиллә мусиги чәһәтдән тәзад тәшкил едир. Бу фәслин мусигисини «зарафатјана» вә ја «скерсо» адландырмаг дүзкүн оларды.

Нәһәјәт, 7-чи — сонунчу фәсил... Бу фәсилдә бәстәкар XV—XVI әсрләрин полифонист сәнәтинә мүрачиәт етмишдир. Јә'ни бурада гәдим килсә охумағы үслубунда хорал дејилән мусиги формасындан истифадә олуномушдур. Бу

¹Скерсо—италјанча «зарафат» демәкдир. О, јуморлу, гротескли, фантастик әсәрдир.

форма бәстәкарын идејасыны, образларын инкишафыны мәнтигли сурәтдә тамамлајыр.

Јери кәлмишкән ону да дејәк ки, 5-чи симфонијадакы мусигинин инкишафында ритм, чоһсәслилик илә јанашы оркестрләшдирмәнин дә ролу бөјүкдур. Оркестрләшдирмә устасы Чөвдәт һачыјев бу симфонијада зәрб аләтләриндән чоһ бөјүк зөвглә истифадә етмишдир. Ксилофон, вибратон, челеста, үчбучаг, там-там вә башга бу кими мусиги аләтләри соло ефектләри јарада билир. Лирик эпизодларда исә мүәллиф симли вә нәфәсли аләтләрин колоритиндән усталыгла истифадә едә билмишдир.

Чөвдәт һачыјевин «Бешинчи симфонија»сы илк дәфә 1974-чү илдә Азәрбајчан бәстәкарларынын IV гурултајында, 1975-чи илдә исә «Загафгазија баһары» фестивалында мүвәффегијјәтлә сәсләнмиш вә мусиги ичтиманјјәтинин дәрин рәғбәтини газанмышдыр.

Бир нечә ил әввәл Бешинчи симфонија Санкт-Петербургда ифа олуномушдур. Әсәр көркәмли сәнәткар Ј. Мравинскинин тәшәббүсү илә чалынмышдыр. Симфонијанын тәфсирчиләри Д. Шостакович ад. Санкт-Петербург Дөвләт Филармонијасынын симфоник оркестри вә кәнч дирижор вә бәстәкар Исмајыл һачыјев иди.

Башга сәнәткарларымыз кими Ч. һачыјев дә 1990-чы ил Јанвар һадисәләринә, Гарабаг мүһарибәсинә бикәнә галмамыш, өз үрәк ағрыларыны, дүшүнчәләрини Једдинчи симфонијасында тәчәссүм етдирмишдир. Камера оркестри үчүн јазылмыш «Једдинчи симфонија» Азәрбајчанда мемориал мусиги жанрынын инкишафында мүһүм әһәмијјәтә маликдир. Әсәр ачыг концертләрдә, Бәстәкарлар Иттифагынын вәтәнпәрвәрлик мөвзусуна һәср олуномуш пленумунда, радио далғаларында вә телевизијада ифа олунараг мусиги ичтиманјјәтинин рәғбәтини газанмышдыр.

Ону да дејәк ки, «Једдинчи симфонија»нын видеојазысы вә ленти Азәрбајчан Телерадио Ширкәтинин фондуна салынмышдыр.

Ч. һачыјевин симфоник мусигисиндән данышаркән онун «Сүлһ уғрунда» симфоник поемасына тохунмамаг олмаз. Бу әсәр дә онун диқәр симфонијалары кими програмлыдыр.

Мүәллиф поеманын мәзмунуну һәјәтдан алмышдыр. «Сүлһ уғрунда...» Адындан көрүндүјү кими, мүәллиф поэма үчүн бәшәријјәтин мүһарибә гызышдыранлар әлејһинә кениш һәрәкәтыны, халгларын истиглалитә уғрунда мүбаризәсини әсас көтүрмүшдур. Мөвзунун мусиги тәфсирини бәстәкар үмумиләшдирилмиш сәпкидә ачыр. Белә ки, поэмадакы бүтүн

эпвалат бир гәһрәманын сымасында тәрәниүм олунур. Мәһз бунун нәтижәсидир ки, әсәрин мәрәдлик пафосу, жүксәк эмоционалдығы мусигиә романтик вус'әт кәгирир. Поема кешини масиһтабды мусиги таблосу кими гавранылыр. «Сүһ үғрунда» поемасы 1951-чи илдә јазылыб. Ону да дөјәк ки, әсәр илк ифадан сонра тезликлә мәһшурлашды вә мусигимизин гызыл фондуна дахил олду. 1952-чи илдә исе һәмий әсәрә кәрә бәстәкар Дөвләт мұкафатына лајиг көрүлдү.

МӘШҲУР ОПЕРЕТТАЛАР МҮӘЛЛИФИ

ССРИ вә Азәрбајчанын халг артисти Рауф Начыјев сәнәтә маһны илә кәлиб. Илк маһныларындан олан «Самур»у Үзејир Начыбәјовун тәләбәси олдуру илләрдә јазмышдыр. Ү. Начыбәјовун кичик Рауфла танышлығы исе һәсәнбәј Зәрдабинин гызы Гәрибсолтан Мәликова васитәсилә олмушдур. Рауф Гәрибсолтан ханымын һимајәсиндә боја-баһа чатыб.

Чаванлығында јаздығы «Кәнчлик маршы», «Минкәчә бир» маһнылары да «Самур» кими популярлығы газанмышды. Тәсәдүфи дејил ки, маһны жанры һаггында сөз дүшәндә Р. Начыјев дејир: «...ән чох севдијим жанрдыр. Чүнки маһны ән гижмәтли, ән үлви һиссләри ифадә едир.»

Бәстәкар кантата вә ораторија, симфонија вә инструментал мусиги, балет вә оперетта жанрында да гәләмнини сынамыш, үғурлар газанмышдыр.

Һәлә тәләбә икән бәстәкар при һәчман жанрларә мејл һәстәрмәјә башлајыр. Бу ишдә мүәллими Гара Гарајевин бәјүк ролу олмушдур. Г. Гарајев она әввәл скрипка илә симфоник оркестр үчүн «Концерт», сонра исе «Симфонија» јазмағы тәклиф едир. «Концерт» исте'дадлы скрипкачылар Азад Әлијевин, Сәрвәр Гәнијевин, Ариф Манафлынын репертуарында өзүнә лајигли јер тутур. Маһны вә естрада мусигиси саһәсиндә фитри исте'дады олдуғундан Азәрбајчан Дөвләт естрада оркестрини тәшкил етмәк мәһз Р. Начыјевә һәвалә олунур. 1956-чы илдә бу оркестр јараныр вә бәстәкар 70-чи илләрә гәдәр (бағлананадәк) она рәһбәрлик етмишдир.

Р. Начыјев кино вә театр тамашалары үчүн дә мусиги јазыб. Бизә онун 15-дән артыг филмә мусиги јазмасы мәлүмдур. «Әһмәд һардадыр?», «Гара дашлар», «Көлкәләр сүрүнүр», «Бир галанын сирри», «Мән рәгс едәчәјәм» кими филмләрин адыны чәкмәк кифәјәтдир.

Гәләмнин балет жанрында сынајан Р. Начыјев ики хореографик миниатүр — «Ләзкинәнки» вә «Јаллы»ны бәстәләјир. Һәр ики әсәр ајры-ајрылыгыда парлаг композија ләвһәләридир. Бәстәкар Әлчәзаир Республикасында мәдәнијјәт групуна рәһбәрлик едән заман да балет јарадычылығыны давам етдирир. Әввәлчә бу өлкәнин мәдәнијјәт тарихини өјрәнир, халг мусигиси нүмунәләрини топлајыб нота кәчүрүр, онларын мәгам, ритмик вә мелодик хүсүсијәтләрини мәнимсәјир. Милли театр ачылдыгыда исе Р. Начыјев илк Әлчәзаир балетини — «Үч ингилаб»ы јазыр. Балетин сәһнә тәчәссүмүндә Азәрбајчан балетмејстрләриндән халг артистләри Рәфигә Ахундова вә Мағсуд Мәммәдов јахындан иштирак едирләр.

Р. Начыјев Әлчәзаирдә ишләдији беш ил әрзиндә даһа ики балет («Алов», «Һүрријјәт») бәстәләјир. Бу балетләр Әлчәзаирин азадлығы мұбаризәсинә һәср олунмушдур. 60-чы илләрдән башлајараг Р. Начыјев даһа чох оперетта жанрында мәшғул олмаға башлајыб. Р. Начыјевин характериндәки мейрибанлығы вә инчә јумор јаздығы оперетталарә да тәсир едир. Һәтта оперетталардан бәзи күлмәли, диггәти чәлб едән сәһнәләри демә мәтн мүәллифинин јеринә о өзү «гурашдырыбмыш».

Гејд едәк ки, сонракы илләрдә бу сәһнә жанры Р. Начыјевин јарадычылығында мұһүм вә апарычы рол тутур. Бәстәкарын једди опереттасындан беши («Ромео мәним гоншумдур», «Гафгаз әсири», «Куба—мәһәббәтим мәним», «Ана, мән евләнирәм», «Јолајрычы») Москва Дөвләт Оперетта Театрында тамашаја гојулмуш вә узун мүддәтдир ки, сәһнәдән дүшмүр. Ејни заманда бу оперетталар кечмиш ССРИнин шәһәрләриндә, еләчә дә харичи өлкәләрдә мұвәффәгијәтлә ојнанылыр.

Сөзүн әсл мәнасында исте'дады даһа чох оперетта жанрында парлајан бәстәкар республикамызда бу жанрын јени сәһифәсини ачымышдыр. Онун сәһнә әсәрләриндә вокал-симфоник, балет вә естрада сәнәти бир-бирилә үзви сурәтдә чулғалашыр. Онун мусиги дили исе халг мусигиси вә мұасир естрада үслубунун синтезиндән ибарәтдир.

Р. Начыјевин Москвада тамашаја гојулмуш дик опереттасы Бақыда «Гоншулар», «Ромео мәним гоншумдур» ады илә кетмиш. Опереттадакы әһвалат Бақыда пағе олур. Гәһрәмәнлар Шекспирин драмыны хатырладаң мұхтәлиф сәркүзәштләрә раст кәлирләр. Лакин нәтичә етибарилә илә мұасир Ромео вә Чүлјетта бүтүн манеәләри арадан галдырмаға наил олур вә беләликлә өз валидејнләрини барышдырырлар.

Көрүндүжү кими оперетта мүасирләримизин һәјатындан бәһс едир. Либретто В. Јесманьндыр). Эсәрин тамашаја гојулмасы Бакынын театр һәјатында әламәтдар һадисә олду. Сонра Москванын Оперетта Театрында мүвәффәгијәтлә көстәрилди. Тамашанын гурулушчу режиссору А. Закс демишдир ки, «бу, Азәрбајчан опереттасыны репертуарымыза салмаға бизи сөвг едән онун орижиналлығы вә мүасирлији, Р. һачыјевин чошгун мусиги тәрәнәләри, сырф милли колорити, әсл мәнәнда мүасир мусиги дилидир».

«Ромео мәним гоншумдур» опереттасы ССРИ республикалары бәстәкарларынын әсәрләринә бахышда үчүнчү мүкафата лајиг көрүлмүшдүр. Үмумијәтлә бу әсәр 23 театрын сәһнәсиндә тамашаја гојулмушдүр. «Азәрбајчанфилм» киностудиясы исә опереттаны 1963-чү илдә режиссор Ш. Маһмудбәјовун гурулушунда экранлашдырмышдыр.

В. Јесманьн либреттосу әсасында Москва Оперетта Театрынын сифаришилә јазылмыш мараглы оперетталардан бири «Мәним мәһәббәтим—Куба»дыр. Сәчијјәви чәһәтдир ки, сүжетдә вәтәндашлыг һиссләри илә шәхси һиссләр вәһдәтдә верилир ки, бу да Куба вәтәнпәрвәрләринә хас үмдә чәһәтдир. Бу чәһәтләри бәстәкар тәсирли вә парлаг мусиги бојалары илә әкс етдирә билмишдир.

Әлбәттә, Куба һаггында мөвзуну ишләмәк асан иш дејил. Р. һачыјев исә Кубада олмамышды. Лакин онун гаршысында чәтин бир вәзифә — Куба халгынын милли характерини, мусиги сәнәтинин хүсусијјәтләрини ачмаг вәзифәси дурурду. Мүәллиф бу ишин өһдәсиндән бачарыгла кәлди. Эсәрдә мусиги драматуркијасынын әсасыны үч мелодија тәшкил едир; Кубаја мәһәббәт, вәтәнпәрвәрлик вә Раул илә Делијанын мәһрәм һиссләринин тәчәссүмү Бәстәкар Пачанга бајрамынын рәгс сәһнәләрини дә мараглы мусиги бојалары илә јаратмышдыр. О магнитофона јазылмыш Куба мелодијаларыны тамашанын мусиги аһәнкинә ујғун тәгдим едә билмишдир.

«Мәним мәһәббәтим—Куба» опереттасынын илк тамашасындан сонра баш ролун ифачысы, ССРИ халг артисти Татјана Шмыганын дедикләриндән: «Мән бу тамашада әсәрин әсас гәһрәмәнларыннан бири олан милјончу гызы Делијаны ојнајырам. Һазырлыг дөврүндә мән өз гәһрәмәнымын бүтүн варлығыны инандырычы шәкилдә ојнамаға чалышмышам. Р. һачыјевин опереттасында ојнадығым үчүн чошадам. Оперетта чош көзәлдир. Бу оперетта үчүн мән театрымызын бүтүн јарадычы коллективи адындан Р. һачыјевә, гардаш Азәрбајчан халгына үрәкдән миннәтдарам».

Р. һачыјевин «Дөрдүнчү фәгәрә» опереттасы да мараглыдыр. Эсәр Фин сатирик јазычысы Марти Ларнинин ејни адлы романы әсасында јазылмышдыр. Бәстәкар мәһз кәскин ичтнман-сијаси мәзмунда сатирик оперетта јаратмаға наил олмушдүр. Әлбәттә, бу мөвзу оперетта жанры үчүн сәчијјәви дејилди. Лакин либретточу вә бәстәкар бу әсәр үчүн мусиги ревуәсү жанрыны сечир. Чүнки бу жанрда естрадалашмыш сәһнәләрлә театрал драматуркија чош көзәл вәһдәт јарада билир.

Ону да дејәк ки, әсәрдә Р. һачыјев фин вә америка мусиги фолклорундан бачарыгла бәһрәләнмишдир.

М. Ларни бу ечазкар мусигијә гулаг асандан сонра демишди: «Бу, көзәл, мүасир мусигидир. О, тәкчә әсәрин әсас гәјәсини дејил, һәмчинин өз ифадә вәситәләрилә әсәри даһа да зәнкинләшдирир.

Бу да диггәтәлајигдир ки, «Гафгаз әсири» опереттасы Москва Оперетта Театрында тамашаја гојуларкән, јарадычы һејәт азәрбајчанлылардан ибарәт иди. Режиссор—Фикрәт Султанов, рәссам—Адил Гулијев, балетмејстрләр—Рәфигә Ахундова вә Магсуд Мәммәдов, дирижор—Елмар Абусалимов.

Опереттада инкишаф етмиш ансамбллар, күтләви сәһнәләр јохдур. О, бир нөв камера сәчијјәси дашыыр. Бу да әсәрин мәзмунундан ирәли кәлир. Чүнки, истәр мүәллифләр, истәр гурулушчу режиссор, истәрсә дә актјорлар бир мәсәләни—тәчрүбә кечмәјә кетмиш үч тәләбәнин сәркүзәштләрини ачмағы нәзәрдә тутмушлар. Бу сәркүзәштләр Шәрг халгларынын мүдриклијини көстәрән зарафат вә лирик диалогларла верилир. Бәстәкар исә опереттанын мусигисини мүасир сәчкили һејрәтамиз мелодијаларла зәнкинләшдирмишдир. Эсәрдә лирик аријалар вә дуәтләр, рәгс сәһнәләри, шән вә мәһкәли куплет вә маһнылар колоритли, милли интонасијалара әсасланыр.

70-чи илләрин сонунда Р. һачыјевин бир јени опереттасы да («Ана, мән евләнирәм») Москва Оперетта Театрында тамашаја гојулур. Эсәр тез бир заманда өзүнә кениш рәғбәт газаныр. Ахы, һәмишә олдуғу кими бәстәкар тәзә опереттасында јенә дә актуал мәсәләләр галдырыр. Бунлар кәнч нәслин тәрбијәси, онларын өз һәјат јолуну дүзкүн сечмәси мәсәләләридир.

Р. һачыјевин бүтүн оперетталары кими бу әсәрдә дә апарычы амил мусигидир. Эсәрин композисија, драматуржи планы диггәти чәлб едир. Мусиги исә өз нөвбәсиндә милли халг рәгсләринин ритмләри илә рөвнәгләнмишдир. Бу чәһәт сәһнә әсәринә бүтөвлүкдә никбинлик, шәнлик кәтирир.

Мүәллиф оркестр аләтләринин ифадә васитәләриндән, тембр хусусијәтләриндән бачарыгла истифадә едә билмишир. Бүтүн бунлар опереттадакы характерләрин ачылмасында мүнүм рол ойнаыр.

1982-чи илдә Москва Оперетта Театрында «Жолајрычында» опереттасы өз сәһнә тәчәссүмүнү тапды. Режиссорлар— J. Петров, Ф. Начыјев, З. Начыјева, дирижор—Е. Абусалимов, рәссам Ф. Гафаров иди.

Оперетта жанрынын башлыча хусусијәтләринә дәриндән бәләд олан Р. Начыјев «Жолајрычында» әсәрини дә жүксәк зөвглә бәстәләмишир. Бу опереттанын мусигиси демәк олар ки, Гафгаз халгларынын милли мусиги фолклоруна әсасланыр. Әсәр ингилаби мөвзудадыр. Гәһрәманлыг сәпкисиндә олан опереттада әслиндә мусиги образларынын әлван палитрасы јени, даһа габарыг чаларларла рөвнәгләнмишир.

Р. Начыјевин ахырынчы опереттасы Үзејир Начыбәјовун анадан олмасынын 100 иллијинә һәср олунмуш «Ордан-бурдан» әсәриди. Хусуси олараг Азәрбајчан телевизијасынын сифариши илә јазылмыш оперетта, мүәллифин мусигили сәһнә формаларыны мави экрана көчүрмәк ишиндә марағлы тәчрүбә олду.

Бир сөzlә нәзәрдән кечирдијимиз мусигили сәһнә әсәрләри бизи белә гәнаәтә кәтирир ки, Р. Начыјевин оперетталарынын амплитудасы лирик комедија вә гәһрәманлыг сәчијјәли тамашалардан тутмуш мәишәт мөвзулу комедија вә сијаси сатирадан ибарәтди. Беләликлә, бәстәкар јаздығы оперетта мөвзуларынын чәрчивәсини кенишләндирмәклә Азәрбајчанда севилә-севилә бахылан бу жанр нүмунәләринин мүнүм вә чидди проблемләри һәлл етмәјә гадир олдуғуну бир даһа сүбута јетирди.

Р. Начыјев 80-чи илләрдә симфоник мусиги сәһәсиндә сәмәрәли ишләјир. Белә ки, о, 1982-чи илдә камера оркестри үчүн икинчи симфонијасыны, симфоник оркест үчүн «Шејх Сәһан» поемасыны, 1983-чү илдә «Сәбуһи» симфоник поемасыны, 1984-чү илдә исә «Һәзи Асланов» симфоник поемасыны јазыр. Гејд едәк ки, Рауф мүәллим мүхтәлиф илләрдә Азәрбајчан Дөвләт Филармонијасынын директору, Мәдәнијәт назир, Бәстәкарлар Иттифагынын биринчи катиби вә катиби олмушдур.

Јашынын 70-и өтмәсинә бахмајараг Р. Начыјев әввәлки кими күмраһ, никбин, үзү күләр, кениш јарадычылыг потенциалына малик сәнәткардыр.

ДУНЈА ШӨҺРӘТЛИ СӘНӘТКАР

Көркәмли түрк шаири, драматург вә публицист, танымыш ичтимаи хадим Назим Һикмәт 34 ил бундан әввәл Санкт-Петербург Дөвләт Опера вә Балет Театрында «Мәһәббәт әфсанәси» балетинин илк тамашасы әрәфәсиндә өз арзусуну белә ифадә етмиши: «Мән истәрдим ки, бу тамашаны һамы көрәјди. Мән истәрдим ки, она Парис вә Деллидә, Лондон вә Гаһирәдә, Вјана вә Пекиндә, Нју-Йорк вә Истанбулда тамаша едәјдиләр».

Н. Һикмәтин арзусу артыг чохдан һәјата кечмишир. Балет дунјанын 60-дан артыг сәһнәсиндә тамашаја гојулмушдур. Бу өзү дә чох шеј дејир. Балет дөрд Бејнәлхалг фестивалын, о чүмләдән «Загреб Бејнәлхалг фестивалы»нын (1965), «Вјана фестивалы»нын (1965), «Варшава пајызы»нын (1970), «Истанбул фестивалы»нын (1982) програмларына дахил едилмишир. Он дөрд ил бундан өнчә Бөјүк Театр Америкада гастролда оларкән програма дахил едйлмиш 5 балет әсәриндән бири дә «Мәһәббәт әфсанәси» иди. Америка мәтбуаты бу балети жүксәк гијмәтләндирмишир.

Јери кәлмишкән ону да дејәк ки, бу балетин јазылмасынын марағлы тарихчәси вар. Ону Санкт-Петербург Дөвләт Академик Опера вә Балет Театры бөјүк бәстәкарымыз Гара Гарајевә сифариш вермиши. О исә мәс'ул иши истәкли тәләбәси, консерваторијаны јеничә битирмиш Ариф Мәликова һәвалә етди. Мүәллиф әсәр үзәриндә ики ил ишләди вә 1961-чи ил мартын 23-дә тамашанын сәһнә һәјаты башланды.

Бәли, бу күн биз фәхрлә дејә биләрик ки, дунјанын ири шәһәрләриндә кечирилән мусиги фестивалларынын програмларында, театр афишаларында шөһрәтли сәнәткар, Азәрбајчан бәстәкары, ССРИ вә Азәрбајчан республикасынын халг артисти, Дөвләт мұкафаты лауреаты, профессор Ариф Мәликовун адына тез-тез раст кәлинир. Фестивалларда вә театр сәһнәләриндә онун һәм балет, һәм дә симфоник әсәрләри (симфонијалар, симфоник поемалар) сәсләнир. Бу әсәрләр Москва вә Санкт-Петербургда, кечмиш ССРИ-нин бүтүн бөјүк шәһәрләриндә, һабелә АФР, Чехословакија, Маҷарыстан, Румынија, Болгарыстан, Польша, Југославија, Франса, Јапонија, Австрија, Инкилтәрә, Мисир, Түркијә, Ираг, АБШ, Скандинавија өлкәләриндә сәмими гаршыланыр.

А. Мәликов мусиги сәнәтинә тар илә кәлмишир. О. А. Зејналлы адына Бақы Мусиги Техникумуну: халг чалғы аләтләри шөһәсиндә муғамын сирләрини Әһмәд Бакыхановдан, нот үзрә чалғыны исә Адил Кәрајдан мәнимсәмишир. Ариф һәлә бу техникумда охујаркән мусиги бәстәләмәјә мејл

көстәрир. Тар илә фортепиано үчүн пјесләр, фортепиано үчүн прелүдләр онун илк јарадычылыг мәһсулларыдыр. Бу әсәрләрин адларыны биз тәсадүфән чәкмәдик. Онун «Һүмајун» мүғамы әсасында гурулмуш бир прелүдүнүн мөвзусу о гәдәр уғурлу алынмышды ки, сонралар о, һәмин мөвзудан «Мәһәббәт әфсанәси» балетиндә (Мәһмәнә Банунун мөвзусу), мәшһур «Нағыл» симфоник поемасында истифадә едир.

Сонра Ариф Ү. Начыбәјов адына Азәрбајҗан Дөвләт Консерваториясынын бәстәкарлыг шө'бәсиндә Г. Гарајевин синфиндә тәһсиллини давам етдирир. О. мүәллиминин ән севимли тәләбәләриндән сајылырды, онун бүтүн төвсијәләрини, бәстәкарлыг саһәсиндә јазы принципләрини дәриндән мәнимсәмишди. Консерваторијадә охудуғу илләрдән сөз дүшәндә Ариф дејир: «Билирсиниз, елә илк вахтлардан бу бәстәкарын јүксәк мусиги мәдәнијјәти тәләбәләрин диггәтини чәлб етди. Чох кечмәди ки, мәнимлә мүәллимин арасында јарадычылыг әлагәси јаранды. Бу, мәни севиндирмәјә билмәзди. О, апардығы дәрсләрдә тәкчә мусигидән дејил, әдәбијатдан вә рәнкарлыгдан да данышарды. Дидро, Шекпир, классик Шәрг поезијасы һаггында онун мараглы фикирләри варды. Бәстәкарла јахынлығым мәни јарадычылыг ахтарышларына руһландырырды».

Һеч дә тәсадүфи дејил ки, А. Мәликовун тәләбәлик илләриндә јаздығы «Балет сүитасы» мусиги ичтимаијјәтинин диггәтини чәлб етди. Беләликлә дә о, балет жанрына бағланды. Тәләбәлик илләринин мәһсулу олан «Нағыл» поемасы, флөјта илә оркестр үчүн «Консертино»су бу күн дә репертуардан дүшмүр. Бу әсәрләрин илк тәфсирчиси бөјүк дирижорумуз маестро Нијази олмушдур. Бәстәкарын өзүнүн е'тираф етдији кими, сонрақы илләрдә дә симфоник вә сәһнә әсәрләринин ән көзәл тәфсирчиси Нијази иди. Беләликлә, Ариф Мәликов һәлә Консерваторијадә охујаркән өзүнү јеткин, профессионал бәстәкар кими көстәрмишди. Елә буна көрә дә зәманәмизин бөјүк бәстәкары Дмитри Шостакович А. Мәликовун јарадычылығынын илк чағларында демишди: «Ариф Мәликов фитри исте'дада малик бәстәкардыр. Онун мусигиси сон дәрәчә профессионалдыр».

35 иллик јарадычылыг дөврүндә Ариф демәк олар ки, мусигинин ән мүхтәлиф жанрларында сәмәрәли вә мәһсулдар ишләјир. Бәстәкарын 3 балети, 6 симфонијасы, «Далғалар» операттасы, «Вәтән» вә «Дүнјанын сәси» кантаталары, «Метаморфозлар» поемасы, фортепиано үчүн «Анилик» силсиләси, сәс илә оркестр үчүн романслары, 20-дән артыг филмә, 15-дән артыг драм тамашасына јаздығы мусигиси вә с. мусиги хәзинәмизи зәнкинләшдирир.

Садаладығым әсәрләр арасында хүсусилә бәстәкарын ики балети—«Ики нәфәр» (либретто Р. Рождествинскининдир), «Ики гәлбин поемасы» (Ш. Рәшидовун әсәри, мүәллифин либреттосу әсасында), диггәтәлајигдир. «Ики гәлбин поемасы» Дашкәнддә Ә. Нәван адына Академик Бөјүк Театрында вә Кујбышевин Опера вә Балет Театрында мүвәфғәијјәтлә тамашаја гојулмушдур. Әсәр Һиндистанда јашамыш өзбәк шаири вә философу Мирзә Әбдүлҗадир Бәдилли (1644—1721) «Комда вә Модан» поемасы әсасында јазылыб.)

Ону да дејәк ки, Н. Һикмәт ше'ринин фәлсәфи дәринлији, јүксәк һуманизми А. Мәликовун диггәтини чоҳдан чәлб етмишди. О, балетдән әввәл Н. Һикмәтин ше'рләринә мүрачнәт етмиш вә сәс илә камера оркестри үчүн «Романслар» силсиләси јаратмышдыр. Мүхтәлиф сәпкидә, рәнкарәнк чаларларда бәстәләнмиш бу романслар илк ифадан сонра кениш јайылмыш вә инди дә бир чоҳ профессионал вокалчылары репертуарыны бәзәјир. Һәмин әсәрләр үчүн мүәллиф республика Дөвләт мүкафатына лајиг көрүлмүшдүр.

А. Мәликов ара-сыра маһнылар да бәстәләјир. Бу маһнылар мәшһур мүғәнниләримизин репертуарында лајигли јер тутмушдур. Онун маһныларында мүрәккәб һәјатымыз, мүасирләримиз, достлуг, саф мәһәббәт илһамла тәрәннүм олуноур.

Үмумиттифаг «Мелодија» фирмасы А. Мәликовун әсәрләриндән ибарәт 12 мүәллиф валы бурахмышдыр. Бу валларын әксәријјәтиндә симфоник оркестрә мүәллиф өзү дирижорлуг едир. Москванын «Музыка» вә «Советски композитор», Бакынын «Ишыг» нәшријјатлары, һабелә бир сыра харичи өлкәләрин нәшријјатлары А. Мәликовун онларча әсәрини дөнә-дөнә нәшр етмишдир.

Мусигинин ифадә васитәләрини сечмәкдә инчә зөвг, мусиги дили саһәсиндә чәсарәтли јениликчилик, мусиги драматуркијасында бөјүк усталыг Ариф Мәликов јарадычылығынын әсәс мәзијјәтләридир. О, сөзүн һәгиги мә'насында милли колоритдән, халгын дүшүнчә вә тәфәккүр хәзинәсиндән фајдаланан бәстәкардыр.

А. Мәликовун јарадычылығы үчүн сәчијјәви чәһәтләрдән бири, мән дејәрдим ки, башлычасы хәлгиликдир. Сәнәт-сәвәрләрлә илк көрүшүндән («Тар үчүн пјесләр») тутмуш ахырынчы әсәри—7-чи симфонија гәдәр А. Мәликов өз үслубуна садиг галмышдыр.

Бәстәкар, дирижор, ичтимаи хадим, ејни заманда мүәл-

лим-нами тәрбијечи олан А. Мәликов Ү. Һачыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасынын профессору, бәстәкарлыг кафедрасынын мүдиридир. Жәнч бәстәкар кадрларынын јетишдирилмәси сәһәсиндә онун хидмәти чохдур, тәләбәләр арасында бөјүк нүфуза вә һөрмәтә маликдир.

А Мәликов Азәрбајчан Бәстәкарлар Иттифагынын IV, V, VI, VII гурултајларында идарә һејәтинин үзвү, ики ил бундан өнчә исә Азәрбајчан Милли јарадычылыг Академијасынын һәгиги үзвү сечилмишдир.

60 јашы өтмәсинә бахмајараг о, өмрүнүн ән фәал, мәнсулдар вә енерджили чағыйдадыр. Биз инанырыг ки, һеч заман түкәнмәјән илһамлы јарадычылыг онун бундан сонраки фәалијәтинин дә дәјишмәз мәзијјәти олараг галачагдыр.

ЛИРИК НӘФӘСЛИ СӘНӘТКАР

Нефтчи аиләсиндә дүнјаја көз ачан Чәһанкир Чәһанкировун гоһум-әгрәбасындан кимсә бәлкә дә онун көркәмли мусиги хадими вә мәшһур бәстәкар кими јетишчәјини хәјәлына белә кәтирмәзди. Анчаг бу белә олду.

Республиканын халг артисти, профессор Ч. Чәһанкировун кениш динләјичи күтләси арасында танынмасы 1949-чу илә тәсадүф едир. О заман Азәрбајчан бәстәкарларынын јарадычылығына бахыш кечирилирди. Бахышда иштирак едән кәнч Чәһанкирин «Аразын о тајында» вокал-симфоник поемасы һамынын диггәтини чәлб етди. Поеманын сөзләри Мәдинә Күлкүнүн вә Әли Тудәниндир. Халгын азадлыг уғунда мүбаризәсини тәрәннүм едән бу көркәмли әсәр бир ил сонра Дөвләт мұкафатына лајиг көрүлдү. О заман Чәһанкир һәлә Консерваторијанын 3-чү курсунда тәһсил алырды. Поема Москванын Сүтунлу салонунда вә Ленинградда ифа олунмуш, лент јазысы Үмумиттифаг радиосунун гызыл фондуна дахил едилмишди. Јери кәлмишкән гејд едәк ки, сонралар бәстәкарын әсас јарадычылыг истигамәтини мүәјјәнләшдирән вә инкишаф етдирән чәһәтләр һәмин әсәрдә илк дәфә өзүнү бүрузә вермишдир.

Чәһанкир Чәһанкировун бәстәкарлыг фәалијјәти олдуҗа рәнкарәнк вә мәнсулдардыр. Онун 50 илдән артыг бир дөврдә мұхтәлиф жанрларда јаратдығы парлаг әсәрләри мусигисевәрләрин гәлбинә јол тапмышдыр. Бу мүддәт әрзиндә онун «Азад» вә «Ханәндәнин тәлеји» опералары, ораторија вә кантаталары, скрипка илә оркест үчүн вә тар илә оркестр үчүн «Консертләр»и, сүйталары, композицијалары вә

бир-бириндән көзәл, мәналы вә үрәјәјатан маһнылары бәстәкара шөһрәт кәтирмишдир.

Азәрбајчан халг мусигисинин вурғуну Чәһанкир Чәһанкиров бүтүн јарадычылығы боју һәмин мусигијә хүсуси бир гајғыкешлик вә мүдрикликлә јанашмышдыр. Истәр көнүл ачан маһны олсун, истәр ашыг һавасы, истәр гәдим муғам вә ја тәсниф олсун, истәрсә дә гајнар рәгс, фәрги јохдур, фолклордан гуру игтибас әһвали-руһијјәси бәстәкара јабанчы олмушдур. О, халг мусигисинин гајнагларындан јарадычылыгла фәјдаланмышдыр.

Ону да дејәк ки, халг мусигисинә дәрин мәнәббәти, Чәһанкиров мәнз өз севимли мүәллими Үзејир Һачыбәјовдан әхз едибдир. 1940-чы илдә Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасында тәһсил алмагла јанашы Чәһанкир Чәһанкиров Үзејир Һачыбәјовун рәһбәрлик етдији Азәрбајчан Дөвләт маһны вә рәгс ансамблынын хор группуна башчылыг едир. Сонраки илләрдә исә Азәрбајчан телевизиясы вә радиосу хор коллективинин рәһбәри олмушдур. Бу мәнада бәстәкарын бир хормејстер кими иши дә тәгдирәлајигдир. Бу сәбәдән онун илк бәстәләмәләри дә бу хор коллективләри үчүн олмушдур. Бәстәкар, хор үчүн хүсуси олараг маһнылар јазмыш, һәм дә халг маһныларыны хор үчүн ишләмишдир. О вахтдан бәри гуш ганадлы илләр бир-бирини әвәз едиб. Хор маһнылары илә јанашы Чәһанкировун јарадычылыг портфели мұхтәлиф жанрлы монументал хор әсәрләри илә зәнкинләшмишдир. Бәстәкарын хор мусигиси сәһәсиндә мараглы әсәрләриндән «Аразын о тајында» поемасыны, 12 һиссәдән ибарәт «Достлуг маһнысы» композицијасыны, «Азад» вә «Ханәндәнин тәлеји» операларынын хор нөмрәләрини, «Фүзули», «Нәсим», «Ашыг Алы» кантаталарыны, «Сабир» ораторијасыны, Сүлејман Әләскәровла бирликдә јаздығы оданы, онларча хор миниатүрләрини көстәрмәк олар. Садаладығымыз әсәрләрдән хүсусилә «Фүзули» кантатасы Чәһанкир Чәһанкирова бөјүк шөһрәт кәтирмишдир. О, кантатада бөјүк шаирин мөһтәшәм образыны, онун дахили аләмнин өзүнәмәхсус тәсирли вә гәлбохшајан мусиги дили илә ача билмишдир.

Кантатанын мәтн әсасыны Фүзулинин үч гәзәли тәшкил едир. Һәр бир гәзәл исә өз нөвбәсиндә бир һиссәни өзүндә бирләшдирир.

Чәһанкир Чәһанкиров «Азад» вә «Ханәндәнин тәлеји» адлы ики операнын мүәллифидир. Һәр ики әсәриндә Чәһанкир мусиги классикамызын корифеји Үзејир Һачыбәјовун сәнәт әнәнәләрини ләјагәтлә давам етдирмишдир.

Халг жазычысы, Сосналист Эмәји Гәһрәманы Мирзә Ибраһимовун ејни адлы әсәри әсасында бәстәләдији «Азад» операсында истисмар олуна бир халгын ағыр ишкәнчәләрлә долу һәјат тәрзи, азадлыг јолунда мүбаризәси әкс етдирилмишдир. Либреттонун мүәллифи вә тамашанын гурулушчу режиссору Кәрим Кәримовдур. «Ханәндәнин тәлеји» операсы ингилабдан әввәл Азәрбајчанда јашамыш мәшһур ханәндә Сејјид Мирбабајевин ачы тәлејиндән бәһс едир. Чаһ-чалалла һәјат сүрмәк хатиринә гүрбәт өлкәдә вар-дөвләтини көјә совуруб јохсуллашан тәкчә сәси јазылмыш сыныг граммофон валы галмыш ханәндәнин бу јадикары шикәст олмуш һәјатынын рәмзи кими гавранылыр.

Чаһанкир Чаһанкиров «Ханәндәнин тәлеји» операсында бир бәстәкар, мусиги драматургу кими ән көзәл кејфиј-јәтләрини габарыг шәкилдә нүмајиш етдирмишдир. Ән башлычасы одур ки, Чаһанкировун операсы истәр үслуб, истәр сә дә мусиги драматуркијасы бахымындан биткин вә камилдир.

Мә'лумдур ки, ханәндәнин репертуары муғам вә тәснифләрдән ибарәт олур. Операнын гәһрәманы өзү ханәндә олса да мүәллиф ифачылыг сәнәтинин материалы кими муғамлардан ситат шәклиндә истифадә етмәји гаршысына мәгсәд гојмамышдир. Лакин онун операдакы мусиги материалы башдан-баша муғам бојалары илә рөвнәгләнмишдир.

Чаһанкир Чаһанкировун бөјүк һәчмли, мүрәккәб формалы көркәмли әсәрләрилә јанашы, мусиги хәзинәмизи зәнкинләшдирән чохлу маһнылары да вардыр. Онун маһнылары асанлыгла үрәкләрә јол тапыр. Мүасирлик, дөврүн тәләби илә ајаглашма Чаһанкир сәнәтинин башлыча мәзиј-јәтидир. Мәһз бунун үчүндүр ки, Чаһанкировун маһнылары мүасирләримизин үрәк чырпынтыларыны, хош арзусуну, истәјини ифадә едир, адамлары гурмаға, јаратмаға сәсләјир.

Чаһанкир Чаһанкиров чохлу лирик маһныларын да мүәллифидир. Мүбалиғәсиз демәк олар ки, бәстәкарын һәр-тәрәфли истә'дадыны үзә чыхаран бу жанр она даһа чох мүвәффәгијәт кәтирмишдир. Биз бәстәкарын «Ана», «Ајлы кечәләр», «Бакы», «Дан улдузу, бир дә мән», «Ај гыз», «Ала көз» вә с. маһныларыны әзбәр билирик.

Чаһанкир Чаһанкировун бә'зи көзәл маһнылары мәһз театр тамашаларындан, экрандан «ајрылараг» халг арасында јайылмышдыр. Бу мә'нада кәлин «Јенилмәз баталјон» филминдән «Тејмурун маһнысы»ны, «Короғлу» филминдән «Ханәндә гызын маһнысы»ны, «Дәли күр» филминдән «Ана күр» вә «Бајатылар» маһныларыны јада салаг. Бу маһныларда лирик ифадә чох күчлүдүр.

Маһны ики гәлбин, ики истә'дадын вәһдәтиндән јараныр. Тәкчә мелодијанын ширинлији аздыр, маһнынын сөзләри дә һикмәтли, орижинал вә ибрәтамиз олмалыдыр. Маһны-көзәл мелодија, долғун вә мә'налы сөз демәкдир. Мәшһур рус шаири Лебедев-Кумач «маһныда нә әсәсдыр, сөз, јохса мусиги?» суалына чох дүзкүн олараг мүгајисә илә чаваб верир. Шаир сөз вә мусигини натриум вә хлорла мүгајисә едәрәк дејир ки, нәтичәдә онларын бирләшмәсиндән дуз алыныр. Доғрудан да тәчрүбә көстәрир ки, мусиги, јахуд ше'р зәиф оlanda һәмин маһны узун өмүрлү олмур. Чаһанкир Чаһанкировун маһныларында сөз вә мусиги үзви сурәтдә бирләшир, бир-бирини тамамлајыр. Әлбәттә, мәтн јазан мүәллифләрин дә әмәјини вә истә'дадыны тәгдир етмәмәк олмаз. Узун мүддәт Чаһанкиров Зејнал Чаббарзадә, Ислам Сәфәрәли вә Рәфиг Зәка илә бирликдә чалышмышдыр.

Ч. Чаһанкиров классикләрин јарадычылыгына да мүрациәт етмиш, үрәјәјатымлы маһны вә романслар јазмышдыр. Һәлә 1947-чи илдә Низаминин анадан олмасынын 800 иллик јубилеји күнләриндә бәстәкар шаирин сөзләринә «Күл чамалын» романсыны вә хор үчүн «Гәзәл» әсәрини јазыр.

Азәрбајчанын мүтәфәккир шаири Имадәддин Нәсиминин 600 иллик јубилеји күнләриндә Ч. Чаһанкиров шаирин бир гәзәли әсасында маһны-романс јазмышдыр. «Әнәлһәг» адланан һәмин әсәр Азәрбајчан Телерадио Верилишләри Ширкәтинин кечирдији мүсабигәдә биринчи мүкафата лајиг көрүлмүшдүр.

Фүзули дүһасы, Фүзули лирикасы Ч. Чаһанкировун јарадычылыг тәхәјјүлүнә чох ујғундур. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, бәстәкар вахташыры Фүзули ше'ријјатындан илһамланараг үрәјәјатымлы әсәрләр бәстәләјир. Бу бахымдан онун Фүзулинин гәзәлләринә бәстәләдији вокал миниатүрләрини гејд етмәлијик.

Хүсусилә «Ешитмәздим» гәзәл-романсы чәлбедичидир. Әсәрдә әсас бәдиин образын характери, нечә дејәрләр, тәдричән ачылыр. Бу чәһәти нәзәрә алан бәстәкар да бүтүн мусиги ифадә васитәләриндән истифадә етмәклә әсас идејаны изләјир. Мелодијанын мәтнлә белә тәрздә вәһдәти Фүзули поезијасынын мусигидә көзәл нүмунәсидир.

Үмумијјәтлә Ч. Чаһанкиров ше'рә гаршы чох һәссасдыр. Көрүн мәрһум шаир Зејнал Чаббарзадә бу һагда нә јазыр: «Чаһанкирин мәнә хош кәлән мәзијјәтләриндән бири дә онун доғма Азәрбајчан ше'ринин ганун-гајдаларына јахшы бәләд олмасыдыр. О, ше'рдә, сөзләрин дүзүмүндә вә ахымында мусигини дујан, мелодијаны ешидә билән сәнәткардыр.

Мәнә белә кәлир ки, онун әсәрләринини дилдән-дилә дүш-
мәси, севилмәси дә мәнз буна көрәдир».

МӘНСУЛДАР ЈАРАДЫЧЫЛЫГ

Севимли бәстәкарымыз, Азәрбајчан Республикасынын халг артисти, Дөвләт мұкафаты лауреаты Сүлејман Әләскәровун јарадычылығы чохчәһәтли вә рәнкарәнкдир.

Һәр шејдән әввәл ону демәлијик ки, бәстәкар олдуғча мәнсулдар ишләјир, бизи һәтта валәһ едир.

С. Әләскәров јурдумузун көзәл дијары, фүсункар тәбиәти олан Шушада дүнјаја көз ачмыш, ушағлыг илләрини дә бу дијарда кечирмишдир. О заман Чыдыр дүзүндә вахташыры әдәби-мусигили мәчлисләр оларды. Бу кими мәчлисләрдә мәшһур шаирләр, ханәндәләр, чалғычылар чалыб-чағырырдылар. Бүтүн бунлар балача Сүлејманда халг мусигисинә, муғамата дәрин марағ ојадыр. Бу марағ ону Шуша мусиги техникумунун тар синфинә кәтириб чыхарыр.

1941-чи ил. Азәрбајчан Дөвләт Консерваториясынын биринчи курс тәләбәси С. Әләскәров Азәрбајчан радиосу верилишләри Комитәсинин халг чалғы аләтләри оркестриндә (индики С. Рүстәмов адына коллектив) тар чалмаға башлајыр. Ики ил сонра о, оркестрин дирижору вәзифәсинә ирәли чәкилир. Сүлејманын илк јарадычылыг бәһрәләри дә мәнз бу оркестрлә бағлыдыр. Бу тәмәс онун коллектив үчүн мүхтәлиф сәпкили әсәрләр јазмасына кәтириб чыхарыр. Бәстәкар бу һагда сөз дүшәндә дејир: «Мәним халг чалғы аләтләри оркестри үчүн илк әсәрим «Рәгс»дир. Илк маһнымы исә икинчи чаһан мұһарибәси илләриндә јазмышам. Бу, чәб-һәдә һәлак олмуш истәдадлы шаир Ширзад Әлијевин сөзләринә јазылмыш «Көзлә мәни» маһнысыдыр. Мән хош-бәхтәм ки, бу илк маһнымы Азәрбајчан вокал мәктәбинин баниси Бүлбүл охумушдур».

С. Әләскәровун Консерваторияда мәшһур педагог Борис Зейдманын синфиндә тәһсил алдығы илләрдә виолончел, фортепиано вә симфоник оркестр үчүн јаздығы икигәт «Концерт»и јарадычылығында мүстәсна јер тутур. Бу әсәрләр милли концерт жанрынын тәшәккүлүндә вә инкишафында мүәјјән мәрһәлә ролуну ојнамышдыр. Илк дәфә «Концерт» Азәрбајчан Дөвләт Филармониясында чалынаркән бөјүк рәғбәтлә гаршыланмышдыр. Индинин өзүндә дә бу әсәр вахташыры концерт салонларында, мави экранда, радио далгаларында мүәллифин дирижорлуғу илә ифа олунур.

Бәстәкарын тәләбәлик илләриндә јаздығы «Бајрам увертүрасы» вә «Вәтән» симфониясы да дәјәрли әсәрләрдәндир. Көркәмли бәстәкар Әшрәф Аббасов «Бајрам увертүрасы»ны бәстәкарын ән мүвәффәғијјәтли әсәрләриндән сајыр. Бурада хәлгилик, мелодия зәнкинлији, һармония әлванлығы... оркестрин парлаг сәсләнмәси, мусиги инкишафынын ганунаујғунлуғу вә үмуми аһәнки увертүранын бајрамсајағы ифасына кәтириб чыхарыр.

1944-чү ил. Һәмнин илдә Тбилисидә кечирилән Загафгазија республикаларынын мусиги онкүнлүјүндә халгымызын јеничә јетишмиш кәнч бәстәкарлар нәсли илк дәфә оларағ өз бөјүк һәчмли әсәрләрини нүмајиш етдирирдиләр. Бунларын арасында 20 јашлы Сүлејман Әләскәров да вар йиди. О, бураја бөјүк һәчмли әсәр—сүнта вә бир сыра көзәл маһнылары илә кәлмишди. О заман бу әсәрләр көркәмли мусиги хадимләринин тәрифинә лајиг көрүлдү.

Бәстәкарын јарадычылығы артыг зәнкинләшмиш вә пүхтәләшмишдир. Сүлејман мүәллимин јарадычылыг портфелинә «Баһадыр вә Сона» операсы, 10 мусигили комедија, «Вәтән» вә «Кәнчлик» симфониялары, 2 симфоник поема, «Бајаты-Шираз» симфоник муғамы, фортепиано илә виолончел үчүн икили «Концерт», 6 кантата, оркестр үчүн 10 сөзсүз маһны, увертүралар, сүнталар, камера — инструментал әсәрләри, хор әсәрләри, 100-ә гәдәр маһны дахилдир.

Бәс бүтүн бу сајдығымыз әсәрләрин башлыча кејфијјәтләри һансылардыр?

Һәр шејдән әввәл хәлгилик. Хәлгилик Сүлејман Әләскәров јарадычылығынын әсәс чаныдыр. Бәстәкар Азәрбајчан мусиги фолклорундан, ашыг вә муғам тәранәләриндән истифадә едир, ону өз јарадычылыг сүзкәчиндән кечирәрәк орижинал формаја салыр.

Јери кәлмишкән дејәк ки, С. Әләскәров оперетта жанрына даһа чох мөјл көстәрир. Бу саһә онун јарадычылығынын әсәс голларындан бирини тәшкил едир. Бу да тәбииндир. Белә ки, 1944-чү илдән башлајарағ мүхтәлиф илләрдә Мусигили Комедија Театрынын баш дирижору вә директору вәзифәләриндә ишләмиш С. Әләскәров Үзејир Һачыбәјовун «Аршынын мал алан», «О олмасын, бу олсун», «Әр вә арвад», Фикрәт Әмировун «Үрәк чаланлар», «Гызыл күл», Сәид Рүстәмовун «Беш манатлыг кәлин», «Дурна», Һачы Ханмәмәдовун «Бир дәгигә», һәмчинин өзүнүн јаздығы бүтүн мусиги комедијаларыны тамашаја һазырламышдыр. Бәтәкарын илк мусигили комедијасы исә 1945-чи илдә јазылмыш «Мәһәббәт күлү»дүр. Сонра о, бир-биринин ардынча «Улдуз»,

«Өзүмүз биләрик», «Олмады елә, олду белә», «Милјончунун диләнчи оғлу», «Һардасан ај субајлыг», «Севиндик гыз ахтарыр», «Һәмишәханым», «Журултулу мәһәббәт», «Субајларыңыз үчүн олсун» мусигили комедијаларыны јазыр.

Билдијимиз кими «Улдуз» мусигили комедијасы Түркмәнистанда, Өзбәкистанда, Молдовада, Дағыстанда, еләчә дә Болгарыстанда мүвәффәгијәтлә тамашаја гојулмуш, һәмчинин Ч. Чаббарлы адына «Азәрбајчанфилм»дә экранлашдырылмышдыр.

Көрүн либреттону болгар дилинә тәрчүмә етмиш драматург Јусиф Кәримов тамаша һаггында нә јазыр; «Улдуз» мусигили комедијасы Болгарыстанда өзүнүн гәдирбилән диләјичиләрини тапмышдыр. Онлары көзәл шәрг колорити илә рөвнәгләндирилмиш мелодијалар, тәрәвәтлилик, мөвзү актуаллығы һејран етмишдыр.

Шыхәли Гурбановун либреттосу әсасында јазылмыш «Милјончунун диләнчи оғлу» әсәри үчүн исә С. Әләскәров республика Дөвләт мұкафатына ләјиг көрүлмүшдүр.

Республиканын халг артисти, көркәмли актриса Нәсибә Зејналованын бәстәкар һаггында дүшүнчәләри:

— Сүләјман Әләскәровла илк танышлығым 1945-чи илә тәсадүф едир. Бу танышлыг онун илк мусигили комедијасы олан «Мәһәббәт күлү» илә әләгәдар иди. Мән һәмин тамашада Ана ролуну ојнајырдым. Ондан сонра С. Әләскәровун гәләмә алдығы «Улдуз» мусигили комедијасында Зүләјха, «Өзүмүз биләрик»дә Шә'лә, «Олмады елә, олду белә»дә Натан, «Һәмишәханым»да Һәмишәханым, «Һардасан ај субајлыг»да Күлјанаг, «Севиндик гыз ахтарыр»да Хејранса ролларыны ифа етмишәм.

Бүтүн бу образлар галерејасы мәнним бир актјор кими инкишафыма хејли көмәк едиб.»

Доғрудан да, С. Әләскәров сәһнәни јахшы дүјур. Мусигили комедија жанрынын әсасларына бәләддир. Бунун нәтичәсидир ки, онун јаратдығы мусигили комедијаларын мусигиси сәлис, сәмими, аһәнкдар вә образлыдыр.

С. Әләскәров 50-чи илләрдән башлајараг Азәрбајчан Дөвләт маһны вә рәгс ансамблы (инди бу коллектив Фикрәт Әмировун адыны дашыјыр) илә дә мөһкәм тәмасдадыр. Һәтта бир нечә ил о, бу коллективин бәдии рәһбәри вәзифәсиндә дә чалышмышдыр. Хүсусилә, онун бу ансамбл үчүн јаздығы «Достлуг» сүйтасы бу күн дә актуал сајылып.

Бәстәкарын чохшахәли јарадычылығында халг чалғы аләтләри оркестри үчүн бәстәләдији әсәрләр дә әһәмијәтли јер тутур. О, һәлә кәнч икән бу оркестр үчүн әсәрләр јаз-

мыш вә һәмин әсәрләр Үзејирбәјин диггәтини чәлб етмишди. Хүсусилә «Сөзсүз маһнылар»... Бу бәстәкарын јарадычылығында мүнүм јер тутур. Ону хатырладаг ки, белә бир жанрын Гәрбдә илк јарадычысы бөјүк алман бәстәкары Феликс Менделсон олмушдур. О, бу кими әсәрләри фортепиано үчүн јазмышдыр. С. Әләскәров исә «Сөзсүз маһнылар» пјесләр мәчмүәсини, гејд етдијимиз кими халг чалғы аләтләри оркестри үчүн бәстәләмишдыр. Бу миниатүрләр бир нөв» инструментал романслар»дыр.

Гарабағ... Мусигинин, поезијанын бешији... Нечә-нечә сәнәткара илһам верән көзәлликләр мәскәни...

Бу дијар һаггында чох јазылмышдыр. Лакин мусиги әсәрләри исә чүз'идир. Бу мәнәда халг чалғы аләтләри оркестри үчүн «Гарабағ рапсодијасы» диггәтәләјигдир.

Бу әсәрдә мүүллиф «Гарабағ шикәстәси» зәрби-муғамынын мелодијаларындан, даһа доғрусун онун «рәнкләри»ндән истифадә етмишдыр. Үмумиликдә исә «Гарабағ рапсодијасы» тәзадлы бөлмәләрдән ибарәт бир мусиги таблосун кими гавранылып. Әсәр фасиләсиз мусиги ахынына мәнсубдур. Вә бәстәкарын фикир вә дүшүнчәләринин мусиги васитәсилә тәчәссүмүндән ибарәтдир.

С. Әләскәров тар илә халг чалғы аләтләри оркестри үчүн ики «Концерт» јазмышдыр. Һәр ики әсәри јазмагда мәгсәд тәдрис репертуарындакы бошлуғу мүүјән дәрәчә долдурмадан ибарәтдир. Һәмин «Концертләр» индијә кими тар чаланларымызын репертуарында өзүнә мөһкәм јер тутмагдадыр. Һазырда мусиги техникумларында, Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасында елә тәләбә тапылмаз ки, бу концертләрдән бирини чалмасын.

Һәр ики «Концерт» васитәсилә мүүллиф тарын оркестрлә сәсләнмә имканларыны даһа да кенишләндирмишдыр. Мә'лум олдуғу кими инструментал «Концерт»ин әсасыны солистлә оркестрин биркә јарышы тәшкил едир. Концерт жанры үчүн әсас хүсусијәт сајылан бу, мәнз бәстәкарын «Концертләр»индә дә өз әксини тапмышдыр.

Ону да дејәк ки, мүүллиф 1 нөмрәли «Концерт»и Әһсән Дадашова, 2 нөмрәли «Концерт»и исә Рамиз Гулијевә һәср етмишдыр.

2 нөмрәли «Концерт» һаггында ону да хатырлатмаг ләзимдыр ки, бу әсәр әввәл тар илә халг чалғы аләтләри оркестри үчүн ишләнмишдыр. Һәмин әсәр рус халг чалғы аләтләри оркестринин мұшајәтилә Москвада чалынмыш, лентә јазылмышдыр.

Көрүн бу һагда халг артисти Николај Некрасов нә де-мишдир: «Коллективимиз Сүлејман Әләскәров мусигиси вә тарзән Рямиз Гулијев чалғысы илә илк дәфә растлашмышдыр. Һәр ики һалда биз жүксәк зөвг алдыг. Һәм гәлбохшајан милли мусигидән, һәм дә онун истәдадлы виртуоз тәфсирчисиндән чох разы галдыг.»

Сүлејман Әләскәров бәстәкарлыг сәнәти илә педагожи фәалијјәти әлағәләнди рән бәстәкардыр. О, 1957-чи илдән У. һачыбәјев адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасында педагожи фәалијјәтлә мәшғулдур. 20 илдән артыг әввәл халг мусигиси кафедрасынын, сонра да халг чалғы әләтләри кафедрасынын мүдир ишләмишдир. Һазырда о, Консерваторијанын профессору, Шуша филиалынын директорудур.

С. Әләскәров Консерваторијаја кәлдији күндән халг чалғы әләтләри үзрә тәдрис репертуарынын кенишләндирилмәсинә хүсуси фикир вериб. Илк дәфә олараг ганун илә халг чалғы әләтләри оркестри үчүн «Поема», саз илә халг чалғы әләтләри оркестри үчүн «Ашыгвари», халг чалғы әләтләри оркестри үчүн «Гарантелла», баламан илә халг чалғы әләтләри оркестри үчүн «Хәјалә даларкән» кими пјесләр јазмышдыр.

С. Әләскәровун сәнәт девизи беләдир: «Мән халгыма һәлә чох борчлујам. Чалышачағам ки, мүхтәлиф жанрларда рәнкарәнк, гәлбохшајан мусиги әсәрләри бәстәләјим.»

КОНСЕРТЛӘР МҮӘЛЛИФИ

Азәрбајчан Респбуликасынын халг артисти, профессор Һачы Ханмәммәдов јарым әсрлик јарадычылыг дөврүндә бир чох мусиги жанрлары үзрә биткин вә камил әсәрләр јаратмыш вә кениш динләјичи күтләсинин мәһәббәтини газанмышдыр. «Бир дәгигә» (либретто мүәллифи М. Әлизадәдир), «Бүтүн әрләр јахшыдыр» (либретто мүәллифи А. Халдејевдир), халг чалғы әләтләри оркестри үчүн «Симфониятта», Азәрбајчан ескизләри, «Колхоз», «Бајрам» сүйталары, тар илә симфоник оркестр үчүн «Концертләр», нечә нечә мәнәлы вә үрәјәјатымлы маһнылары Һачы мүәллимә шөһрәт кәтирсә дә, ону, таныдан илк әсәри тар илә симфоник оркестр үчүн 1 нөмрәли «Концерт»и олмушдур. Сонралар бәстәкарын әсас јарадычылыг истигамәтини мүәјјәнләшдирән вә даһа да инкишаф етдирән чәһәтләр һәмин әсәрдә илк дәфә өзүнү бирузә вермишдир.

Гејд едәк ки, каманча илә симфоник оркестр үчүн «Концерт»ин дә илк мүәллифи Һачы Ханмәммәдовдур.

Тар илә симфоник оркестр үчүн 1 нөмрәли «Концерт» онун диплом иши иди. Әсәр диплом мүдафиәсиндә көркәмли тарзән, республиканын әмәкдар артисти Әһсән Дадашовун вә Азәрбајчан Дөвләт симфоник оркестринин (дирижор Чинкиз Һачыбәјовдур) ифасындан сонра кәнч бәстәкарын истәдады мусиги ичтимәијјәтинин диггәтини чәлб етди. Профессор Гара Гарајевин бәстәкарлыг синфини битирәркән 1 нөмрәли «Концерт» әлә гијмәтләндирилди. Үмумијјәтлә, бу әсәрдәки ишыгы чәһәтләр, соло тар әләти саһәсиндәки мүвәффәгијјәтли ахтарышлар вә тапынтылар сонралар 2, 3 вә 4 нөмрәли «Концерт»ләрдә вә каманча илә оркестр үчүн «Концерт»дә давам етдирилди.

Классик вә мүасир сәнәт ән'әнәләриндән вә ејни заманда халг мусиги јарадычылыгындан вә ифачылыг тәчрүбәсиндән кениш истифадә едән Һ. Ханмәммәдов «Концертләр»индә јени ифадә васитәләринин ахтарышларына мејл көстәрмишдир. Мәһз бунун үчүндүр ки, милли зәмин вә Авропа классик мусигисинин синтезиндән јаранмыш «Концертләр»ин образлары рәнкарәнкдир. Бурада биз драматизми, лиризми, рәгсварилији, мәишәтлилији, скерсолуғу нечә дејәрләр, «көрүрүк». «Концертләр»ин дөрдү дә ән'әнәви үчһиссәли силсилә гурулушундадыр. Бу «Концертләр»ин һәр бири мүхтәлиф илләрдә јазылса да бунлары бирләшдирән үмуми чәһәтләр дә мөвчуддур. Мәсәлән, гурулуш, идеја, мусиги мәзмуну вә јазы услубу охшарлығы буна парлаг сүбутдур. Ән үмдә чәһәт одур ки, «Концертләр»дә форма илә мәзмун вәһдәтдә верилмишдир. Бу әсәрләрин һәр бириндә республикамызын фүсункар тәбиәтинин, кениш һәјат һадисәләринин адамларымызын һисс вә һәјәчанларынын, арзу вә амалларынын никбин вә ахычы мусиги дилијлә тәфсирини динләјирик.

Тар илә оркестр үчүн «Концерт»ләрин партитураларынын чохчәһәтлилији, мусиги дилинин мүрәккәблији үмуми сәсләнмәнин мәнимсәнилмәсинә һеч вахт мане олмамыш, әксинә ону зәнкинләшдирмишдир. Мүәллифин тары мүкәмәл билмәси «Концертләр»дә онун сәсләнмә принципләрини, оркестрлә јарышында ансамбл бојаларыны бачарыгла ачмасына көмәк етмишдир. Одур ки, 1 нөмрәли «Концерт»ин илк нотундан сон нота гәдәр динләјичи мусигинин тәсири алтына дүшүр вә һадисәләри нараһатлыгла изләјир. Мусигинин е'чәзкар дили илә елә бил марагылы бир һекајә сөјләнир. Мәһз мүхтәлиф һәјат һадисәләриндән алынмыш

тәссуратлар бурада үмумиләшдирилмиш шәкилдә өз тәза-
һүрүнү тапыр. «Концерт»дә бәстәкар оркестрләшдирмәжә,
драматуржи тембрә вә сәлис мусиги формасына јахшы бәләд
олдуғуну бир даһа нүмајиш етдирмишдир.

1957-чи илдә Гара Гарајев бу «Концерт»ин әһәмијјәтин-
дән сөз ачараг демишдир: «Бу әсәрин мүнүм әһәмијјәти бир
дә ондадыр ки, Шәргин ән популјар аләти олан тар илк дә-
фә бөјүк симфоник оркестрин мұшајәтилә апарычы кими
чыхыш едир. Тара мәнсуб олан мүрәккәб партијада гәдим
Азәрбајчан халг чалғы аләтинин орижинал ифа хүсусијјәт-
ләри, тембри вә бүтүн имканлары габарыг шәкилдә өзүнү
бүрузә верир.»

Бу уғурдан руһланан Н. Ханмәмәдов бир нечә ил
сонра 2 нөмрәли «Концерт»ини јазыр. Нәмин «Концерт»ин
клавири 1976-чы илдә «Ишыг» нәшријјаты тәрәфиндән чап
олунмушдур. Бу «Концерт»и мұәллиф әсәрин илк ифачысы
мәшһур тарзән, республиканын халг артисти Начы Мәм-
мәдова итһаф етмишдир.

1 нөмрәли «Концерт»дә олдуғу кими бурада да «Концерт
жанрынын техники хүсусијјәтләри, оркестр вә тар парти-
јаларынын усталыгла гаршылашдырылмасы, ән башлычасы
исә мусиги материалынын башдан-баша симфоникләшди-
рилмәси парлаг шәкилдә өз әксини тапыр.

2 нөмрәли «Концерт» илк ифадан сонра кечмиш ССРИ-
нин бир нечә бөјүк шәһәрләринин концерт салонларында да
сәсләнмишдир. Бу һагда мусиги хадимләринин дөври мәт-
буатда чап олунмуш мүсбәт рәјләри дә чох шеј дејир:

— Витаутас Бенткус — мусигишүнас, Вилнүс Дөвләт
Консерваторијјасынын профессору: «Н. Ханмәмәдовун халг
чалғы аләти — тар илә симфоник оркестр үчүн 2 нөмрәли
«Концерт»и илк дәфә ифа олунурду. «Концерт» классик үс-
лубдадыр, форма етибарилә олдуғча рәвандыр. Бәстәкар
һеч бир халг һаваларыны ситат кәтирмир. Лакин әсәр өз
зәнкин мелодијјасы, мөвзуларынын әсл хәлгилији илә бизи
валәһ едир. Өз һармоник дили бахымындан елә дә мүрәккәб
олмајан бу «Концерт» өз гејри-адилији илә бизи өзүнә чәлб
едир. Вә бизим фикримизчә соло аләтин вә оркестрин «ек-
зотик» сәсләнмәсинә кәрә фәргләнир. Бәстәкар тары, симфо-
ник оркестри, онун ајры-ајры групларыны усталыгла әлагә-
ләндирир. Нәтичәдә тар олдуғча габарыг вә кур сәсләнир».

Даһа бир рәј: 1972-чи ил «Бакы» ахшам гәзетинә фәл-
сәфә елмләри намизәди Борис Рахкин: «Москвада Иттифаг-
лар евинин Сүтунлу салонунда «Вәтәнин маһнылары» де-
визи илә бөјүк достлуг концерти кечирилирди.. Азәрбајчан

республикасыны Әһсән Дадашов тәмсил едирди. Гардаш
республикалардан кәлән артистләри М. И. Глинка адына
Дөвләт мұкафаты лауреаты, Русијанын халг артисти Вла-
димир Федосејевин идарәсилә Үмумиттифаг телевизија вә
радиосунун рус халг чалғы аләтләри оркестри мұшајәт
едирди.

Ә. Дадашов Н. Ханмәмәдовун тар илә симфоник ор-
кестр үчүн 2 нөмрәли «Концерт»ини чалырды. Москва-
лар илк дәфә дејил ки, өз концерт афишаларында Ә. Да-
дашовун вә Н. Ханмәмәдовун адларына раст кәлирләр.
Н. Ханмәмәдовун дәниз нефтчиләринин күндәлик әмәјиндән
бәһс едән «Бир дәгигә» мусигили комедијјасы исә Кремл
Театрынын сәһнәсиндә мұвәффәгијјәтлә кәстәрилмишдир.

Бәли, Москвада динләјичиләрлә јени көрүш... Н. Хан-
мәмәдовун популјар әсәрләриндән олан тар илә симфоник
оркестр үчүн 2 нөмрәли «Концерт» рус халг чалғы аләтлә-
ри оркестри үчүн көчүрүлмүшдүр. Сәһнәдә гәдим Азәрбај-
чан аләти тар, балалајка, гусли, бајан вә башга рус халг
чалғы аләтләринин әһатәсиндәдир. Дирижор чубуғунун
јелләнмәси илә салона Азәрбајчан бәстәкарынын өзүнәмәх
сус миллилији, колоритилә сечилән мусигиси јайылды.

Сүтунлу салонда олан динләјичиләр бизим мусиги тәч-
рүбәмиздә илк дәфә өзүнү кәстәрән милли Азәрбајчан вә
рус аләтләринин орижинал вә сых јарадычылыг иттифагы-
на һејран галдылар».

Јери кәлмишкән ону да дејәк ки, 2 нөмрәли «Концерт»
В. Федосејевин идарәсилә Үмумиттифаг радиосунда лентә
јазылмыш, һәмчинин Мәркәзи телевизијада видеоја алын-
мышдыр.

Дирижор В. Федосејев бу әләмәтдар «Концерт» һаггын-
да белә јазмышдыр: «Бизим мусигичиләримиз чохдан бәри
белә јүксәк јарадычылыг марағы илә әсәр ифа етмәмишди.
Арзумуз Азәрбајчан бәстәкарларынын јени әсәрләри илә
танышлығымызы давам етдирмәкдир».

Н. Ханмәмәдовун 3 нөмрәли «Концерт»инин илк ифа-
чысы исә Әһсән Дадашов олмушдур. Вә бу әсәр 1979-чу ил-
дә «Ишыг» нәшријјаты тәрәфиндән чап олунмушдур. «Кон-
церт» виртуоз үслубу вә фактура бахымындан әввәлки кон-
цертләрин давамдыр. Фүсүнкарлығы, сәмимилији вә инчә-
лији әсәрин бүтөвлүкдә әсас руһуну тәшкил едир.

3 нөмрәли «Концерт»ин виртуозлуг бахымындан парлаг
шәкил алмасы симфоник мәзмунла һармоник чаларларын
усталыгла әлагәләндирилмәси нәтичәсиндәдир. Әсәри дин-
ләдикчә мусиги фолклору жанрларынын интонасија вә ритм-

ләрн, шифаһи ән'әнәјә әсасланан профессионал мусигимиз олан муғам вә тәсниф көкләринин ифадә тәрзи дујулур. Мүәллиф тар чалғысында ахтарышлар апарараг бу аләтин мүхтәлиф ифачылыг үсулларындан истифадә илә әсәрә хүсуси бир әлванлыг вермишдир.

1. Ханмәмәдов 4 нөмрәли «Концерт»ини исә севимли мүәллими Гара Гарајевин әзиз хатирәсинә итһаф етмишдир. 3 һиссәдән ибарәт олан бу «Концерт»ин илк ифачысы Азәрбајчан Республикасынын халг артисти Рамиз Гулијевдир. Әввәлки 3 «Концерт»дә олдуғу кими бу «Концерт»дә дә нә гәдәр поетик дүшүнчә, сәмимийјәт вә аһәнкдарлыг вардыр! Әсәрдә никбинлик вә зәрифлик, мөвзуларын инкишафынын садәлији динләјичиләрә нәчиб һиссләр ашылајыр, онлара хош тә'сир бағышлајыр.

4 нөмрәли «Концерт»ин оркестр партитурасында аләтләрдән чох гәнәтлә истифадә олунмушдур. Мүәллифин оркестрләшдирмә үсулу исә рәнкарәнк вә ифадәлидир. Ејни заманда бу бөјүк формалы әсәрдә мүәллиф мүрәккәб интонасија хүсусийјәтләриндән, онун техники мәзийјәтләриндән орижинал шәкилдә, јени јазы үсулу илә истифадә етмишдир.

Ону да гејд едәк ки, Һ. Ханмәмәдовун тар илә симфоник оркестр үчүн «Концертләр»и ејни заманда М. Әшрәфи адына Дашкәнд, Курмангазы адына Алма-Аты Дөвләт Консерваторияларынын вә М. Турсунзадә адына Дүшәнбә Инчәсәнәт Институтунун халг чалғы аләтләри кафедрасынын програмларына да дахил едилмишдир.

Јери кәлмишкән дејәк ки, әкәр Һ. Ханмәмәдовун «Концертләри» тәкчә педагожи чәһәтдән гијмәтләндирилсәјди, онлар мусиги мәктәбләринин вә Консерваториянын диварлары арасындан кәнарда сәсләнмәзди. Лакин бу әсәрләр кениш мигјасда өзүнә пәрәстишкарлар тапмышдыр. Бәс бунларын динләјичи күтләси арасында бәјүк рәғбәт газанмасынын сирри нәдәдир? Һәр шејдән әввәл онларын естетик гијмәтиндәдир. Мүасирләримизин фикринин, һиссинин, идејасынын парлаг тәрәннүмүндәдир.

1990-чы илдә Һ. Ханмәмәдов мусиги әдәбијјатында илк дәфә олараг каманча илә симфоник оркестр үчүн јени бир «Концерт» јазмышдыр.

Каманча илә симфоник оркестр үчүн «Концерт»дә әввәлки «Концертләр»дә олдуғу кими бу жанрын техники хүсусийјәтләри, оркестр партијасы илә каманча партијасынын гаршылашдырылмасы, мусиги материалынын ардычыл инкишафы вә динамикләшдирилмәси парлаг шәкилдә өз тәзаһүрүнү тапыр.

«Концерт» жанрынын биринчи һиссәсиндә үмдә вәзифә сајылан ики бир-биринә зидд мөвзуларын узлашдырылмасы вә сонрадан онларын инкишаф принципи јени «Концерт»дә бариз шәкилдә өзүнү ифадә едир.

Әкәр биринчи мөвзу драматик сәчијјәлидирсә, икинчи мөвзу бир гәдәр емоционал руһда, лирик овгатда өзүнү көстәрир. Бунун үчүн дә мүәллиф биринчи мөвзу үчүн чаһаркаһ мәгамындан, икинчи дә исә шур вә секаһдан истифадә етмишдир.

Һәр ики мөвзунун инкишафыны, трансформасијаја уғрамасыны биринчи һиссәнин орта инкишаф бөлмәсиндә «көрүрүк». Бу мөвзулар гаршылашдырылараг рәнкарәнк сәчијјә илә характеризә олунур. Мусиги ахыны бизи «каденсија»ја кәтириб чыхарыр. Адәтән, «каденсија» бөлмәсини соло чалырлар. Бу әсәрдә дә «каденсија» бөлмәсиндә каманча тәк галыр вә өз техники имканларыны нүмајиш етдирмәк үчүн она мүәллиф имкан јарадыр. Бурада зәриф каманча мусиги аләти өз техникасыны, аләтин ифадә вәситәләрини, мүхтәлиф штрих хүсусийјәтләрини нүмајиш етдирир. Гејд едәк ки, әввәлки «Концертләр»ә нисбәтән бурада каманчанын «каденсија»сы һәчмчә бир гәдәр кичикдир. Өзү дә мусиги материалы әсасән «Шур» үстүндәдир. Вә һәммин «каденсија» динләјичинин диггәтини артыг биринчи һиссәнин «реприза» (биринчи бөлмәнин тәклары демәкдир) бөлмәсинә кәтириб чыхарыр.

Реприза бөлмәси биринчи бөлмәјә нисбәтән чох јығчам, лаконикдир. О, әсас образлары (биринчи вә икинчи мөвзулары) мүхтәсәр шәкилдә динләјичиләрә тәгдим едир. Бунун өзү дә тәби алынмышдыр. Ахы, биринчи бөлмәдә һәр ики мөвзу тәфсилаты илә верилмишдир. Бәли, һәјәчанлы тәрздә, кур сәсләнмә илә дә биринчи һиссә баша чатыр.

Һ. Ханмәмәдовун әввәлки «Концертләр»индә олдуғу кими бу «Концерт»индә дә икинчи һиссәи дәрин лирика илә бәзәнмишдир. Бу һиссәдә бәстәкар олдуғча сәмими, лирик образын вәсфини өз гаршысына әсас мәгсәд гојмушдур. Вә буна биз дејәрдик ки, јахшы наил олмушдур. Әсас мөвзу «Бајаты-Шираз» да сәсләнир. Бир гәдәр сонра мусиги ахыны «Чаһаркаһ» рәнжинә бојаныр.

Мелодијаларын маһнәварилији бәстәкарын үрәк чырпынтыларынын, еһтизаз һиссләринин тәзаһүрүдүр. Икинчи һиссәни динләдикчә һисс едирсән ки, бәстәкар өз үрәјинин гығылчымларыны мусиги дили илә ачмаға мејл көстәрир.

«Концерт»ин үчүнчү һиссәси сүр'әтли вә чошгүндүр. Бу һиссәдә мүхтәлиф образлар һәкк олунмушдур. Фәрәһ һисси,

зарафат, чошгунлуг, лиризм, емоционаллыг, халг шәнлик лөвһөләри һиссәјә нечә дејәрләр «топланмышдыр». Рәнкарәнк мусиги эпизодларынын бир-бирини эвәз етмәси принципи «Концерт»ин үчүнчү һиссәси үчүн сәчијјәвидир. Шән, шух овгатла да «Концерт» тамамланыр.

Һ. Ханмәмәдовун каманча илә симфоник оркестр үчүн «Концерт»и бу саһәдә уғурлу әсәр кими истәр профессионал, истәрсә дә али вә орта ихтисас мусиги мәктәбләри тәләбәләринин диггәтини чәлб етмишдир. Тәсадүфи дејил ки, әсәр илк ифадан сонра (солист Эдаләт Вәзировдур) аз мүддәтдә тәдрис програмына салынмыш вә каманча синфи үзрә тәһсил алан тәләбәләрин репертуарында өзүнә лајигли јер тутмушдур.

Биз инанырыг ки, тар илә симфоник оркестр үчүн 4 «Концерт», каманча илә симфоник оркестр үчүн «Концерт» һәм тар, һәм дә каманча чалан тәләбә вә мүәллимләрин бундан сонра да диггәтини чәлб едәчәк, бир чох солистләрин репертуарынын бәзәји олачагдыр.

НӘҒМӘЛӘРДӘ ЈАШАЈАН ӨМҮР

Мүхтәлиф мусиги жанрларында нә гәдәр јени, көзәл әсәрләр јаранса да, маһны милјонларын севимлиси олараг галыр. Чүнки маһны инчәсәнәтин ән демократик нөвүдүр. Бунларда инсанларын арзу вә идеаллары, ән инчә вә үлви һиссләри тәрәннүм олунур. Республикамызын әмәкдар инчәсәнәт хадими, бәстәкар Гәнбәр Һүсәјли дә профессионал мусиги тарихимизә мәнз маһны бәстәкары кими дахил олмушдур. Тәсадүфи дејил ки, јарадычылыг фәалијјәтинин илк дөврләриндән өзүнү маһныда сынамыш бәстәкар өмрүнүн сонунә гәдәр бу жанра садиг галмыш, һәр бир маһнысы илә мусиги чәләнкинә јени төһфә кәтирмишдир.

Гәнбәр Һүсәјли 1916-чы илин апрелиндә Гәдим Кәнчә шәһәриндә анадан олмуш вә ушаглыг илләрини дә орада кечирмишдир. Һәлә кәнчә јашларындан онда халг мусигисинә дәриндән мараг ојанмышдыр. Кәнчә Гәнбәр муғамлары, тәснифләри, ел һаваларыны, ашыг мусигисини севәсевә динләјәр, әхз етмәјә чалышарды. Мәнз халг мусигисинә сонсуз мәнәббәти, классик муғамларымызын лад-мәгам вә кушә әсасларыны өјрәнмәси сонралар онун бәстәкарлыг фәалијјәтиндә мүһүм рол ојнамышдыр.

Кәнчә мусиги техникумуну тар синфи үзрә фәргләнмә диплому илә битирән Гәнбәр тәһсилни давам етдирмәк мәгсәдилә 1935-чи илдә Бақыја кәлиб, Асәф Зејналлы адына орта ихтисас мусиги мәктәбинин нәзәри-бәстәкарлыг шәбәсинә дахил олур. Севиб-сечдији сәнәтин сиррини көркәмли педагог, профессор Борис Зејдмандан өјрәнир.

Техникумда тәһсил алдыгы илләрдә о, бир сыра ири һәчмли әсәрләр, о чүмләдән Шәрг халгларынын мусиги мөвзулары әсасында симли квартет, фортепиано үчүн вариасиялар вә диқәр әсәрләр јаратмышдыр. Гәнбәр Һүсәјлинин илк бәстәләмәләриндән бири фортепиано үчүн 7 ушаг пјесидир. «Азәрнәшр»ин, 1970-чи илдә ајрыча мәчмуә шәклиндә чапдан бурахдыгы бу пјесләрдә мүәллиф Азәрбајчан лад-матәм системиндән ирәли кәлән рәнкарәнк һармоник бојалардан, һәмчинин ритмик чаларлардан, ашыг мусигисини интонасияларындан бачарыгла истифадә етмишдир. Пјесләр һәмчинин мусиги сәчијјәсинин мүхтәлифлијинә, јығчамлыгына вә ифәдәлилијинә көрә бир-бириндән фәргләнир.

Техникуму битирдикдән сонра мусиги јазма техникасына јијәләнмиш бәстәкарын гаршысында кениш јарадычылыг үфүгләри ачылыр. Г. Һүсәјли мүхтәлиф формалы әсәрләр јазмаға бөјүк һәвәс кәстәрсә дә, онун јарадычылыгында әсас јери вокал миниатүрләри тутур. О, үч јүзә гәдәр маһны вә романсын мүәллифидир. Бу әсәрләрин мөвзу даирәси кениш, образлары рәнкарәнқдир. Адамларымызын сүлһ уғрунда мүбаризәси, халглар достлуғу, саф мәнәббәтин тәрәннүмү һәмин маһныларын әсас мөвзусудур. Бу вокал миниатүрләри өз мусигисинин сәчијјәси етибарилә бир-бириндән фәргләнир. Ону да дејәк ки, Г. Һүсәјлинин нәғмә јарадычылыгында мәнз мәнәббәт лирикасы үстүнлүк тәшкил едир. Мүәллифин лирикасы сөзүн әсл мәнәсында инсанын үлви һиссәләринин, ширин дујғуларынын тәрчүманыдыр. Мәнз бунун нәтичәсидир ки, онун маһныларында инсан әһвал-руһијәсинин мусиги дили илә тәрәннүмү бәдиестетик зөвлә һәлл едилмишдир. Бу чәһәтләрә көрә дә онун маһныларынын мусигиси каһ зәриф вә јумшаг, каһ етираслы, каһ да никбин вә ојнагдыр. Бәстәкар һансы мөвзуда јазырса-јазсын, онун маһныларында сөзлә мусигинин сых вәһдәтини, көрүрүк. Биз Г. Һүсәјлинин «Илк мәнәббәт», «Ај ишыгында», «Тел назик», «Кечәләр узанајды», «Дүшәр јадыма», «Доланым башына» вә с. маһныларыны јакшы билирик. Бу маһнылары бизә севдирән нәдир? Һәр шејдән эввәл чазибәдар мелодија. Мелодијаны маһнын чаны һесаб едәнләр јанылмырлар. Г. Һүсәјли дә мәнз кө-

зэл мелодија устасыды. Оун гэлбдэн кэлэн тэрэнэлэри олдугча ахычы, эмоционал вэ тэрэвэтлидир. Онда халг мөгам интонасија гурулушунун эн дэрин гатларына нүфуз етмэк кими хүсуси бир габилитет вардыр. Гејд етдијимиз чә-һәтләр бахымындан бу мелодияларда тәкраредилмәз бир орижиналлыг, өзүнәмәхсус мәзијјәтләр өз парлаг ифадәсини тапмышдыр.

Бәстәкарын јарадычылыг тәрчүмеји-һалында Азербайчан радиосунун вэ Дөвләт Филармонијасынын халг чалгы алатләрн оркестрләрнндәки фәалијјәти, бу коллективләрлә мөһкәм темасы да јарадычылығына сәмәрәли тәсир кәстәрмишдир. Бир нечә ил бу оркестрләрдә дирижор вәзифәсиндә чалышан бәстәкар һәмнн коллективләр үчүн бир сыра инструментал әсәрләр јазмышдыр.

Дәһн бәстәкарымыз Үзејир һачыбәјовун шәхси тәшәббүсү илә 1940-чы илдә Азербайчан Дөвләт Филармонијасынын вәзлиндә јарадылмыш сазчы гызлар ансамблына рәһбәрлик етмәк **ГӘМБӘР НҮСЕЈНЛИЈӘ** тапшырылыр. Бәстәкар јени коллективнн репертуарыны јаратмаг гәјгылары илә јашајыр. О. шамхорлу ашыг Тејмур нүсејновун ифасындан 55 ән'әнәви ашыг һавасыны нота көчүрүр, онлары сазчы гызлар ансамблы үчүн ишләјир. Бәстәкар ансамбла репертуар дүзәлтмәк ишинә ики мөвгедән јанашыр: бир тәрәфдән о, ән'әнәви ашыг мелодияларыны ансамбл үчүн ишләјир, дикәр тәрәфдән исә өзү дә ашыг мусигиси үслубунда орижинал мелодиялар бәстәләјир. Бу күн дә сәсләнән һәмнн әсәрләрдә биз ән демократик жанр-ашыг һаваларынын интонасија бојаларыны, оун ифачылыг манерасыны, саз алатинә мәхсус аһанкләри ешидирик.

Г. нүсејли Кәнчә филармонијасында бәдин рәһбәр олдуғу дөрд ил әрзиндә шәһәрнн ушаг вэ мәктәблиләр сарајында Вәтәнә һәср олунмуш мүхтәлиф сәпкили монтажлар һазырламышды. Ејни заманда Кәнчә Дөвләт Драм Театрында тамашаја гојулмуш 6 пјесә, о чүмләдән «Шејх Сән'ан», «Гатыр Мәммәд», «Алмаз», «Бәхтсиз чаван», «Солғун чичәкләр», «Намус» драмларына мусиги јазыб, чохлу маһнылар бәстәләјиб. Бу маһныларын чоху сонралар мүстәгил вокал әсәри кими сәсләнмишдир.

О, кениш јайылмыш бир сыра ушаг нәғмәләриннн мүәллифи кими дә танынмышдыр. «Ушаг вэ буз», «Мәстан пишик», «Гарангушла сөһбәт», «Јүрүш маһнысы», «Салам, доғма мәктәб», «Идманчылар маһнысы» вэ башгалары ушаглар арасында даһа чох јайылмышдыр.

Үмумтәһсил мәктәбләримизнн мусиги програмы заман заман дәјишсә дә, тәзәләнсә дә оун маһнылары тохунулмаз галыр. Чүнки мүәллиф ушаг аламиннн даими, әбәди мөвзуларында јазмышдыр. һәмнн маһнылары мәктәблиләрә севдирән башлыча чәһәтләрдән бири дә бәстәкарын јетмәләрин јаш хүсусијјәтинн нәзәрә алмасы, онларын ифакананыны, сәс диапазонуну јахшы билмәсидир. Хүсусилә «Чүчәләрим» маһнысы бәстәкара бөјүк шөһрәт кәтирмишдир. Илк ифадан башлајараг бу маһны «ајаг ачыб» бүтүн дүнјаны долашыр. Отуза јахын дилдә охунан «Чүчәләрим» ајдын, јаддагалан мелодиясына мусигисиннн колоритинә көрә дүнја ушагларынын севимли маһныларындандыр. 40 јашлы «Чүчәләрим» инди дә мүәсир сәсләннр. Дүнјанын бир чох өлкәләрини кәзмиш Бақы Сарајы хореографик ансамблынын «Чүчәләрим» адыны дашымасы да тәсәдүфи дејилдир.

Г. нүсејли өз гәләминн мүрәккәб жанр олан операда сынамыш, шаир Мирмәһди Сејидзадәнин либреттосу әсасында үч пәрдәли «Гызыл гуш» әсәринн бәстәләмишдир.

Бәстәкар 45 јашында, јарадычылығынын чичәкләндијн, исте'дадынын даһа да пүхтәләшијн вәхтда арамыздан кетмишдир. Лакин о галап өмрүнү бәстәләриндә јашајыр...

Кәнчәлиләр өз һәмјерлиләриннн хатирәсинн әзиз тутурлар. Г. нүсејлинин бир заман тәһсил алдығы Кәнчә Дөвләт орта ихтисас мусиги мәктәби инди оун адыны дашыјыр. Кәнчә Ушаг Паркына вэ шәһәрнн бир күчәсинә дә бәстәкарын ады верилмишдир.

Бәстәкарын «мусиги чәләнки»ндә һамынын —ушаг бағчасына кедән күл балаларын, мәктәбли кәнчәләрин, јенијетмәләрин вэ бөјүкләрин пајы вардыр. Мәшғулијјәтиндән, пешәсиндән вэ сәнәтиндән асылы олмајараг мусигисевәрләрин һәр бири ону ширин мелодиялар мүәллифи кими таныјыр, бәстәләри гәдәр хатирәсинн дә әзиз тутурлар.

В. АДЫКӨЗЭЛОВУН ЈАРАДЫЧЫЛЫҒЫНА БИР НЭЗЭР

Азербайжан бәстәкарларынын көркәмли, исте'дадлы нүмајәндәләриндән олан Азербайжанын халг артисти, Дөвләт мүкафаты лауреаты, профессор Васиф Адыкөзәловун ады һәм өлкәмиздә, һәм дә онун һудудларындан узагларда белә танынмышдыр. Онун әсәрләри Алманија Болгарыстан, Чехословакија, Түркијә вә Иранын ичтимаијјәтинә јахшы танышдыр. Бу өлкәләрдә В. Адыкөзәловун әсәрләри сәсләндириллр, лентә вә вала јазылыр. В. Адыкөзәлов мусиги саһәсиндә ики сәнәт саһибидир: бәстәкар вә пианочу. О, Азербайжан Дөвләт Консерваторијасыны ики сәнәт композисија үзрә Гара Гарајевин синфини, фортепиано үзрә исә профессор Симүзәр Гулијеванын синфини битирмишдир.

Јери кәлмишкән ону да дејәк ки, Васиф Адыкөзәловун јарадычылығ үслубу артыг тәләбәлик илләриндә формалашмаға башлајыр. Елә бу илләрдә Васифин јарадычылығында ики амил-бир тәрәфдән халг мусигисинин хүсусијјәтләри, диқәр тәрәфдән исә бејнәлмиләл ән'әнәләр үзви сурәтдә бирләшир.

Халг мусигиси дејәндә биз халг маһны вә рәгсләри, ашыг мусигисинин интонасијаларыны нәзәрдә тутуруг. Бәстәкар өз јарадычылығында тәкчә бу жанрлардан истифадә илә кифајәтләнмир. О, әсәрләриндә даһа чох шифаһи-профессионал классик мусигимиз-муғам, тәсниф, рәнк жанларындан да бәһрәләнир. Бу һеч дә тәсадүфи дејил. Чүнки Васиф көркәмли муғам устасы, ханәндә Зүлфи Адыкөзәловун оғлудур. Дүнјаја көз ачандан муғам алудә олан Васиф, бир бәстәкар кими пүхтәләшмә дөврүндә хүсусилә бу мусигисинин көкләриндән фајдаланырды. Бу, инди дә Васифин јарадычылығында әсас гајәдир.

В. Адыкөзәлов јарадычылығынын бир кејфијјәти дә мүасир мусиги ифадә васитәләринә әсасланмасыдыр. Бәстәкар һансы жанрларда јазырса-јазсын онун бүтүн әсәрләриндә мүасирлик руһу гырмызы хәтт кими кечир. О, милли ән'әнәләрлә мүасир ифадә васитәләринин синтезинә усталыгла наил олур.

Јухарыда дедикләримиз хүсусилә мүхтәлиф илләрдә јазылмыш икинчи вә үчүнчү симфонијаларда, «Мәрһәләләр», «Африка мүбаризә едир» симфоник поемаларында, Р. Мустафајевлә мүштәрәк јаздығы «Һачы Гара» мусигили комедијасында, «Бајрам» увертүрасында, мүхтәлиф мусиги аләтләри илә симфоник оркестр үчүн «Концертләрдә», рәнкарәнк мәзмунлу маһныларда, «Одлар јурду» вә «Гарабағ шикәстәси» ораторијаларында бариз шәкилдә өзүнү көстә-

рир. Биз бу јазымызда онун инструментал, симфоник бәстәләмәләриндән бәзиләринин, еләчә дә «Гарабағ шикәстәси»нин үзәриндә дајанмағ истәрдик.

Ону да дејәк ки, рәнкарәнк жанрларда мусиги бәстәләјән Васиф Адыкөзәловун јарадычылығынын чох һиссәсини фортепиано үчүн мусиги тәшкил едир. Бу да тәбнидир. Ушаг јашларындан фортепианода чалмаға башлајан, сонра исә бу саһәдә орта вә али мусиги тәһсили алмыш Васифин јарадычылығынын әсас саһәсини дә фортепиано мусигиси тутур. Фортепиано үчүн прелүдләрдән тутмуш ән при һәчмли инструментал әсәр—«Концерт»ә гәдәр Васиф Адыкөзәлов мүхтәлиф жанрлы бәстәләрин мүәллифидир.

Һазырда о, фортепиано илә оркестр үчүн 3 «Концерт»ин мүәллифидир. Бу «Концерт»ләрдән икиси фортепиано илә симфоник оркестр үчүн, бири исә фортепиано илә халг чалғы аләтләри оркестри үчүндүр. Һәмни әсәрләр бир нечә дәфә чап олунмуш, һәм концерт, һәм дә тәдрис репертуары кими гијмәтлидир. Хатырладағ ки, һәр үч әсәр радио вә телевизиянын фондуна дахил олмуш, тез-тез радио далғаларында вә мави экранларда сәсләндириллр.

3 нөмрәли концерт илк дәфә Азербайжан бәстәкарларынын VI гурултајында ифа олунмуш вә мусиги ичтимаијјәти тәрәфиндән тәғдир едилмишдир. Сонра исә әсәр јени редактә илә Кемерова шәһәриндә кечирилмиш ССРИ Бәстәкарлар Иттифагынын пленумунда сәсләнмишдир. Һәмни әсәр Москва Филармонијасынын абонементли симфоник концертләри програмына да дахил едилмишдир. Әсәр «Советски композитор» нәшријјатында чап олунмуш вә МДБ өлкәләринә јајылмышдыр. Јери кәлмишкән ону да дејәк ки, «Концерт»ин илк ифачысы исте'дадлы пианочу, Загафгазија мүсабиғәсинин лауреаты Тејмур Шәмсијевдир. О, һәр дәфә бу мүрәккәб «Концерт»и чох орижинал бир тәрздә, парлаг үслубда, өзүнәмәхсус бир усталыгла интерпретасија едир.

Фортепиано илә симфоник оркестр үчүн 3 нөмрәли «Концерт» танынмыш дирижор Вереника Дударованын тәфсириндә, пианочу Тејмур Шәмсијевин вә Москва Виләјәт симфоник оркестринин ифасында лентә јазылмыш, Үмумиттифағ радиосунун фондуна дахил едилмишдир.

Ачығыны дејәк ки, 3 нөмрәли «Концерт»и Азербайжан фортепиано әдәбијјатында јени сөздүр. «Концерт»и динләдикдә белә гәнаәтә кәлмәк олур ки, мүәллиф инструментал «Концерт»ин симфоникләшдирилмәси мәсәләсини гаршысына мәгсәд гојмушдур. Бундан әла вә бәстәкар фортепиано аләтинин техники имканларыны дәриндән дәрк едиб, онун оркестрлә, нечә дејәрләр, «јарышы»ны бәдни усталыгла

әлдә етмишдир. Мә'лумдур ки, инструментал «Концерт» жанрынын әсасыны солистлә оркестрин «жарышы» тәшкил едир. «Концерт» жанрына мәнхус олан бу башлыча мәзијјәт В. Адыкөзәловун «Концерт»ләриндә дә өз долғун ин'икасыны тапмышдыр. Биз һәммин әсәрләри динләдикдә бу мәзијјәтин шаһиди олуруг. Фортепиано илә симфоник оркестр үчүн 3 нөмрәли «Концерт»дә дә бу кејфијјәт габарыглығы илә өзүнү көстәрир.

«Концерт» классик үч һиссәли формада јазылмышдыр. Биринчи һиссәнин гурулушу даһа диггәтәләјигдир. Бу һиссә вариасија формасындадыр.

Гејд едәк ки, вариасија бир мусиги мөвзусу әсасында гурулуру. Бу мөвзунун мелодијасы вә мүшајиәти һәр дәфә дәјишилир, јәни вариасијаја уғрајыр. Елә латынча да вариасија сөзүнүн мәнасы «дәјишилмә»дир.

Авропа мусиги әдәбијјатында вариасија XV әсрдә јаранмыш вә XVI—XVIII әсрләрдә инкишаф етмәјә башламышдыр.

Азәрбајчанда исә вариасија принципи даһа әввәл, орта әсрләрдә муғам сәнәтиндә әмәлә кәлмишдир. Мәһз муғам формасынын әсас хүсусијјәтләриндән бири мусиги мөвзуларынын вариантлы инкишаф принципидир. Васиф Адыкөзәлов да мәһз 3 нөмрәли «Концерт»ин биринчи һиссәсиндә муғамлардан ирәли кәлән вариасија принципиндән истифадә етмишдир. Әввәл бу көзәл тәрзли, мәлаһәтли мөвзу гобој аләтинин ифасында сәсләнир. Сонра һәр вариасија јени бир образын јаранмасы илә нәтичәләнир. Һәр образ исә мүхтәлиф характердә, мүхтәлиф јозумда верилмишдир. Бунунла да вариасијалар арасында тәзадлыг јараныр. Драматүржи зирвә исә сон алты вә једдинчи вариасијалара дүшүр. Беләликлә, биринчи һиссә әзәмәтли, тәнтәнәли руһда мусиги илә тамамланыр.

Фортепиано илә оркестр үчүн «Концерт»ин икинчи һиссәси әсәрин лирик мәркәзидир. Бу һиссә үч бөлмәдән ибарәтдир. Әввәл поетик сәчијјәли, баһар нәфәсли лирик бир мөвзу ешидилир. Бу мөвзунун инкишафы орта бөлмәјә-драматизмлә долғун бөлмәјә кәтириб чыхарыр. Нәһајәт, таныш бир мөвзуну бир даһа ешидирик. Бу әввәлки мөвзудур ки, артыг динамикләшдирилмиш шәкилдә сәсләнир.

Сон-үчүнчү һиссә икинчи һиссә илә тәзаддыр. Бүтүн һиссә өз парлаг, никбин руһлу, виртуоз шәкилли мусиги мөвзулары илә диггәти чәкир. Тәзадлыг бу һиссәнин әсас амилдир. Бизим көзләримиз өнүндә бир нөв бајрам лөвһәләри чанланыр. Һәр бир лөвһә исә рәнжарәнк шәнлик сәһнәсини хатырладыр. Беләликлә, «Концерт» тәнтәнәли бајрам шәнлији образлары илә тамамланыр.

Васиф Адыкөзәловун фортепиано илә симфоник оркестр үчүн 3 нөмрәли «Концерт»и пианочуларымыз үчүн көзәл төһфәдир. Биз үмидварыг ки, бу әсәр концерт репертуарынын бәзәји олачагдыр.

Инструментал мусигијә бөјүк һәвәс В. Адыкөзәлову даһа бир ири һәчмли әсәр — скрипка илә симфоник оркестр үчүн «Концерт» јазмаға сөвг етмишдир. Хатырладаг ки, бу «Концерт» бир нечә Азәрбајчан скрипкачысы тәрәфиндән тәфсир едилмиш, сонра јенидән редактә олунмуш вә онун ифасыны истәдадлы скрипкачы, республиканын әмәкдар артисти Зәһра Гулијева өһдәсинә көтүрмүшдүр.

Зәһра Гулијева һәммин «Концерт»и Азәрбајчан телевизијасы вә радиосунун симфоник оркестринин мүшајиәтилә лентә јаздырмышдыр.

Һәр шејдән әввәл ону дејәк ки, әсәрин композисија-гурулуш хүсусијјәтләри классик ән'әнәјә әсасланан үч һиссәдән ибарәтдир.

Биринчи һиссә ики мөвзу әсасында гурулмушдур. Әкәр биринчи мөвзу күмраһ, ирәлијә чан атан, никбин хасијјәт дашыјырса, икинчи мөвзу она тәзаддыр. Бу мөвзу лиризмлә, емоционаллыгла рөвнәгләнир. Бу мәзијјәти мүәллиф мәһз классик концертләрдән әхз етмишдир.

«Концерт»ин икинчи һиссәси үмумиликдә лиризмн өзүндә кәсб етдирир. Биз әввәл емоционал сәчијјәли һәзин, бир мелодијаја алудә олуруг. Сонра исә бу мөвзу бәстәкар тәрәфиндән һәм солистин партијасында, һәм дә оркестрдә инкишаф етдирилир.

Үчүнчү һиссә исә классик концертләрдә олдуғу кими үмумиликдә шән әһвали-руһијјә дашыјыр. Бурада мусиги бахымындан мүхтәлиф сәпкили, мүхтәлиф характерли епизодлар бир-бирини әвәз едир. Биз һәм шән, һәм дә лирик характерли епизодларын, мүхтәлиф мәзмунлу мусиги сәһнәчикләринин ардычыллашдырылмасынын шаһиди олуруг.

«Концерт»дә бәстәкарын халг мусигиси үнсүрләриндән бачарыгла истифадә мәсәләси дә диггәтәләјигдир. Һәр шејдән әввәл мүәллиф «Концерт»дә муғамдан бәһрәләнмишдир. Мүәллиф ашыг мусигисинин көкләринә, онун инструментал ифачылыг хүсусијјәтләринә дә мүрачиәт етмиш, ләзым үнсүрләрдән өз дәст-хәттинә ујғун истифадә едә билмишдир.

«Концерт» ејни заманда мүасир бәстәкарлыг јазысынын техники ифадә васитәләриндән, эпоханын, дөврүн мусиги лүғәтиндән кениш истифадә едилмәси илә дә мараглыдыр.

Биз үмидварыг ки, Васиф Адыкөзәловун скрипка илә симфоник оркестр үчүн «Концерт»и скрипка чаланларын диггәтини чәлб едәчәкдир.

В. Адыкөзөлөвун симфоник мусигисиндә «Икинчи симфония» өзүнәмәхсуслуғу илә диггәти чәлб. едир. Ону да дејәк ки, инструментал «Концерт» кими симфоник мусиги дә бәстәкарын чох севдији жанрлардандыр. Оун 3 симфонијасынын мүндәричәсини мүасир дөврүн мүрәккәб һадисәләри, инсанларын мүбаризәси тәшкил едир.

Һәр јени симфонијасында В. Адыкөзөлөвун јарадычылығ тәчрүбәси јүксәлир. Көркәмли рус мусигишүнәси, академик Б. В. Асафјевин тәбиринчә десәк «Һәр симфония јарадан заман бәстәкарын дахили аләминдә јени бир инсан јараңыр».

В. Адыкөзөлөв «Икинчи симфонијасында» дөврүнүн һәјәчанлы сәһифәләрини тәсвир етмәјә мејл кәстәрмишдир.

Симфонијанын биринчи һиссәсиндә дөрдханәли ритмик кириш верилр. Бурада фәсиләсиз вә нараһат бир һәрәкәт тәсвир олунар. Һәмни ритмик фонда флейтанын солосу илә әсас мөвзу шәрһ олунар. Мөвзунун мусигиси инкишаф процесиндә һәјәчанлы вә кәркин драматик характер алыр. Адәтә көрә бу јердә көмәкчи — икинчи мөвзунун лирик тәрздә сәсләнмәсини көзләјирик. Лакин о јохдур. Әвәзинә һәјәчанлы мусиги сәсләнир. Мөвзу әввәл фаготда, сонра валторналарда, нәһәјәт бүтүн оркестрдә ифа олунар.

Биринчи һиссәнин ики мәркәз мөвзусу арасында гаршылығлы тәзад јохдур. Әксинә онлар бир-бирини тамамлајыр. Көзүмүз өнүндә мүасир дөврүмүзүн мәрд, чәсарәтли гәһрәмәни чанланыр. О, чохчәһәтли, мүрәккәб характерли инсандыр. Һагг иши уғрунда мүбаризәдә чанындан белә кечмәјә һазырдыр.

Мөвзуларын образлылығыны бәстәкар сонралар да инкишаф етдирир. Инадлы ритмләр бу бөлмәнин мусигисинин ән сәчијјәви чәһәтләридир. Нөвбәләшән, һәр дәфә бир гәдәр дәјишән мөвзулар санки бир-бири илә јарышыр.

Икинчи һиссә үчһиссәли формада бәстәләнишидир. Бурада халг һәјәтынын гәјнарлығы, инсан фәалијјәти тәсвир олунар. Мусигидә еһтираслы ахын динләјичини өзүнә чәлб едир. Ваһид фәсиләсиз мусиги «ахыны» бу һиссәнин сәчијјәви чәһәтләрийдәндир. Бәстәкар бу һиссәдә әлван тембр рәнкләри, сәс еффеқтләри јаратмаға наил олмушдур. Трубада, сонра симли группа сәсләнән мөвзу бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Фагот вә контрабасларын ејни чүр фигурлары, фортепианонун гырыг-гырыг, фәсиләли аккордлары—бүтүн бунлар сәсләнмәјә еластиклик ашылајыр. Орта бөлмәдә кениш вә зәнкин образлар аләми чанландырылыр. Бәстәкар биринчи һиссәнин образларыны да бир даһа јада салыр. Дәрин емоционаллығ, романтик еһтирас, патетика бөлмәнин мусигисинә хас олан хүсусијјәтләрдир.

Илк мөвзунун тәкраны заманы (буна мусиги нәзәријјәсиндә реприза дејилр) башланғыч һиссәнин мусиги материалы дәјишмәдән бүтөв оркестр сәсләнмәсиндә тәкран олунар.

Симфонијанын үчүнчү һиссәсиндә Бөјүк Вәтән мүһарибәси илләриндә халғмызын кечирдији һиссләр ифадә олунар. Бу һиссәнин мусигиси бәшәријјәтә сәјсыз-һесабысыз бәлә кәтирән мүһарибәјә гаршы гәзәбли еһтираз кими сәсләнир. Валторнанын солосунда гәмкин, дәрин гүссә илә долу мелодија ешидилр. Бу ифадәли тәранә скрипкаларын ифасында ағыны хатырладыр.

Кетдикчә оркестрин сәси даһа да гатылашыр. Оун диапозону кенишләнир, мелодија бир чох јени сәсләрлә зәнкинләшир. Кулминасијада мелодија гәһрәмәнларын хәтирәсинә һәср олунар мөһтәшәм реквијем кими сәсләнир. Елә бил халг һәлак олмуш оғуллаарынын хәтирәсинә баш әјмишидир. Бурада мусиги ән јүксәк зирвәјә галхыр вә үмумиләшидирилр.

Әсәрин дөрдүнчү һиссәси-финалы симфонијанын идеја-бәди и мәзмунунун јекунудур, халғын мәғлубедилмәзлијиши, онун күчүнү, хошбәхтлијини тәрәннүм едән апофеоздур. Мусигидә никбин пафос, инам, јенилмәз руһ вардыр. Силсиләнин бу һиссәсини «Дүнја бу күн» адландырмағ олар. Елә бил бәстәкар нәфәсини дәрмәјәрәк јер күрәсини сәсинә гулаг асыр. Тез-тез мүхтәлиф «шәкилләр» чанланыр. Бәстәкар мүасир һәјәтын мүрәккәблијини дә, тәзадларыны да әкстидирр, белә ки, гобојда кечән гротескли мөвзу сонра валторналар вә тромбонларда даһа кенишләндирилмиш шәкилдә верилр. Әсас мөвзу фәал шәкилдә танформасијаға уғрајыр. Мөвзу бүтөв вә ја гысалдылмыш, һәмчинин ритмик чәһәтдән тез-тез дәјишилмиш шәкилдә динләјичијә чатдырылыр.

Үмумијјәтлә финалдакы мөвзуларын ајры-ајры кушәләри, интонасијалары, ритмик «шәкилләри» чохчәһәтли, динамик инкишафдадыр. Бурада халг никбинлијинин түкәнмәз гүввәси ачылыб кәстәрилр.

Нәһәјәт, әсәрин сонунда сакит, ишығлы әһвал-руһијјә јараныр, биринчи һиссәнин баш мөвзусу симли группа сакит тәрздә сәсләнир. Лакин бурада чағырыш интонасијалы нотлар да вар. Санки бәстәкар бунунла да адамлары ајығ олмаға, кәркин мүбаризәдән сонра јаранмыш сакитлији, әминаманлығы горумаға чағырыр. Үмумиттифаг радиосу вә телевизијасынын Бөјүк симфоник оркестринин ифасында әсәрин лент јазысыны динләјәркән ајры-ајры оркестр груп-

ларынын ваһид ансамбл жаратмасыны ајдын ешидирик. Симфониянын сәсләндирилмәсиндә оркестрин дирижору—Русиянын халг артисти, профессор Б. Хайкинин хидмәтини дә гејд етмәк лазымдыр. О, һәр мусиги аләтинин һејрәтамиз шәффафлығына, партитуранын бүтүн мәзијјәтләрини ачмаға һаил олмушдур.

Симфония республиканын халг артисти Рауф Абдуллаевин идарәсилә Ү. Начыбәјов адына Азәрбајҗан Дөвләт симфоник оркестри тәрәфиндән дә ифа олунмуш вә мусиги ич-тимаијјәтинин дәрин рәғбәтини газанмышдыр.

Дағлыг Гарабағ вә онун әтрафында баш верән һадисәләрлә әлагәдар бәзи сәнәткарларымыз—шаир, јазычы, бәстәкар вә рәссамларымыз мүхтәлиф сәчијјәли әсәрләр јазмышлар. Онлардан бири дә «Гарабағ шикәстәси» ораториясыдыр. Бу тәғдирәләјиг ишин идејасы 1988-чи илин мај ајында јаранмышдыр. Көркәмли шаиримиз Тејмур Елчин республиканын халг артисти Васиф Адыкөзәловла биркә Шушада олмуш вә Дағлыг Гарабағ һадисәләри һәр ики сәнәткәры јени монументал әсәр јазмаға сөвг етмишдир.

Хатырладаг ки, оратория адәтән хор эпизодларындан, симфоник фрагментләрдән вә битмиш вокал нөмрәләриндән (арија, ансамбл, речитатив) ибарәт олур. Бу кими әсас мәзијјәтләрин јени ораторияда да долғун тәчәссүмүнү көрүрүк.

Тејмур Елчин илк дәфә олараг ири һәчмли монументал вокал-симфоник әсәрә мәтн јазыр. Һәммин мәтн Гарабағла әлагәдар олдуғу үчүн шаир «Гарабағ шикәстәси» зәрб-муғамында охунан бајатылардан ораториянын мәтниндә истифадә етмишдир.

Бәстәкар јени әсәриндә симфоник вә хор эпизодларындан, арија-романс үсулундан вә муғама хас олан речитативликдән өзүнәмәхсус шәкилдә бәһрәләнмишдир. Мүәллиф соло тар ифасыны вә бәдии гираәти дә әсәрә салмышдыр.

Једди һиссәни өзүндә чәмләшдирән оратория бәдин гираәтчинин-республиканын халг артисти Микајыл Мирзәевин сөјләдији ше'рлә башланыр.

Гарабағ!
Гәдим баба јурдумуз,
Одумуз, очағымыз,
«Јер вер, кәлим!» — дејәнә
Ачылан гучағымыз.
Достлуға сәдагәти,
Мәһәббәти сөнмәјән,
Әһдиндән, илгарындан —
Аләм дәнсә-дәнмәјән,

Икид, мәрд өвладларын .
Шаһин көзү — Гарабағ!
Јел ганадлы атларын
Чыдыр дүзү-Гарабағ.
Сәнә ким бата биләр?!
Хәјәнәтин пәнчәси
Дибиндән кәсилмәсә,
Ким раһат јата биләр?!
Гарабағ!

Ағ бирчәкли анамыз,
Бајатымыз, лајламыз,
Ше'р-сәнәт дүнјамыз,
Евмизин ән көзәл,
Јарашыглы халчасы,
Гарабағ!

Суларындан ичмәјән,
Билirmi шәрбәт нәдир?
Досту јаддан сечмәјән,
Билirmi гејрәт нәдир?
Шөһрәтимиз— Гарабағ!
Гејрәтимиз—Гарабағ!..
Зәһмәтә гијмәт верән,
Торпаға зинәт верән
Азәрбајҗан халгынын
Үрәјинин парчасы,
Гарабағ!

Онун ифасыны оркестр аһәстә-аһәстә емоционал сәчијјәли мелодия илә мүшајиәт едир. Бу мелодия билаваситә «Забул рәнк»индән алынмышдыр. Мелодия әввәл зил тембрли флейта-пикколо илә бас кларнетин ифасында сәсләнир вә сонра исә һәммин мелодиянын шәрһинә башга аләтләрдән ибарәт групплар гошулур.

Ораторияда сонрақы мелодик инкишаф әсасында «Әраг» муғам шө'бәсинин интонасиялары сәсләнир. Бурадан да мәһз икинчи һиссә башланыр. «Әраг» муғамына оркестрин чалғысы илә бәрабәр хор да гошулур вә мусигинин ахыны бирбаша бу һиссәнин кулминасиясына кәтириб чыхарыр.

Солист-ханәндә тәрәфиндән ифа олунан муғамда «Гарабағ шикәстәси»ндә ешитдијимиз ашағыдакы бајаты сәсләнир:

Әзизим, еј Гарабағ,
Шәки, Ширван, Гарабағ,
Аләм чәннәтә дәнсә,
Јаддан чыхмаз Гарабағ.

Бәстәкар муғамын динләјичиләрә ајдын вә габарыг шәкилдә чатдырылмасына чалышарағ оркестрдә мүшајиәт фонун кими арфаларын орпечновари аһәнкләриндән нәфәсли аләтләрдә (кларнет, фагот, валторна, тромбон) халг мусигчиләринин дили илә десәк, «зүј» тонундан истифадә етмишдир. Нәтичәдә бу муғам парчасы оркестрин мүшајиәтилә солистин (республиканын халг артисти Сәкинә Исмајлова) соло ифасында чох сәлис вә шәффаф сәсләнмә ефекти әмәлә кәтирир.

Ораториянын үчүнчү һиссәси бүтөвлүкдә хор вә оркестрин ифасына тапшырылмышдыр. Хор тәсниф сәчијјәли, лирик руһлу мусиги нөмрәсини охујур. Ону бир нөв инкишаф етмиш «Секаһ тәснифи» кими дә сәчијјәләндирмәк олар. Бәстәкар тәснифә мәхсус бүтүн хусусијјәтләри бу һиссәнин мусигисиндә бариз шәкилдә нүмајиш етдирир:

Әзизим күллү бағлар, күл бағлар,
Бағбан сизә бизим бағдан
Дәстә тутар, күл бағлар.
Әзизижәм Гарабағда ел галар,
Гара күндә ел дәрдинә ел галар.

Әсәрин дөрдүнчү һиссәси исә үслуб бахымындан тәзадлы гурулмушдур. Бурада ашыг мусиги интонасијалары вә ритмләри, онун ифачылыг чизкиләри әсас јер тутур. Елә бил ашыг бајрам шәнлијиндә әлиндә саз чала-чала охујур—Гарабағы тәрәннүм едир. Халг күтләси исә онун сәсинә сәс верир. Ашыг образында исте'дадлы мүғәнни, республиканын әмәкдар инчәсәнәт хадими Рауф Адыкөзәлов, халг образында исә хор чыхыш едир:

Гарабағын дағларында
гар кәрәк олсун,
Бағларында һејва олсун,
нар кәрәк олсун,
Мәчлисиндә каман олсун,
тар кәрәк олсун.

Мә'лумдур ки, саз аләтинин көк гурулушу илә әлағәдар ашыгларын әксәр маһнылары «Шур» үстүндә чалыныб-оху-

нур. Бу үмдә хусусијјәти нәзәрә алан бәстәкар һиссәнин мусигисини «Шур»а әсасланыб јазмышдыр. Анчаг сон бәнд охунан заман мүәллиф халг профессионал мусигчиләринин тәбиринчә десәк, «Секаһ»а «ајағ верир» Бу чүр мөгам дәјишкәнлији мүәллифә тар соло партијасына кечид үчүн лазымлы васитә иди. Чүнки партитуранын бу јериндә тар партијасы «Секаһ» муғамынын «Мүбәрригә» шө'бәсини чалыр. Һәмин ифаны артыг мусигисевәрләрин рәғбәтини газанмыш тарзән, Азәрбајчанын халг артисти Рамиз Гулијев (бә'зән исте'дадлы тарзән Мөһләт Мүслүмов ичра едир. Оркестр исә тарзәнә бир нөв «ритмик фон» сахлајыр. Бу ма'нада һәмин эпизод бизә «зәрби-муғамы» хатырладыр.

Дөрдүнчү һиссәнин сонракы мусиги инкишафында сөз «соло» охујана верилир. Онун ифасында «Шикәстеји-фарс» муғамы үстүндә маһны-тәсниф сәчијјәли орижинал лирик һава сәсләнир:

Гарабағда очағым вар, көзүм вар мәним,
Шикәстәм вар, бајатым вар, сөзүм вар мәним.
Өмрүм боју бир көзәлдә көзүм вар мәним,
Јар дејәндә онун кими јар кәрәк олсун...

Бешинчи һиссәдә Гарабағда көзәл не'мәтләрдән сајылан «Тут ағачы»нын әзәмәти, бары, учалығы, әһатәлилији хор вә оркестрин сәдаларында «чанланыр».

Марағлыдыр ки, солистин (Рауф Адыкөзәлов) охудуғу һәр мусиги мисрасындан сонра «тут ағачы» сөзү хорун сәс групплары тәрәфиндән бир нечә дәфә тәкарауланыр вә нәтичәдә о сөzlәр һиссәнин «мусиги рәдифи»нә чеврилир. Әлбәтә, бу мәзијјәт бәстәкарын көзәл тапынтыларындандыр. Әзәмәтли, тәнтәнәли мусиги сәдалары илә дә һиссә тамамланыр.

«Һүмајун» муғамынын сәдалары кларнетдә гәмкин тәрздә ифа олунур. Бу, алтынчы һиссәјә «кечид»дир. Биз јенә дә «Секаһ» үстүндә ахычы, үрәкләри риггәтә кәтирән мелодияны ешидирик. Охујан Р. Адыкөзәловдур. Она хор да гошулур:

Уча дағларымын маралы Шушам,
Дајан, бәднәзәрдән аралы Шушам.
Хәјанәт әлиндән јаралы Шушам.

Мусиги кетдикчә зирвәјә «чан атыр». Бу заман оркестрин драматуржи ролу үзә чыхыр. Артыг оркестр мусиги ахарына дүшүб «кедир». Мелодия кенишләнир, инкишаф тапыр. Һиссәнин сонунда нәфәсли аләтләрлә симли аләтләрин диалоглары мусигинин драматизминни даһа да

артырыр. Бу оркестр фрагменти «Гарабағ шикәстәси»нин мәһз баш интонасијасына әсастанмышдыр.

Јүксәк тесситурада јени-сон һиссә башланыр. Әслиндә, бу һиссә (једдинчи) «ораторија»нын кулминасијасы вә јекунудур. Бунун үчүн дә бәстәкар «Гарабағ шикәстәси» зәрби-муғамынын мусиги материалындан бүтүнлүклә истифадә етмишдир.

Халг профессионал мусигичиләринин ифа етдикләри «Гарабағ шикәстәси» 3 куплети өзүндә чәмләшдирир. Бу мәзијәти бәстәкар «Ораторија»да да олдуғу кими сахламышдыр. Белә ки, I вә III куплети республиканын халг артисти Алим Гасымов, орта куплети исә Сәкинә Исмајылова охујурлар. Оркестр вә хор исә зәрби-муғама мәхсус дәгиг өлчүлү ритмик фон илә муғаматчы-солиствәри мүшәјнәт едир.

Әсәрин сонунда сәсләнән «кода» (сонлуг) исә тәнтәнәли мусигидән ибарәтдир. Бу фрагменти бәстәкар хор вә симфоник оркестрлә бирликдә кур сәсләнмә илә баша чатдырыр. «Гарабағ шикәстәси» мәһз никбин, апофеоз тәрәнәләрлә таммланыр. Бәли, халгын һагг, әдаләт уғрунда мүбаризәси мүтләг гәләбә илә нәтичәләнмәлидир. Сонда Азәрбајчан өз үлвилјини, јүксәклијини нүмајиш етдирир.

«Ораторија»нын тәкмил композисија-гурулуш хүсусијәтләри, бәстәкарын халг вә шифаһи-профессионал мусигидән өзүнәмәхсус бир јолла бәһрәләнмәси, шәффаф оркестрләшдирмә принципи, халг мәғамларынын интонасијаларындан мөвзуларыни кишишафында бачарыгла истифадәси вә диқкәр мәзијәтләри белә гәнаәтә кәлмәјә әсас верир ки, әсәр бу саһәдә јени мәрһәләдир.

«Ораторија»нын мусиги рәһбәри вә тәфсирчиси истәдадлы дирижор, республиканын халг артисти Рауф Абдуллајев әсәрин идејасыны, гәјәсини бөјүк һәссаслыгла дүјмуш вә бүтүн бунлары јарадычылыг шөвгү илә һәјата кечирмишдир. Бу монументал әсәрин ифасында иштирак едән Дөвләт хор капелласы (бәдни рәһбәри Елнарә Кәримовадыр), Азәрбајчан телевизиясы вә радиосү хорү (бәдни рәһбәри-республиканын халг артисти Рамиз Мустафајевдир), солиствәр дә бөјүк зәһмәт чәкиб ону динләјичиләрә һәртәрәfli чатдырмагда усталыг нүмајиш етдирмишләр.

«Ораторија»нын видеојазысынын мави экранда кәстәрилмәсиндә, экранлашдырылмасында вә тамашачыларымыза јени сәпкидә тәгдим олунамасында телевизиянын мусиги верилишләри баш редаксиянын ролу бөјүкдүр.

3 ил өнчә дирижор — Јалчын Адыкәзәловун ифасында әсәр Бақыда, сонра Москвада Бәстәкарлар Иттифагынын

Пленумунда (20 јанвар, 1991-чи ил), нәһәјәт, бу илин октябрында исә Истанбулда мүвәффағијјәтлә сәсләндирилмишдир.

Үмумијјәтлә, Васиф Адыкәзәловун вә Тејмур Елчинин «Гарабағ шикәстәси» ораторијасы мусиги хәзинәмиз үчүн көзәл төһфәдир—десәк, јанылмарыг.

АКТЈОРЛУГДАН БӘСТӘКАРЛЫҒА

Бәстәкарларымыз әсасән орта мусиги тәһсил алдыгдан сонра консерваторијанын бәстәкарлыг синфинә дахил олулар. Бу мәһнада Азәрбајчан бәстәкарлары арасында республиканын халг артисти Рамиз Мустафајев истисна тәшкил едир. Марағлыдыр ки, Рамиз бәстәкарлыға актјорлугдан кәлмишдир. О, һәлә 1941-чи илдә театр техникумунун актјорлуг шөбәсинә дахил олу, сонра исә М. Горки адына кәнч тамашачылар театрында вә М. Әзизбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Академик Драм Театрында актјор кими чалышыр.

Лакин вокал сәнәтинә бөјүк һәвәс ону Ү. һачыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасына кәтириб чыхарыр, бурада Азәрбајчан профессионал вокал мәктәбинин баниси, бөјүк мүғәннимиз Бүлбүлүн синфиндә мүғәнник сәнәтинин сирләринә јијәләнир. Рамиз ејни заманда бәстәкарлыгла да мәшғул олу. О, көркәмли педагог Борис Зейдманын синфиндә тәһсил алырды.

Бу илләрдә Рамиз садә прелүдләрдән тутмуш мүрәккәб формалы жанрларә гәдәр бир сыра әсәрләр јарадыр. Сонатина, симли кuartет, симфоник оркестр үчүн үвертүра, поема вә с. бәстәләмәләрлә јанашы сәһнә әсәрләрини дә гејд етмәлијик. Биз бирпәрдәли «Ширин» операсыны нәзәрдә тутуруг. Бу опера Сәмәд Вурғунун «Фәрһад вә Ширин» пјесин әсасында јазылмышдыр. Диплом ишинин мүвәффағијјәтләриндән руһланан бәстәкар сонракы илләрдә дә опера саһәсинә мүрачиәт едир. 1962-чи илдә М. Ә. Сабирин 100 иллији илә әлагәдар онун сөзләринә «Хан вә әкинчи» операсыны вә 1964-чү илдә Тејмур Елчинин либреттосу әсасында «Тәрәкечи» адлы бирпәрдәли ушаг операсыны јазыр.

Бәстәкарын «Полад» операсыны да јада салмаг истәрдик. О, республикамызда илк радио-операнын мүәллифидир.

Әнвәр Әлибәјлинин «Полад» поемасы әсасында јазылмыш радио-операда мүасирләримизин һәјатындан сөһбәт

ачылыр. Бурада Полад вә Дилбәр һәјатын мүхтәлиф сынагларындан галибијјәтлә чыхырлар. Вә онлар өз мәнәһәттәләринә садиг галырлар.

1960-чы илин 23 ијуну Рамиз Мустафајевин һәјатында әләмәтдар бир күн сајылыр. Һәмин күн Азәрбајҗан Дөвләт Опера вә Балет Театрында онун «Вагиф» операсынын премјерасы олду. Илк тамаша... Илк мүвәффегијјәт... Һәлә үстәлик бу опера үчүн 2 ил сонра о, бәстәкарларын Үмумиттифаг мүсабиғесиндә лауреат адыны алды.

Мә'лумдур ки, бу опера Сәмәд Вурғунун ејни адлы драмы әсасында јазылмышдыр. Әсәрин мәркәзиндә көркәмли Азәрбајҗан шаири вә мүтәфәккири, Дөвләт хадими М. П. Вагифин образы дурур.

Операнын либреттосу республиканын әмәкдар артисти Фируддин Мәһдијевиндир. Ону да дејәк ки, бәстәкар вә либретточу операда јаделли ишғалчылара гаршы мүбаризәни өн плана чәкмишләр. Бурада опера жанрына мәнхус ифадәли аријалар, ариозолар, хор сәннәләри, ансамбллар үзви сурәтдә узлашдырылмышдыр.

«Вагиф» 33 илди ки, опера сәннәмиздән дүшмүр. Бу илин апрел ајында опера јени редаксияда тамашаја гојулуб. Әлбәттә, операнын рәғбәтлә гаршыланмасында ССРИ халг артистләри Лүтфијар Имановун, Фирәнкиз Әһмәдованын, әмәкдар артист Фируддин Мәһдијевин вә диқәр актјорларын бөјүк әмәји вардыр.

Гејд едәк ки, «Вагиф» Үмумиттифаг «Мелодија» фирмасы тәрәфиндән һәм ајрыча вала јазылмыш, һәм дә видеојазыја алынмышдыр. Бу Азәрбајҗан телевизиясы илә чәкилмиш илк телеоперадыр.

Бәстәкар Рамиз Мустафајев хүсусилә мусигили комедија сәнәсиндә дә уғурла чалышыр. Һәлә 1958-чи илдә мүәллиф, гәләм досту Васиф Адыкәзәловла бирликдә «Һачы Гара» әсасында «Хәсис» мусигили комедијасыны јазыр.

Сонракы илләрдә исә онун «Ахыры јахшы олар» (либреттонун мүәллифи Рәфиг Зәка Хәндандыр) вә «Гоншумузда бир оғлан вар» (либреттонун мүәллифи Мәһәррәм Әлизадәдир) мусигили комедијалары да Ш. Гурбанов адына Азәрбајҗан Дөвләт Мусигили Комедија Театрында тамашаја гојулур.

Рамиз Мустафајев симфоник мусиги сәнәсиндә дә чалышан бәстәкар кими таныныр. Онун бу сәнәдә поемалары, сүиталары, нәһәјәт, 7 симфониясы бизә јахшы мә'лумдур.

Һәлә Азәрбајҗан бәстәкарларынын IV гурултајында Рамиз Мустафајевин биринчи симфониясы мүвәффегијјәтлә ифа олунмушду. Сонра симфония Москва Үмумиттифаг те-

левизијасы вә радиосунун Бөјүк симфоник оркестринин тәфсириндә сәсләнмиш вә һәмин ифада лентә јазылмышдыр. Әсәр Москвада нәфис шәкилдә чап олунмушдур. Симфония чәсур Хәзәр нефтчиләринә, онларын рәшадәтли әмәјинин тәрәннүмүнә һәср олунмушдур. Биринчи симфониянын мүвәффегијјәти бәстәкары руһландырды. О, даһа 6 симфония јазды. Јери кәлмишкән ону да дејәк ки, һәр јени симфоник әсәриндә бәстәкарын јарадычылыг тәчрүбәси кетдикчә артыр. Бүтүн симфонияларында исә бир мүштәрәк чәһәт вар: дөврүнүн адамларынын дүјгү вә фикирләринин мусиги дили илә тәчәссүм етдирмәк.

Азәрбајҗан бәстәкарларынын пленумунда Рамиз Мустафајевин 5-чи симфониясы ифа олунмушдур. Јени симфониянын әсас мәзмуну мүасир дөвр адамларынын дүјгү вә фикирләринин тәчәссүмүдүр. Бизчә бу, ејни заманда бәстәкарын өзүнүн дә шәхси һисс вә фикирләриди. Бунун үчүн дә бурада мүасир һәјатын кәркинлији, мүрәккәблији, инсанларын бүтүн гүввәсилә чалышмаг әзми әкс олунур.

Башга бәстәкарларымыз кими Рамиз Мустафајев маһны жанрына да хүсуси мараг көстәрир. Әввәл ону дејәк ки, о, 250-јә гәдәр халг маһнысыны хор үчүн тәртиб етмишди. Вә өзү дә 300-дән артыг вокал миниатүрләрин мүәллифидир. Онун маһныларынын мөвзу даирәси орижинал, образлары рәнкарәнк вә кенишди.

Бәстәкар јарадычылыға башладығы вахтдан романс сәнәсиндә чалышыр. Онун «Јадыма сән дүшүрсән», «Мәләһәт султаныдыр», «Гафгаз», «Мәнәһәттә ишығында», «Бир кәлмәдән инчиди о» романслары даһа популардыр. Онлары бир сыра танынмыш мүғәнниләр өз концерт програмларына дахил етмишләр.

Р. Мустафајевин јарадычылыг тәрчүмеји-һалында хүсуси јери хор мусигиси тутур. Ахы, о, Азәрбајҗан телевизия вә радиосу хорунда 45 илә јахындыр ки, чалышыр. Инди о, бу коллективин бәдиин рәһбәриди. Монументал хор әсәрләриндән 8 ораторија, 5 кантата, сүиталар, «Баятылар» онун көзәл јарадычылыг маһсулларыдыр. Бунлардан әләвә о, капелла үчүн 10 хор миниатүрү јазмышдыр.

Нәриман Һәсәнзәдәнин сөзләринә «Нәриман Нәриманов», Нәби Хәзринин мәтнинә «Мәним мүасирим», «Инам», «Ана», Рәфиг Зәканын сөзләринә «Һүсәјн Чавид», «Һизами» ораторијалары бу жанрда диггәтәләјиг әсәрләр сајылыр. Бунларын демәк олар ки, һамысынын илк тәфсирчиси Азәрбај-

чан Телерадио Ширкәтинин хорү вә симфоник оркестри олмушдур.

Н. Хәзринин «Ана» поемасы әсасында јазылмыш ејни адлы ораторија хор, симли оркестр вә солист үчүн нәзәрдә тутулмушдур. Бәстәкар бу әсәриндә Вәтәнә, халга, анаја олан һәдсиз мәнәббәтини тәрәннүм едир.

Беш һиссәдән ибарәт олан ораторијада поеманын мәтнү бүтүнлүклә өз тәәссүмүнү тапмышдыр. Бурада тенор-солист мөвзуну әввәлдән ахыра гәдәр мусиги дили илә «нәгл едир». Солист мәнз мүүлһифин дилиндән данышыр.

Мүүлһиф ораторијанын бир чох епизодларында мүрәккәб чохсәсли формалардан да бачарыгла истифадә етмишдир. Әсәрдә солист вә хор мүрәккәб сәчијјәли мелодијаларла бир нөв «јарышырлар», солистлә хорун репликалары исә әсәрдә драматизм анларыны даһа габарыг нәзәрә чарпдырыр.

Сонда бәстәкар ананын мүгәддәслијини даһа бариз шәкилдә, мүхтәлиф тәрзли мусиги бојалары илә әкс етдирмәјә наил олмушдур.

Р. Мустафајевин 3 ораторијасы Азәрбајчанын мүхтәлиф әсләрдә јашамыш даһи мүтәфәккир шаирләринә һәср олунмушдур. Бу ораторијалар мәнз јубилеј үчүн јазылмышдыр. Бунлар Низаминин анадан олмасынын 850, Фүзулинин 500, Нүсәјн Чавидин исә 100 иллијинә төһфәдир. Мүүлһиф бу гәбилдән олан ораторијаларда мусиги образлары илә даһи шаирләрә олан еһтирамыны, мәнәббәтини инандырычы шәкилдә изһар едир. Һәмин ораторијалары һиссә-һиссә динләдикчә көзләримиз өнүндә истәр Низаминин, истәр Фүзулинин, истәрсә дә Чавидин мүрәккәб һәјат јоллары, илһамлы јарадычылыглары чанланыр.

Инди Р. Мустафајев Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасында досент кими чалышыр. Мусигичи кадрларын јетишмәсиндә әлиндән кәләни едир. Биз танынмыш бәстәкар, хормејстер, дирижор вә мүүлһим Р. Мустафајевә мөһкәм чапсағлығы, түкәнмәз енержи, јарадычылыг уғурлары диләјирик.

ИЛҚ УШАГ БАЛЕТИНИН МҮӘЛЛИФИ

«Милли инчәсәнәтин јүксәк нүмунәләрини јаратмаг үчүн бәстәкар нәинки мусиги јарадычылығынын нәзәри әсасларыны билмәли вә бәстәкарлыг техникасына мүкәммәл јијәләнмәли, һәм дә халг мусигисинин характерик хүсусијјәтләринә вә ганунларына дәриндән бәләд олмалыдыр».

Азәрбајчан профессионал мусигисинин баниси Ү. Һачыбәјовун бу сөзләри мәнз онун тәләбәләринин јарадычылыг девизи олмушдур. Республиканын халг артисти, профессор Әшрәф Аббасов да өз мүәллиминин мүгәддәс ән'әнәләринә садиг галан сәнәткарлардандыр.

Ә. Аббасовун мусигидә дебүтү Москвада кечирилән I Азәрбајчан инчәсәнәти онкүнлүјүндә олмушдур. О заман тарчалан Әшрәф сонралар демәк олар ки, бүтүн мусиги жанрларында өз бачарығыны мүвәффәгијјәтлә сынамыш, көркәмли бәстәкар сәвијјәсинә кәлиб чатмышдыр. Халгын севимли сәнәткарынын симфоник концерт програмларында вә ја театр афишаларында һәр дәфә ады һәм мусиги ичтимаијјәтинин, һәм дә сәнәтсөвәрләрин марағына сәбәб олур. Чүнки, һамы билир ки, жанрындан асылы олмајараг Ә. Аббасовун бәстәләдији һәр бир әсәр өз идеја-бәдин мәзмунунун ајдынлығы, јүксәк профессионал сәвијјәси бахымындан марағлы вә диггәтәләјиг олачагдыр. Мүасир мөвзу, парлаг мелодизм, емоционаллыг, халг мусиги сәнәти илә дәриндән бағлылыг — бүтүн бунлар бәстәкарын јарадычылыг тәхәјјүлүнүн әсасыны тәшкил едир. Ә. Аббасовун бир хошбәхтлији дә ондадыр ки, о, мүдрик Ү. Һачыбәјовла јахындан тәмасда олмушдур. Мәнз бунун нәтичәсидир ки, халг мусигимизә јүксәк јарадычылыгла јанашмағы, бу ән'әнәләрә һөрмәт етмәји, милли лад-интонасија вә ритм хүсусијјәтләрини тәфәккүр сүзкәчиндән кечирмәји Ә. Аббасов даһи сәнәткардан өјрәнмишдир.

Бәстәкар чәтин вә сәмәрәли јарадычылыг јолу кеумишдир. Әшрәф Чәләл оғлу Аббасов 1920-чи ил мартын 23-дә гәдим Шуша шәһәриндә анадан олмушдур. Әшрәфин атасы садәчә дәрзи олмасына бахмајараг, о бүтүн өвладларына тәһсил алмағы вә савадлы олмағы төвсијә едәрди. Һәлә кичик јашларындан Әшрәф мусигијә һәвәс көстәрмиш вә ибтидан тәһсилини дә Шушадакы мусиги мәктәбинин тарсинфиндә алмышдыр. О, 1936-чы илдә Шуша педагожи мәктәбини битирдикдән сонра Бақыја кәлир вә бурадакы орта ихтисас мусиги мәктәбинин бәстәкарлыг шө'бәсинә дахил олур. 1938-чи илдә Әшрәф тарчалан кими халг чалғы аләтләри оркестринин тәркибиндә Москвада кечирилән Азәрбајчан инчәсәнәтинин бајрамында — биринчи онкүнлүјүндә иштирак едир.

Бөјүк Вәтән мүһарибәси әрәфәсиндә Ә. Аббасов Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасынын бәстәкарлыг синфинә дахил олур. Лакин тәһсили јарымчыг галыр. Көнүллү олараг мүһарибәјә кедир. Белорусија чәһәсиндә, Јелни шәһәри уғ-

рундакы вурушмаларда иштирак едир вә ағыр јараланыр. Томск шәһәриндә госпиталда мүаличә олунаркән о, јарадычылыгла мәшғул олур. Вәтән гәһрәманларыны тәрәннүм едән бир нечә маһны, халг чалғы аләтләри оркестри үчүн «Кәнчлик» вә «Дөјүшчүләр рәгси» мәһз бу илләрин мәһсулудур. Мүаличәдән сонра о, бир нечә ил Шуша мусиги мәктәбиндә мүәллим вә директор вәзифәләриндә чалышыр. 1944-чү илдә Әшрәф јенидән Бақыја гајыдыр вә Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасында тәһсилни давам етдирир. О, Азәрбајчан халг мусигисинин нәзәри әсасларыны Ү. Гачыбәјовдан бәстәкарлыг дәрсләрини исә профессор Борис Зейдмандан алыр. Һәлә тәләбәлик илләриндә Ә. Аббасов өзүнәмәхсус дәстхәтти илә сечилән бир бәстәкар кими таныыр. Тәһсил илләриндә мүәллим хүсусилә камера-инструментал жанрлары илә чох марагланырды. Оуну бу саһәдә јаздығы симли кuartет, трио, виолончел илә фортепиано үчүн «Сонатина»сы, скрипка илә фортепиано үчүн вариасијалары диггәтәләјигдир.

1944-чү илдә Ә. Аббасов өзүнүн илк ири һәчмли әсәрини — симфоник оркестр үчүн үч һиссәли «Рәгс сүйтәси»ны бәстәләјир. Кәнч бәстәкарын бу әсәри һәмин ил Тбилисидә кечирилән Загафгазија республикаларынын онкүнлүјүндә мүвәффәгијәтлә ифа олунур вә Р. Глијер, В. Белыј кими мәшһур бәстәкарларын марағына сәбәб олур. Бир ил сонра о, өз пәрәстишкарларыны симфоник оркестр үчүн «Үвертура», «Шуша» адлы симфоник поема илә таныш едир. Бу илләрдә бәстәкар халг чалғы аләтләри оркестри үчүн мусигијә дә мүрачиәт едир. Тар вә башга халг чалғы аләтләринин сәчијјәви хүсусијәтләринә јахшы бәләд олан Әшрәф, коллектив үчүн уғурлу әсәрләр јарадыр вә Ү. Гачыбәјовун «Корәғлу» операсындан фрагментләри оркестр үчүн ишләјир.

1947-чи илдә Ә. Аббасов јени вә диггәтәләјиг бир әсәр дә јарадыр. Бу илк дәфә зәманәмизин мәшһур дирижору Нијазинин рәһбәрлијилә сәсләнән фортепиано илә оркестр үчүн «Концерт» иди. Әсәрин диггәтәләјиг чәһәтләриндән бири дә одур ки, бу концерт Азәрбајчан мусиги әдәбијјатында соло фортепиано илә оркестр үчүн илк сәнәт нүмунәсидир. Динләјичиләр тәрәфиндән сәмими гаршыланан концерт чох кечмәди ки, пианочулар арасында јајылды. Бу әсәри о заман танымыш мусигичиләр — профессор М. Бреннер, А. Зүлфугарова, С. Кәримова вә башгалары ифа етмишләр.

1948-чи илдә Ә. Аббасов диплом иши кими симфоник оркестр үчүн «Консертино» әсәрини јазыр. Вә һәмин илдә

бәстәкар фәргләнмә диплому илә али мусиги мәктәбини битирир. 1949-чу илдә Азәрбајчан бәстәкарларынын јени әсәрләринә бахыш күнләриндә «Консертино» Нијазинин идарәсилә мүвәффәгијәтлә ифа олунур. Өз мелодик вә ритмик орижиналлыгы, тематизмин мусиги инкишафы, парлаг оркестрләшдирилмәси илә сечилән бу әсәр бахышда иштирак едән Дмитри Шостаковичин диггәтини чәлб едир. «Консертино»ну динләдикдән сонра о, белә јазмышдыр: «Әшрәф Аббасовун оркестр илә соло аләтләри үчүн јаздығы «Консертино» су тәрәвәтли, парлаг вә истәдадлы әсәрдир. Көрүнүр мүәллиф тәвәзәкарлыг едәрәк, ону «концерт» адландырмамышдыр. Көзәл оркестрләшдирмә, зәнкин мәзмун, рәнкләрдән гәнаәтлә истифадә едилмәси бу әсәрин репертуарда мөһкәм јер тутмасына зәмин јарадыр». Бәли, Д. Шостакович Ә. Аббасовун бу әсәринин мүвәффәгијәтини габагчадан көрмүшдү. Тәсадүфи дејил ки, «Консертино» бир чох дирижорларын вә симфоник оркестрләрин концертләриндә әзмлә сәсләнир.

1948 — 52-чи илләрдә Ә. Аббасов П. Чајковски адына Москва Дөвләт Консерваторијасынын аспирантурасында тәһсилни давам етдирир. Пајтахтын консерваторијасында кечирдији тәһсил илләри көркәмли рус педагоглары вә мусигичиләрилә тәмасда олмасы, Москванын марағлы вә рәнкарәнк мусиги һәјаты Ә. Аббасовун шәхсијјәтинә вә јарадычылығына сәмәрәли тәсир кәстәрир. О, мәшһур педагог, профессор М. И. Чулакиннин рәһбәрлијилә бәстәкарлыг саһәсиндәки билијини даһа да тәкмилләшдирир. Москвада аспирантура илләриндә бәстәкарын јарадычылыг портфели Азәрбајчан шаирләринин сөзләринә хор, солист вә симфоник оркестр үчүн 6 һиссәдән ибарәт «Кантата», әсәрәтдә галмыш халгларын азадлығлары уғрунда мүбаризәсинә һәср олунмуш М. Ибраһимовун «Кәләчәк күн» романы әсасында ејни адлы симфоник поема, «Ү. Гачыбәјова хатирә» адлы виолончел илә оркестр үчүн поема вә саир әсәрләрлә зәнкинләшир. Сајдығымыз әсәрләр пајтахтын мусиги ичтимаијјәтинин дә диггәтини чәлб едир. Марағлы бир факты јада салмаг јеринә дүшәр. 1950-чи илдә Ә. Аббасовун «Кантата»сынын илк ифасы о заман дирижорлуғ саһәсиндә аспирант олан, һазырда көркәмли бәстәкарымыз Тофиг Гулијевин идарәсилә консерваторијанын бөјүк залында сәсләнмишдир. Аспирантурада тәһсил аларкән Ә. Аббасов тәкчә бәстәкарлыг фәалијјәтилә кифәјәтләнмир. О, һәмчинин «Үзејир Гачыбә-

јов вә онун Короғлу операсы» һаггында елми-тәдгигат эсәрини дә тамамлајыр. Вә һәмнин нәзәри тәдгигат ишини мүдафиә едәрәк јекдилликлә сәнәтшүнаслыг намизәди елми дәрәчәсинә лајиг көрүлүр. Јери кәлмишкән ону да гејд едәк ки, Ә. Аббасов республикамызда мусигишүнаслыг үзрә илк елмләр намизәдидир. Бу мә'нада исте'дадлы мусигишүнас, тәдгигатчы, алим кими дә Ә. Аббасовун јарадычылығы тәгдир едилмәлидир.

1952-чи илдә Ә. Аббасов јени јарадычылыг планлары илә доғма Бакыја гајыдыр. О, бир нечә ил Ү. Һачыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваториясына рәһбәрлик едир, сонра исә бәстәкарлыг кафедрасынын мүдири, бу кафедранын профессору кими чалышыр. Көркәмли мусиги хадими 50 илдән чох бир дөврдә республикамызда профессионал мусигичи кадрлары јетишдирмәк јолунда әзмлә, инамла чалышмышдыр. Мусиги әдәбијјатынын вә халг мусигисиниң көзәл биличиси Ә. Аббасов өз тәчрүбәсини вә билијини кәнч нәслә бөјүк һәвәслә ашыламышдыр. Бәстәкарларын орта нәслинә мәнсуб олан Мурад Кажлајев, Васиф Адыкөзәлов, Тофиг Бакыханов, Жанна Залтсман вә башга танынмыш бәстәкарлар ихтисас фәнни сајылан полифонија дәрсләрини Ә. Аббасовдан алмышлар. Ону да гејд едәк ки, Ә. Аббасовун Азәрбајчан мусигиси илә әлагәдар бә'зи эсәрләри вә мәгаләләри Москва, Ленинград, Кијев вә дикәр шәһәрләрдә, еләчә дә АДР-дә, Индонезијада, Һәбәшистанда вә башга өлкәләрдә чап олунашдыр. О, ејни заманда Азәрбајчан мусигишүнасларынын мусиги тарихи вә нәзәријјәси үзрә јаздыглары бир чох елми китабларын редакторудур.

Мүәллифин чохчәһәтли вә чохшахәли мусиги јарадычылығы она һеч бир заман мане олмур, әксинә мүхтәлиф мусиги жанрларында — симфоник, камера, мусигили-сәһнә эсәрләри саһәсиндә даһа мәгсәдјәнлү чалышмаға зәмин јарадырды.

Бәстәкарын мусигили комедија саһәсиндә дебүтү «Сәндән мәнә јар олмаз» опереттасы олду. Јазычы М. Әлизадәнин мәтнинә јазылмыш бу тамаша 1963-чү илдә Ш. Гурбанов адына Азәрбајчан Дөвләт Мусигили Комедија Театрында тамашаја гојулмушдыр. Опереттанын бөјүк мүвәффәгијјәтиндән руһланан бәстәкар кәләчәк илләрдә даһа ики јени сәһнә эсәри јарадыр. Бунлар А. Искәндәрөвун либреттосуна «Дағлар гојнунда» (1970) вә кәнч драматург Ч. Мәммәдовун мәтнинә јазылмыш «Һәјәтим мәним, һәјәтым мәним» (1977) адлы оперетталарыдыр. Һәр үч опереттанын мөвзусу мүасир һәјәтдан алынмышдыр. Бунларда достлуг, дүзкүнлүк, мә-

һәббәт кими көзәл хүсусијјәтләр вәсф олунур, түфејлиләр, јалтаглар, өз шәхси мәнәфеләрини үмумхалг ишиндән јүксәк тутанлар, намуслу әмәјә хор баханлар күлүш һәдәфинә чеврилирләр.

Ә. Аббасовун јарадычылығында хүсуси јери вокал мусигиси — маһны вә романслар тутур. Онун вокал лирикасы олдугча көзәл вә мәналыдыр. Бәстәкарын маһныларынын әксәријјәти С. Рүстәмин, З. Чаббарзадәнин, Һ. Арифин, Т. Елчинин вә башга шаирләрин сөзләринәдир. Онун вокал миниатүрләринин мөвзу даирәси чох кениш вә рәнкарәнкдир. Бу маһнылар Вәтән гүруруна, сүлһә, нефтчиләримизин, иншаатчыларымызын рәшадәтли әмәјинә, «ағ гызыл» усталарынын, кәнд зәһмәткешләринин гәһрәмәнлығына, кәнчләримизин гајнар һәјәтына һәср олунмуш «Кәнчлијим көзәлдир», «Гарабағын гызлары», «Тарла көзәли», «Чејранбатан», «Атанын оғула нәсиһәти», «Кәнчлијим, ирәли»... маһныларыдыр.

Ә. Аббасову һаглы олараг лирик бәстәкар адландырырлар. Хүсусилә онун романсларыны динләдикдә бу башлыча мәзијјәт габарыглыгла үзә чыхыр, «Һејран олмушам» (сөзләри М. П. Вагифиндир), «Еј Фүзули» (сөзләри Фүзулининдир), «Оху, бүлбүл» (сөзләри А. Шагиндир), «Гурбан олдуғум» (сөзләри М. Мүшфиндир), «Бахды мәнә, бахдым она» (сөзләри Һ. Арифиндир)... Бу романслара шәффаф лирика, јүксәк емоционаллыг вә тәрәвәт, мусиги илә поетик мәтнин вәһдәтлији олдугча хасдыр.

Бәстәкар ушаглары да јаддан чыхартмамышдыр. Онун јаздығы «Пјесләр» вә «Миниатүрләр» ушаг мусиги мәктәпләринин тәдрис програмында јер тутур.

Ә. Аббасовун әсл сәнәткар илһамы илә јаратдығы вә 1965-чи илдә Азәрбајчан Дөвләт Академик Опера вә Балет Театрында сәһнә тәчәссүмүнү тапмыш «Гарача гыз» балети бәстәкарын мүһүм јарадычылыг уғурларындандыр. Көркәмли јазычы Сүләјман Сани Ахундовун ејни адлы һекајәси әсасында јазылмыш бу эсәрдә саф вә тәмәннасyz достлугдан сөһбәт ачылыр. Әсәрин гәһрәманы — гыз достлуг вә сәдагәт наминә өз һәјәтындән белә кечир. Тамашанын либретто мүәллифи, республиканын халг артисти Ә. Бәдәлбәјли гәһрәмәнларын психоложи вәзијјәтини, һадисәләрин кедишини парлаг вә дүзкүн вермишдир. «Гарача гыз» балети һәр шејдән әввәл емоционал мусигиси илә диггәти чәлб едир. Үлви һиссләри әкс етдирән бу мусиги чох ахычы вә мелодикдир. О, даим инкишафдадыр, һадисәләрин кедишинә, драматиз-

мин кәркинлијинә тәкан верир, гәһрәманларын психоложи характерини јарадыр. Јүксәк инсани һиссләр һаггында бу тәсирли повестдә мусиги вә рәгсин вәһдәти әсәрин емоционал тәсирини артырыр вә онун ичтимаи характерини парлаг шәкилдә ифадә едир. Биз бурада ејни заманда бәстәкарын кәркин вә парлаг һармоник аһәнкләрдән, тембр рәнкләриндән, мараглы полифоник үнсүрләрдән, халг мусигисинин интонасијаларындан јени сәпкидә истифадә едилмәсини көрүрүк. Г. Гарајев адына Азәрбајҗан Дөвләт Академик Опера вә Балет театрында көстәрилән «Гарача гыз» балетинин газандығы уғурун шаһиди олмушуг. Тәәсүфләнирик ки, һәм балаларымызын, һәм дә бөјүкләрин севимли әсәри — «Гарача гыз» балети инди театрымызын сәһнәсиндән узаг дүшүб.

1969-чу илдә бәстәкар һәбәшистанда јарадычылыг е'зәмијјәтиндә оларкән бу өлкәнин милли мусиги мәдәнијјәтини јахындан өјрәнмиш, өз тәәсүратыны јени әсәриндә — «Һәбәшистан ескизләри» квартетиндә әкс етдирмишдир. Әсәрин мелодик әсасыны бәстәкарын нота јаздығы узаг Африка өлкәсинин халг мелодијалары тәшкил едир. Әсәр «Ишыг» Нәшријјатында чап олунмуш вә консерваторијанын тәдрис програмына дахил едилмишдир.

ЈАРАДЫЧЫЛЫГ — АХТАРЫШ ДЕМӘКДИР

Республиканын халг артисти, профессор Тофиг Бакыханов мусигијә скрипкачалан кими кәлмишдир. Ону бу сәнәтә атасы — Азәрбајҗанын көркәмли сәнәткары, маһир тар мүәллими Әһмәд Бакыханов сөвг етмишдир.

Тофиг һәлә Ү. һачыбәјов адына Азәрбајҗан Дөвләт Консерваторијасынын нәздиндәки он иллик мусиги мәктәбиндә (индики Бүлбүл адына мусиги мәктәби) тәһсил аларкән өзүнү истә'дадлы вә әмәксевәр шакирд кими танытдырмышды. Сонралар онун ихтисас мүәллими — республиканын әмәкдар мүәллими М. И. Симберов Тофиг һаггында јазмышдыр: «Мәним шакирдләрим арасында Т. Бакыханов ән истә'дадлы вә әмәксевәр скрипкачыдыр. Онда һәлә ушаг јашларындан артистлик, сәһнә мәдәнијјәти өзүнү бүрузә верирди. Мән өз јетирмәм Т. Бакыхановла өјүнүрәм. Онун јарадычылығыны республикада кәнч кадрларын јетишдирилмәсиндә ролуну диггәтлә изләјирәм».

Бәли, Тофиг һәм ониллик мусиги мәктәбини, һәм дә Азәрбајҗан Дөвләт Консерваторијасынын скрипка синфини мүвәффәгијјәтлә битирмишдир. Ону да хатырладаг ки, о,

консерваторијада охујаркән Үзејир һачыбәјов адына тәгаүд дә алмышдыр.

Јери кәлмишкән ону дејәк ки, бу илләрдә Тофиг Азәрбајҗан Дөвләт симфоник оркестри, еләчә дә Азәрбајҗан радиосунун симфоник оркестри илә тез-тез солист кими чыхыш едирди. О, А. Глазуновун, Ф. Менделсонун, Ч. Чаһанкировун, Р. һачыјевин скрипка илә оркестр үчүн «концерт»ләрини, Ф. Әмировун скрипка, фортепиано илә оркестр үчүн икили «Концерт»ини, Ү. һачыбәјовун скрипка илә симфоник оркестр үчүн ишләнмиш «Аршын мал алан» мусигили комедијасындан «Фантазија»ны Нијазинин, Лео Кинзбургун, Әшрәф һәсәновун, Камал Абдуллајевин вә Әһәд Исрафилзадәнин дирижорлуғу илә ифа етмишдир.

Мәһз Тофигин скрипкада чалмағы ону симли аләтләр үчүн даһа чох әсәрләр јазмаға кәтириб чыхартды. Елә онун илк әсәри дә скрипка илә фортепиано үчүн пјес иди. Бөјүк бәстәкар, академик Гара Гарајев Тофигин әсәрләрини динләдикдән сонра ону бәстәкарлыг синфиндә охумаға дәвәт едир.

Консерваторија илләри... Г. Гарајевин бәстәкарлыг синфи...

Консерваторијаны баша вуруб Тофиг мүстәгил јарадычылыг јолуна чыхдыгдан сонра да әввәлки кими камера-инструментал, камера-вокал, симфоник мусиги саһәсиндә даһа әзмлә чалышыр. Доғрудан да, бу саһәләрдә онун әсәрләри һәм концерт, һәм дә тәдрис репертуары кими гијмәтлидир. О, бүтүн јарадычылыг боју камера вә симфоник мусигинин гајғысына галмыш, мүхтәлиф жанрлы әсәрләр јаратмышдыр.

Скрипка, виола, виолончел, гобој, тар үчүн 17 «Концерт», мүхтәлиф аләтләр үчүн 20-дән артыг «Соната», 4 «Трио», чохлу инструментал пјес, 4 симфонија, 5 симфоник поема, үвәртүралар, сүиталар... Бүтүн садаладығымыз әсәрләр һәлә Т. Бақыхановун камера вә симфоник мусиги саһәсинин там сијаһысы дејил.

Бир нечә ил әввәл Тофиг тар илә симфоник оркестр үчүн илк «Концерт»ини јазды. Бу «Концерт»и о, әзиз атасы Әһмәд Бакыхановун хатирәсинә һәср етмишди. «Концерт» илк ифадан мүәллифинә шөһрәт кәтирди (солист Рамиз Гулијев иди). Әсәр һәм солистләрин, һәм дә орта ихтисас мусиги мәктәбләри вә консерваторијанын тәдрис програмына дахил едилди. һазырда тар илә оркестр үчүн мүәллифин 4 «Концерт»и вар.

Т. Бакыханов сәһнәни дә јаддан чыхартмыр. О, бу күнә гәдәр 3 балет, 3 мусигили комедија јазмышдыр. Белә ки,

1968-чи илдә илк дэфә о, гәләмини балет сәһәсиндә сынајыр. Бу, «Хәзәр балладасы» балети иди. Г. Гарајев адына Азәрбајчан Дөвләт Академик Опера вә Балет Театрында тамашаја гојулан (балетмејстрләр Р. Ахундова вә М. Мәммәдов-дур) «Хәзәр балладасы» балети онун мүәллифини өлкәмиздә вә Европада да танытдырмышдыр. Әсәр тезликлә бир нечә шәһәрдә, о чүмләдән Москвада, Ленинградда, Кијевдә, һәмчинин Франсанын бир сыра шәһәриндә, һабелә Луксенбург вә Монте-Карлода көстәрилмишдир. Ону да дејәк ки, әсәр Парисдә кечирилән VII Бејнәлхалг фестивалында да уғурла гаршыланмышдыр. Франсыз гәзети «Паризјени либере»дә чап олунмуш бу рәјдә охујуруг: «Хәзәр балладасы» балети колоритли вә шәффаф тәрздә инструментләшдирилмиш мусигидән ибарәтдир».

«Хәзәр балладасы» балетинин мүвәффегијәтиндән руһланан бәстәкар икинчи балети — «Шәрг поемасы»ны гәләмә алыр. «Шәрг поемасы» балети Серкеј Јесенинин «Иран мотивләри» әсасындадыр (либреттонун мүәллифи шаир Сијавуш Мәммәдзадәдир).

«Шәрг поемасы» балетиндә һәр бир сәһнәнин ады вар. Әкәр биринчи сәһнә «Көрүш» адланырса, икинчи «Вүсал», үчүнчү «Јуху», дөрдүнчү «Дүшүнчәләр», бешинчи «Севки», алтынчы «Вәфа», нәһәјәт једдинчи «Һәјәт» адландырылмышдыр. Адажио- дуэт сәһнәләри, рәтсләр... бүтүн бунлар «Шәрг поемасы» балетинин мусиги пикишафынын әсасыны тәшкил едир. Мүәллиф өз бәстәләриндә нә ритмин мәналы тәсириндән, нә сәрт аһәнкләрдән, нә дә мусиги аләтләринин кәскин тембр сәдаларындан чәкинир. О, бу кими васитәләрдән бол-бол истифадә етмишдир.

Ону да дејәк ки, һәр бир сәһнәнин мусигиси тәзадларла зәнкиндир. Бәстәкар нөмрәли балет мусигиси јаратмағы гаршысына мөгсәд гојмамыш, мәһз әсәри симфоникләшдирмәјә чалышмышдыр. Балетин мусигисиндә бәстәкар «Баяты-Шираз» вә «Нәва» муғамларындан даһа чох истифадә едиб. Хүсусилә «Нәва» муғамынын һәзин мелодијалары бүтүн әсәр боју давам етирилди. Мәһз бу муғамы бәстәкар севимли атасы Ә. Бакыхановун ифасындан нота јазыб. Лакин нәдәнсә әсәр Азәрбајчан Дөвләт Академик Опера вә Балет Театрында өз сәһнә тәчәссүмүнү тапмамышдыр. Кечән ил балет Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасынын нәздиндәки Ш. Мәммәдова адына Опера Студијасынын сәһнәсиндә тамашаја гојулмушдур. Әсәри кәнч балетмејстер Р. Әһмәдов һазырламышдыр. О, һәмчинин либретто мүәллифидир. Јени

балет бирпәрдәлидир. Онун иштиракчылары да б әсас персонаждыр. Бурада бәстәкар Азәрбајчан вә рус мелодијалары әсасында парлаг симфоник лөвһәләр јаратмышдыр.

Т. Бакыхановун Н. Мәммәдовла мүштәрәк јаздығы үч мусигили комедијасы — «Алты гызын бири пәри» (либреттосу М. Әлизадәниндир), «Мәммәдәли курорта кедир» (либреттосу А. Зејналлынындыр), «Гыз көрүшә тәләсир» (либреттосу Р. Бабајевиндир) Ш. Гурбанов адына Азәрбајчан Дөвләт Мусигили Комедијанын уғурларына аиддир.

«Алты гызын бири пәри» комедијасында лирик гәһрәманларын образлары мәнфи типләрә гаршы гојулур. Мәнфи типләр дә өз нөвбәсиндә сатирик планда тәнгид атәшинә тутулур.

«Мәммәдәли курорта кедир» тамашасында әһвалат Абшерон истираһәт евләринин бириндә баш верир. Истираһәт евиндә Мәммәдәли мин чүр фырылдагла әлдә етдији пуллари саға-сола хәрчләјир, чамааты нараһат едир.

«Гыз көрүшә тәләсир» мусигили комедијасында исә тәләбәләрин һәјатындан бәһс олунур. Бурда әјри јолла али мәктәбә сохуланлар, фырылдагчылар ифша олунур.

Т. Бакыхановун вокал миниатюрләри сәһәсиндәки јарадычылығы да мараглыдыр. Ким онун «Севмәјир, гој севмәсин», «Көзәлликләр мәскәни», «Өзбәк бачым», «Севән көнүл» маһныларыны әзбәрдән билмир вә онлардан зөвг алмыр. Бу маһнылар мүғәнниләрин репертуарынын бәзәји сајылыр.

Бәстәкарын романсларынын илк уғурлары исә улу бабасы Аббасгулу аға Бакыхановун — Гүдсийин Күнәш һәрарәтли ше'рләринә јаздығы романсларла башламышдыр. Тофиг Гүдсийин сөзләринә 15-ә гәдәр романс јазмышдыр.

Тофигин вахташыры Москвада, Тбилисидә, Прибалтика шәһәрләриндә кечирилән мүәллиф концертләри дә диггәтәлајигдир. Тәсадүфи дејил ки, онун мусиги јарадычылығы, хүсусилә камера-инструментал мусигиси садаладығымыз республикаларын дөври мәтбуатында дөнә-дөнә тәгдир едилмишдир. Бир ресензијаја мүрачиәт едәк. Күрчүстан Республикасынын халг артисти Важа Азаришвили јазыр: «Т. Бакыхановун ады тәкчә Азәрбајчанын мусиги ичтиманјјәтинә дејил, күрчүстанлы һәмкарларына да јахшы танышдыр. О, мусигинин демәк олар ки, бүтүн жанрларында истәдадыны сынамыш вә јаратдығы әсәрләри илә кениш шөһрәт газанмышдыр».

Сон илләрдә бәстәкар мүхтәлиф Шәрг халгларынын мусигисиндән истифадә едәрәк скрипка үчүн 3 соната јазмышдыр. (№ 5, 6, 7). Бунлар түрк, иран, әрәб мөвзулары әсасын-

да бәстәләнишидир. Һәмнин сонаталар һазырда вахташыры ачыг концертләрдә, мави экран вә ефирдә сәсләндирилләр.

Бәстәкар өз ярадычылығыны педагожи фәалијјәтлә көзәл әлагәләндириләр. О, 40 илә јахындыр ки, (әввәл А. Зејналлы адына орта ихтисас мусиги мәктәбиндә, сонра исә Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасында) дәрс дејир. Камера ансамблы кафедрасынын профессору кими Тофиг мұәллим милли мусигичи кадрларын јетишмәсиндә бөјүк һәвәс вә илһамла чалышыр.

Јарадычылыг — ахтарыш демәкдир. Т. Бакыханов ярадычылығынын јеткин чағларыны јашајыр. Биз она ахтарышылы, тапынтылы, илһамлы ярадычылыг арзулајырыг.

БӘҺРӘЛИ ӨМҮР

Мусигинин мұхтәлиф жанрларында бир сыра дәјәрли әсәрләр бәстәләмиш исте'дадлы бәстәкар, республиканын халг артисти, профессор Ибраһим Мәммәдовун ярадычылыг дәст-хәтти хүсусилә симфоник мусиги жанрлары саһәсиндә өзүнү бариз шәкилдә нүмајиш етдирмишидир. Тәсадүфи дејил ки, бәстәкарын «Гәһрәманлыг симфонијасы», «Тәнтәнәли увертүрасы», скрипка илә оркестр үчүн «Симфоник вариасијалары», «Балет сүитасы», «Түлкү вә Алабаш» симфоник сүитасы кими әсәрләри Азәрбајчан мусиги мәдәнијәтинин популјар симфоник әсәрләри сырасына дахилдир.

1928-чи илдә Бакы шәһәриндә анадан олмуш Ибраһим мусиги тәһсилени әввәл А. Зејналлы адына орта ихтисас мусиги мәктәбиндә, сонра исә Ү. Гачыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасында алмышдыр. Бу Али мусиги мәктәбиндә тәһсил илләри Ибраһим үчүн кәркин вә мәһсулдар кечмишидир. Консерваторијанын ярадычылыг мұһити, мәшһур педагог Борис Зејдманын бәстәкарлыг синфиндә И. Мәммәдов композисија әсасларыны дәриндән мәнимсәмәјә чалышыр. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, о, бу консерваторијадә бир сыра маһны вә романслар, фортепиано үчүн прелүдләр, симли квартет үчүн сүита, квартет, виолончел вә фортепиано үчүн сонатина, симфоник оркестр үчүн «Увертүра», скрипка илә оркестр үчүн «симфоник вариасијалар»... бәстәләјир.

Бәстәкарын диплом иши «Гәһрәманлыг симфонијасы»дыр. Әсәр 1956-чы илдә Азәрбајчан бәстәкарларынын I гурултајында рәғбәтлә гаршыланды. Бу симфонија кәнчләрин Бөјүк

Вәтән мұһарибәсиндән сонракы илләрдә гуручулуг ишләрина һәср едилмишидир. Дөрд һиссәдән ибарәт олан бу симфонијадә мұһарибәдә чанларындан кечмиш чәсур гәһрәманларын хатирә мотивләри, гуручулуг ишләриндә кәнчләримизин руһ јүксәклији илә чалышмасы, сүлһ уғрунда мұбаризәси вәсф олуноур. Нијазинин тә'бирилә десәк... «ајдын бир диллә јазылмыш бу симфонија шүбһәсиз, И. Мәммәдовун мұвәффәгијјәтли аддымы сајылмалыдыр».

Тәләбәлик илләринин мәһсулу олан скрипка илә оркестр үчүн «Симфоник вариасијалар»дә мусиги хәзинәмизи зәнкинләшидирмәклә онун бу жанрдә инкишафына мұһүм тә'сир кәстәрмишидир. Бурадә һәр бир вариасија габарыг чизкиләрлә, оркестрин рәнкарәнк ифадә вәситәләрилә зәнкинләширилмишидир. Әсәрдә скрипка аләтинин әсас техники имканларындан, инчә сәсләнмә хүсусијјәтләриндән мұәллиф мәһарәтлә истифадә етмишидир. «Симфоник вариасијалар» скрипкачы Азад Әлијевин вә Нијазинин идарәсилә Азәрбајчан Дөвләт симфоник оркестри тәрәфиндән лентә јазылыб. Республика радиосунун гызыл фондуна дахил едилмиш, вахташыры ачыг симфоник концертләрдә дә сәсләнир.

Сәрбәст ярадычылыг јолуна башладыгда И. Мәммәдовун ады артыг мусиги ичтимаијјәти арасында танынмышды. О, бир-биринин ардынча мусигинин мұхтәлиф жанрларында көзәл әсәрләр ярадыр: хор, солист вә симфоник оркестр үчүн «Сүлһүн дајағы», «Зәһмәт тәрәнәләри», «Азәрбајчан» кантаталары, «Тәнтәнәли увертүра», «Балет сүитасы», кларнет илә естрада оркестри үчүн «Рапсодија», оркестрлә соло үчүн маһнылар вә нәһајәт, «Түлкү вә Алабаш» опера-балети...

Ону дејәк ки, «Тәнтәнәли увертүра»дә И. Мәммәдов өз исте'дадынын јени чәһәтләрини тапмаға наил олмушдур. Бурдә биринчи нөвбәдә мелодик усталыг, милли колорит, драматуржи инкишаф, ә'ла оркестрләшидирмә диггәти чәлб едир. Илк ханәләрдән әсәр бизи шәнлијә вә халг тәнтәнәсинә кәтириб чыхарыр, оркестрин ајры-ајры группларында сәсләнән вә инкишаф едән мөвзулар дәгиг вә енержили ритм илә мұшајиәт олуноур. Инкишаф просесиндә тәнтәнәли сәчијјә дашыјан мусиги әсәрин орта һиссәсиндә лирик дујумлу мусиги илә әвәз олуноур. Бу мусиги тәрәнәләри мәһз республикамызын мәнзәрәли кушәләрини, халгымызын гәһрәманлығыны тәсвир едир. Бу увертүранын гәлбохшајан, никбин мелодијалары, драматуржи инкишаф принципи инсанда кәләчәјә инам ојадыр, она естетик зөвг ашылајыр.

Дөрд һиссәдән ибарәт «Балет сүитасы» радио далғала-

рында тез-тез сәсләнир. Көрүн бу әсәри дөврүмүзүн бөјүк бәстәкары Дмитри Шостакович нечә гијмәтләндирир: «Балет сүитасы» истәдадлы, парлаг әсәрдир. Мусигиси олдугча емоционал вә ифадәлидир. Мүәллифин ајры-ајры һиссәләрдә тапынтылары да диггәтәлајигдир. Бүтөвлүкдә сүита көзәл тәссүрат јарадыр».

Ушаглар үчүн јазмаг чәтин вә шәрәфлидир. И. Мәммәдов кәнч јашларындан ушагларын естетик тәрбијәсинә хидмәт едән, онларда мараг ојадан әсәрләр бәстәләјир. О, «Паровоз», «Лајла», «Мән охумаг истәјирәм» адлы үч маһны мәчмуәсинин вә илк ушаг опера-балетинин мүәллифидир.

Ону да дејәк ки, ушаглар үчүн биздә көзәл нағыллар, һекајә вә повестләр, поэма вә ше'рләр, драмлар јазылмышдыр. Лакин ушаг аудиторијасы үчүн нә милли опера, нә дә балет вар иди. Нәһајәт 60-чы илләрдә И. Мәммәдовун «Түлкү вә Алабаш» опера-балети јаранды. Бунунла да «Азәрбајчан мусигисиндә јени бир жанрын — опера-тәмсил жанрынын ушасы гојулмушдур. «Түлкү вә Алабаш» опера-балети һәм ушаглар, һәм дә јашлылар үчүн мараглыдыр. Мәрһум режиссор, республиканын халг артисти С. Дадашовун либреттосуна јазылмыш бу операда ики аләм чанланыр. Бир хејрхаһлығы вә јолдашылығы, әдаләти вә икидлји вәсф едир, дикәри исә һиләкәрлији, тамаһкарлығы көстәрир. Тамашада һејванларын дили илә охунан аријалар, ансамбллар, хор вә рәгсләр образларын бир-биринә мүнәсибәтини, мәнфи вә мүсбәт гүввәләрә мәнсуб олдуғларыны ифадә едир. Әсәрдә һәр образын өз мусиги характеристикасы мөвчуддур. Мусиги демәк олар ки, сурәтләрин хасијјәтнамәсини бүтүн тәфәррүаты илә ачыр. Бәстәкар Хоруз, Алабаш, Түлкү, Чанавар үчүн сәчијјәви ифадәләр тапмыш вә рөвнәгли мусиги дили илә онлары чанландырмышдыр. Мүәллиф лејтмотивләр системини дә операја мүвәффәгијјәтлә тәтбиг етмишдир. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, иштиракчыларын мусиги характери инандырычы вә реалистдир. Операда балетә дә кениш јер верилмишдир. Бундан мәгсәд рәгсләр васитәсилә әсәрин үмуми драматуркијасыны даһа да гүввәтләндирмәк, тамашаны даһа марағлы етмәкдир.

«Түлкү вә Алабаш»ын партитурасы оркестр васитәләринин мүхтәлифлији, рәнкарәнк чаларлығы, һармоник үнсүрләрин чазибәдарлығы илә сечилир. Әсәрдәки бүтүн мусиги нөмрәләри симфоник инкишафда верилмишдир. Буна көрә дә тамаша боју оркестр мүшајиәтчи кими дејил, образлар галарејасынын әсас характерләрини, мусиги дилини ифадә едән гүввә кими верилир.

«Түлкү вә Алабаш» дүз 35 ил кичик јашлылар үчүн Азәрбајчан Дөвләт Опера вә Балет Театрынын репертуарында јекәнә милли мусиги сәһнә әсәри олмушдур. Нәһајәт, бәстәкар Н. Әливердибәјовун «Чыртдан» операсы сәһнәјә гојулду. Әлбәттә, бу, бизим республикамызын мусиги һәјатында тәдирәлајиг һадисәдир.

Инсанларын психоложи аләминә јахшы бәләдлијин нәтичәсидир ки, И. Мәммәдовун бәстәләдији вокал миниатүрләри дә үрәјәјатымлы вә шириндир. Бәстәкарын Бүлбүлүн ифасында тез-тез радио далғаларында ешитдијимиз «Әмәк маһнысы» күтләви маһны сәһсиндә илк мүсабигәдә мүкафата лајиг көрүлмүшдүр (1948).

И. Мәммәдов 80-чи илләрдә дә кәнчлик еһтирасы, кәнчлик илһамы илә јүксәк бәди сигләтли әсәрләр јаратмышдыр. Бу мәнада бәстәкарын «Симфоник поэма»сыны, фортепиано илә оркестр үчүн «Поэма-токкатаны, романс вә маһныларыны көстәрмәк олар. Биз бу әсәрләрдән даһа чох јајылмыш бир бәстәләнмәнин — фортепиано илә симфоник оркестр үчүн «Поэма-токката»нын үзәриндә дајанмаг истәрдик. Әввәла ону дејәк ки, поэма мусигијә әдәбијјатдан кечмишдир. Мусигидә поэма лирик пјесдән тутмуш ири, монументал әсәр һәчминдә дә ола биләр.

«Токката» Италија сөзү олуб, мәнасы «клавншл аләт» дә чалмаг демәкдир. Мәһз бунун үчүн дә бәстәкарлар «Токката»ны әсасән фортепиано үчүн јазырлар. Токката чох ити темпдә дәғиг «зәрбли» техникаја маликдир.

Ибраһим Мәммәдовун да «Поэма токката»сында мәһз дедикләримиз мәзијјәтләр габарығлыгла өз әксини тапмышдыр. Биз бу әсәрдә һәм поеманын, һәм дә токкатанын үнсүрләрини көрүрүк.

Ону да гејд едәк ки, «Поэма токката» илк ифадан сонра пианочуларын концерт програмларында, ејни заманда виртуоз пианочу тәләбәләрин (јухары курс тәләбәләри) тәдрис репертуарларында өзүнә лајигли јер тутмагдадыр.

Бәстәкарын республикамызда мусиги кадрларынын јетишмәсиндә дә мүһүм ролу вардыр. О, 1961-чи илдән Ү. һаһыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасынын нәзәријјә кафедрасында мүәллим кими фәалијјәт көстәрмишдир. 32 илдән артыг педагожи фәалијјәти дөврүндә И. Мәммәдов бир сыра истәдадлы мусигичиләрә солфеднодан, партитуранын үзүндән охунмасындан илһамла, бөјүк сәриштә илә дәрс демиш, профессор елми адына гәдәр јүксәлмишдир.

И. Мәммәдов 1993-чү илдә вәфат етмишдир. Лакин о, галан өмрүнү өз бәстәләмәләриндә јашајыр.

МАҢНЫЛАР... МАҢНЫЛАР...

...Сакитлик ичиндә кишиләрин хәфиф зүмзүмәси ешидилр. Бу фүсункар зүмзүмә секаһ интонасияларынын гырыгырыг ифадәләридир. Зүмзүмә фонунда инсаны валех едән таныш бир гадын сәси кет-кедә далғаланыб әтрафа јайылыр. О, гүввәтләнир, зилә галхыр. Артыг һезин мусигинин јерини фәрәһ, шадлыг билдирән чаһаркаһ «мүхалиф»и үстүндә хош аваз тутур. Мелодијанын аһәнки, көзләнилмәз дөнүмләри, галхмалары, енимләри һамынын гәлбини риггәтә кәтирир. Бәли, таныш сөzlәр, чошгун мисралар:

Оху тар, оху тар,
Сәсиндән ән ләтиф ше'рләр динләјим...

Бу мисралар, она јазылмыш мусиги нечә-нечә инсан гәлбини тарын симләри кими еһтизаза кәтирмиш, поетик, нәчиб вә инчә һиссләр ашыламышдыр. Мүдрик шаир Микајыл Мүшфиг... бәстәкар Рамиз Миришли... Ше'рдә лирик вүс'әт, мусигидә лирик пафос. Ше'р мисралары илә мусиги ифадәләринин узлашмасы нечә дә бир-бирини тамамлајыр.

Азәрбајчан Республикасынын халг артисти Рамиз Миришли ушаглыг илләрини Нахчыван шәһәриндә кечирмишдир. Бу шәһәрдә һәр күн ешитдији Азәрбајчан халг маһныларынын инчә мелодијалары, Нахчыван «јаллы»ларынын әзәмәти онун ушаг гәлбиндә әкс-сәда тапыр, мусигијә гаршы онда бөјүк һәвәс ојадырды... Орта мусиги мәктәбини битирдикдән сонра Бақыја кәлән Рамиз А. Зејналлы адына орта ихтисас мусиги мәктәбинин каманча синфиндә тәһсилни давам етдирир. Онун бәстәкарлыға олан һәвәси тәһсил алдығы мүддәтә тәсадүф едир. Бу илләрдә о, јарадычылыг јолунда илк аддымларыны атыр, маһнылар, фортепиано үчүн кичик пјесләр, һәмийн дөврүн јарадычылыг мәһсулу иди. 1954-чү илдә мусиги мәктәбини битирдикдән сонра Рамиз өз доғма шәһәринә гајыдыр. О, каманча дәрси илә јанашы мусиги нәзәријјәси фәннини дә апарырды.

Бәстәкарлыға олан һәвәси сонралар ону Ү. һачыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасына кәтириб чыхарыр. Гәбул имтаһанлары заманы кәнч мусигичинин бачарығы, истәдады көркәмли бәстәкар, профессор, республиканын халг артисти Чөвдәт һачыјевин нәзәриндән јайылмады. О, Рамизи өз синфинә гәбул етди. Ч. һачыјевин синфи Рамизин бәстәкарлыг техникасына јијәләнмәсиндә, онун инкишафы вә формалашмасында чох иш көрмүшдүр. Консер-

ваторијада тәһсил алдығы мүддәтдә Рамиз фортепиано үчүн прелүдләр, сонатина, фортепиано «трио»су, кuartет, романслар вә нәһајәт диплом ишн кими симфоник поэма бәстәләјир. «Симфоник поэма» индијә гәдәр өз тәрәвәтини итирмәмишдир. Поэма Назим Рзајевин идарәсилә Азәрбајчан Дөвләт симфоник оркестри тәрәфиндән дөфәләрлә ефирдә сәсләнмиш вә ичтимаийјәтин рәғбәтини газанмышдыр. Сонрақы илләрдә мусиги ичтимаийјәтинә онун даһа ики симфоник поемасы (1972, 1980-чи илләр), камера оркестри үчүн «Симфонија»сы (1974) 1985-чи илдә исә јаздығы тар илә симфоник оркестр үчүн «Концерт»и мә'лумдур.

Биз бу әсәрләрдән «Концерт»ин үзәриндә дајанмаг истәрдик. Әсәр милли маһны, рәгс, муғам мусиги чаларларына әсасланмыш виртуоз сәпкили, парлаг үслуба малик композијадан ибарәтдир. Әсәрин үч һиссәси динләјичидә лирик, мәрдлик, ишыглы, шән, бә'зән гәмкин тәәссүрат јарадыр. Милли мелодијадан, метроритм хүсусийјәтләрән вә муғамлара хас олан инкишаф принципи пријомларындан бачарыгла истифадә мәһз «Концерт»ин мусигисинә өзүнәмәхсус сәмимийјәт кәтирир. Гәдим тарын спесифик штрихләриндән, ифа техникасындан бәдий кејфијјәтлә истифадә әсәрин тәк-раредилмәз колоритинә вә мусиги дининә хүсуси тәрәвәт ашылајыр.

Ону да дејәк ки, мүстәгил јарадычылыг јолунда бәстәкар чидди ахтарышларла да мәшғул олур. Бу ахтарышлар халг чалғы аләтләри оркестри үчүн јаздығы «Концерт»дә даһа габарыг үзә чыхыр. Бу жанр халг чалғы аләтләри оркестри үчүн јени иди. «Концерт»ин партитурасы үзәриндә «1965-чи ил»... јазылмышдыр. Әсәр әввәлчә «Загафгазија мусиги баһары»нын иштиракчылары тәрәфиндән марагла динләнилмиш, сонра Азәрбајчан бәстәкарларынын јубилеј пленумунда мүвәффәгийјәтлә сәсләнмишдир.

Чошгун илһам вә һәссаслыгла бәстәләнмиш «Концерт» өз дәрин лиризми, психоложи инчәлији илә динләјичини валех едир. Ону да дејәк ки, бу әсәрдә ситатчылыг јохдур, ејни заманда бәстәкар халгымызын зәнкин мусиги хәзинәсиндән бол-бол истифадә етмиш, муғам вә халг маһныларынын үнсүрләри әсасында үрәјәјатан мусиги лөвһәләри јаратмаға наил олмушдур. Әзү дә милли ритм вә мелодијалар заһири маһийјәт дашымыр, әсәрин ритминдән доғур.

«Концерт»ин биринчи һиссәсинин әсасыны ики тәзадлы мөвзу тәшкил едир: бунлардан биринчиси шур-чаһаркаһ ладларынын сәчијјәсини дашыјараг енеркијалы, чошғундур;

икинчи мөвзу исә лирик, поетик вә сәмиמידир. Һәр ики мөвзу динамик инкишафа маликдир, өзү дә тез-тез оркестр группларынын бир-бирини эвәз етмәсилә сәсләнир.

Икинчи һиссә өз ифадәлилији илә сечилир, лирик әһвал-руһијјә тәрәннүм едир. Үчүнчү һиссә, јә'ни финал, халгын бајрам шәнлијинин тәрәннүмүндән ибарәтдир. Бәстәкар оркестрләшмәдә рәнкләрдән, мүхтәлиф ифадә васитәләриндән мәһарәтлә истифадә етмишдир. Санки оркестрин групплары бир-бирилә «дејишир». Рамизин партитурасында инчә, шәф-фаф тембр рәнкләри күчлү сәс колорити илә ујғунлашыр.

«Концерт» ифа олундугдан сонра бәстәкар башга жанрларда да өз гәләмини сынајыр. Халг чалғы аләтләри оркестри үчүн сүиталар, увертүралар, мусиги лөвһәләри, маһны вә рәгс ансамблы үчүн сүита, мәктәблиләр үчүн хореографик шәкилләр, драм пјесләри («Баһар гызы», «Вичдан», «Дағларда ишыг» вә с.) үчүн мусиги бу гәбилдәндир.

Динләјичиләримиз әсасән Р. Миришлини бир сыра көзәл романс вә маһны мүүллифи кими таныјырлар. Онун һәр јени лирик маһнысы динләјичиләр арасында тез јайылып, ағыздан-ағыза дүшүр.

Онун маһныларынын бир чоху республикамызын мәшһур мүүәнниләринин репертуарына дахил олмуш вә онлар тәрәфиндән севилә-севилә охунур. Будур, Р. Миришлинин маһныларынын клавириләри.

...«Вәтәнимсән» маһнысы. Бу маһныда ана торпағымызын тәбии көзәлликләри, јашыл чәмәнләри, әзәмәтли дағлары, мави Хәзәри поетик бир диллә тәрәннүм олунур:

Ана торпаг, ана дијар
Сән мәнимсән.
Өмрүм, күнүм, руһум чаным,
Вәтәнимсән.

Маһнынын никбин руһу, сүрәкли аһәнки ше'рдә ифадә олунан фикрә тамамилә ујғундур. Мелодијанын тәбилији вә емоционал тә'сир күчү динләјичини мәфтун едир.

Бәстәкарын маһны јарадычылығында зәһмәт адамларынын портрети хүсуси јер тутур... «Күлсүрә» (Сөзләри Ф. Гочанындыр.) «Памбыгчы гызлар» (Сөзләри М. Әлијевиндир), «Гызгајыт» (Сөзләри Р. Зәканындыр) вә саир...

Јаллы ритми Миришлинин бир чох маһныларына сирајәт етмишдир. Мәсәлән, «Салам, Күр чајы» (Сөзләри Ч. Мәмәдовундур) маһнысы. Маһны республикамызын һәјатында баш верән јениликлә—Күр сүјунун Бақыја кәлмәси мүнәсибәтилә бәстәләнмишдир.

Маһнынын мелодијасы шән әһвал-руһијјә кәсб едән шур ладында гурулмушдур. Әзәмәтли Күр сүјунун шырыл-шырыл ахыныны тәсвир едир. Бәли, Күр сүјү бағ-бағчаларымыза һәјат верир, евләримизи сәлигәјә салыр. Дәфәләрлә биз бу маһнынын күмраһ, әзәмәтли сәдаларыны мүүәнни Күлага Мәмәдовун ифасында ешитмишик. Һәр дәфә дә маһны бизи һејрәтә кәтирмиш, зөвгүмүзү охшамышдыр.

Нахчыван јаллыларынын тә'сиринин нәтичәси бәстәкарын «Нахчыван тәрәнәси» (Сөзләри И. Сәфәрлининдир) маһнысында даһа бариз шәкилдә өзүнү нүмајиш етдирир. Һәмин маһныны көркәмли мүүәннимиз Рәшид Бейбудов Маһны Театрынын програмына да салмышды.

Р. Миришлинин лирик жанрда бәстәләдији маһнылар она даһа чох мүүвәффәгҗјәт кәтирмишдир. Бу сәпкили маһныларын көзәл, охунаглы чыхмасында мусиги илә бәрабәр мәтнин дә әһәмијјәти бөјүкдүр. Мәтн јүксәк идејалы, образлы, чох һәјати олмалы, бу күнүн тәләбләринә чаваб вермәлидир. Бу мә'нада Рамизин шаирләрдән Ислам Сәфәрли вә Фикрәт Гоча илә јарадычылыг үнәсијјәти фајдалы олмушдур. И. Сәфәрлинин сөзләринә бәстәләдији «Далғалар», «Һәјатым кәл», «Булаға кәл» вә Ф. Гочанын сөзләринә јаздығы «Аразым», «Сәни севән бахышлар»- «Сәни тапдым» маһнылары јүксәк емоционалығы, үрәјәјатымлығы илә фәргләнир. Бәстәкарын Ф. Гочанын сөзләринә јаздығы дикәр маһнылар да диг-тәтәләјигдир. «Кәлди хош баһар»... Баһарын тәсвиринә һәср олунмуш бу маһнынын мелодијасы чошғунлуғла јазылмышдыр. Бурада инсан дүјүғлары баһарын әтри илә әләгәләндирилмишдир. «Көнүл вердим» маһнысы да чичәкләнән мәһәбәтин тәрәвәти, сәдагәт һисси илә долудур. «Күсүб мәндән» һәзә ајрылыг кәдәринин, јалгызлыг гүссәсинин ифадәсидир. Һәр үч маһнынын сөзләрини шаир Фикрәт Гоча јазмышдыр.

Үмумијјәтлә, Р. Миришлинин лирик маһныларында бир кејфијјәт дә диггәти даһа чох чәлб едир. Бу, маһны дахилиндә мәгам дәјишкәнлијидир. Бу мә'нада «Сәни тапдым» маһнысы дахилиндә мәгам дәјишкәнлијини изләмәк даһа марағлыдыр. Адыны чәкдијимиз маһныда әкәр әсас куплетдә шур-секаһ, нәгаратда шур мәгамындан истифадә олунурса, икинчи куплетдә исә шур вә секаһ мәгамларыны чаһаркаһ мәгамы эвәз едир. Бу пријом чох усталыгла һәлл олунмушдур.

«Бајрам ахшамлары» маһнысында һәмин мәзијјәт даһа габарыг шәкилдә сәчијјәләндирилир. Маһныда биз үч мәгамын мелодик-интонасијаларынын гаршылашдырылмасына

раст кәлирик. (Шур-раст-шур-секаһ-шур). Бу үч мөгам нәзәријә кәрә гоһумдур. Схемдән көрүндүјү кими шур мөгамы рефрен әһәмијјәтини кәсб едир, јәни һәр јени мөгамдан сонра о тәкрарланыр. Бәстәкарын башга маһныларында олдуғу кими бу маһныда бүтүнлүклә јаллы ритминә әсасланмышдыр. Бу әламәт мәнз маһнынын мөвзусу илә әлағдардыр. Бәстәкар бу ритмин сәдалары илә мәнз ел шәнлијини тәсвир едир. Марағлыдыр ки, маһныда сәтирләрин мәнәсәндән асылы оларағ мусиги дәјишилир, ибарәләри дә тез-тез өз сигләтини дәјишир. Һәр сәтрин ифадәси мүхтәлиф мусиги бојалары алыр—каһ еһтирасланыр, каһ јумшалыр, каһ сәртләшир...

Р. Миришлинин маһныларынын бир нечәси дует үчүн бәстәләнмишдир. Бу бахымдан «Күнәши көзләјирик», «Сәадәт», «Хош сәһәрлә јашајырыг»- «Улдузлар» кими дует-маһнылар илк ифадан динләјичиләрин гәлбинә јол тапмыш, онларын севимлиси олмушдур. Һәмин вокал миниатүрләри маһны—плакат, маһны—шәкил, маһны—монолог кими сәчијјәләндирмәк олар. Адларыны чәкдијимиз кәнчлик маһныларынын јени үслуб хүсусијјәтләри дә диггәти чәлб едир. Елә бил гыз вә оғлан гол-гола верәрәк, аддымлаја-аддымлаја-хош сәһәр, Күнәш, улдузлар, сәадәт... һаггында маһны охујурлар. Лакин онларын аддымларынын ритми габагы күтләви Азәрбајчан маһныларында олдуғу кими марш сәчијјәси дашымыр, арамлы, кәзинти әһвали-руһијјәлидир, өзү дә еластик интонасијаларда, шәффаф һармоник чаларларда тәрәннүм олунур.

Рамиз Миришли инди дә әзмлә өз јарадычылығыны давам етдирир. Хүсусилә о, бәдин рәһбәр кими чалышдығы Ф. Әмиров адына Азәрбајчан Дөвләт Маһны вә Рәгс Ансамблы үчүн рәнкарәнк әсәрләр бәстәләјир, маһны, кино вә драм мусигиси саһәсиндә даһа јеткин әсәрләр бәстәләјир.

Р. Миришли мүәллим кими дә республикамызда мусигичи кадрлары јетишдирир. О, 20 илдән артыгдыр ки, Ү. Һачыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасында чалышыр. Һазырда о, халг чалғы аләтләри кафедрасынын профессорудур.

Азәрбајчан Бәстәкарлар Иттифагынын V, VI, VII гурултајларында Идарә Һејәтинин үзвү сечилән Р. Миришли ичтиман ишләрдә дә фәалдыр. О, Нахчыван Мухтар Республикасы бәстәкарлыг тәшкилатынын сәдридир.

Р. Миришлијә јарадычылыг, мүәллимлик фәалијјәтиндә уғурлар диләјирик.

Илк Азәрбајчан гадын бәстәкарларындан олан республиканын әмәкдар инчәсәнәт хадими Шәфигә Ахундова Консерваторијанын јетирмәсидир. О, Азәрбајчан халг мусигисинин әсасларыны даһи бәстәкарымыз Үзејир Һачыбәјовдан өјрәнмишдир.

Ш. Ахундованын илк ири һәчмли әсәри симфоник оркестр үчүн јаздығы «Памбыг топланышы» (1948) мусиги ләвһәләридир. Һәлә о заман республика Бәстәкарлар Иттифагынын пленумунда тәгдир олунмуш бу әсәр илк дәфә Азәрбајчан Дөвләт симфоник оркестринин ифасында мәшһур дирижорумуз Нијазинин тәфсириндә сәсләнмишди. Елә һәмин ил ССРИ Бәстәкарларынын I гурултајында Ш. Ахундованын «Чичәк» (сөзләри А. С. Пушкининдир) романсыны пәјтахт динләјичиләри марағла гаршыладылар. Јери кәлмишкән дәјәк ки, бәстәкар бүтүн фәалијјәт әрзиндә вокал мусигисинә үрәкдән бағланмышдыр. Онун 40-чы илләрин орталарында Ашыг Мирзә Бајрамовун сөзләринә јаздығы маһныны сәпәтсәвәрләр јахшы хатырлајырлар. Илк сынағ илк јарадычылыг уғурлары кәтирди. О вахтдан индијә гәдәр бәстәкар өз «маһны гәләмини» јерә гојмамыш, 500-ә гәдәр вокал миниатүрү јаратмышдыр. Вәтән торпагынын көзәлликләри, сағ мәһәббәт, достлуг, гүдрәтли инсан әмәји онун маһныларында инчәликлә вәсф олунур. Биз һәр дәфә бу маһнылары бәјүк һәвәс вә марағла динләјирик.

Бу жанрда мүнтәзәм чалышан јеткин сәнәткарын бәстәләдији үрәјәјатымлы, сәмини мелодијалы маһнылары тез-тез концерт салонларында, радио далғаларында, мави экранда ешидилир.

Инди елә бир Азәрбајчан мүғәнниси тапмағ чәтиндир ки, бәстәкарын маһныларыны репертуарына дахил етмәмиш олсун.

Марағлыдыр ки, Ш. Ахундованын бәзи маһнылары, охунағлы, лирик олдуғу үчүн инструментал пјесә дә чеврилир, јәни мәшһур ифачыларымыз бәстәкарын мүәјјән маһнысыны мусиги аләти үчүн ишләјир вә сонрадан динләјичиләрә өз ифасында тәгдим едир. Беләликлә, Ш. Ахундованын лирик маһнылары јени һәјата—инструментал ифаја мәруз галыр.

Бәстәкарын үмумтәһсил мәктәбләринин мусиги програмында мөһкәм јер тутан мүхтәлиф мәзмунлу маһнылары мәктәбиләрин севдији вокал миниатүрләрдәндир.

Ш. Ахундованын маһны јарадычылығындан данышаркән

онун көркәмли әдиб Шәрәф Рәшидовун сөзләринә јаздығы «Кәшмир маһнылары» силсиләсини хүсуси хатырлатмалыҗыг. Он ики маһныдан ибарәт олан бу силсилә тәкчә республикамызда дејил, Өзбәкистанда белә кениш јајылмыш, дилләр әзбәри олмушдур. Хатырлатмаг јеринә дүшәр ки, республиканын халг артисти, мәшһур мүғәнни Ф. Кәримованын профессионал сәнәтә кәлиши дә «Кәшмир маһнылары» илә бағлыдыр.

Бәстәкар сәнәни, театры чох сеvir. Мәһз бунун нәтичәсидир ки. Ш. Ахундованы тез-тез театр тамашаларына мусиги јазмаға дәвәт едирләр. О, Азәрбајчан Дөвләт Драм Театры, Кәнч Тамашачылар Театры, Кукла Театры, еләчә дә Кәнчә, Нахчыван, Сумгајыт, Ағдам, Ләнкәран, Шәки Дөвләт Театрлары илә сых јарадычылыг әлагәси сахлајыр: һазырда бәстәкар әллијә гәдәр пјесин мусиги мүәллифидир.

Бундан әләвә бәстәкар телевизија тамашаларына вә радио әдәби верилишләринә дә вахташыры сифаришлә мусиги бәстәләјир. Бу мәнада Чәфәр Чаббарлынын «Фүрузә», Илјас Әфәндијевин «Көрпүсаланлар», Бәхтијар Ваһабзадәнин «Е'тираф», «Зирвә» тамашаларыны јахшы нүмунә кими көстәрә биләрик. 1961-чи илдә Шәфигә ханым республика Театр Чәмијјәтинин дипломуна лајиг көрүлмүшдүр.

Ш. Ахундова опера жанрында Шәрг аләминдә дә опера јазмыш илк гадындыр. «Кәлин гајасы». Бу операнын јаранма факты да марағлыдыр. Опера көркәмли јазычымыз Сүлејман Рәһимовун ејни адлы повести әсасында бәстәләнмишдир. Лакин өнчә истәдадлы шаир Искәндәр Чошгун һәмин повести нәзмә чәкмишдир. Вә 1962-чи илдә онун радио тамашасыны јаратмышдыр. Бу тамашаја да мусиги бәстәләмәк Ш. Ахундоваја һәвалә олунмушду. Рәнқарәнк маһнылар, инструментал мусиги нөмрәләри тамашаны рөвнәгләндирир.

Хатырладаг ки, һәмин пјесдән «Көнүл тәранәләри» маһнысы тез бир заманда популјарлашды, мүғәнниләримизин репертуарына дүшдү вә мүстәгил јашамаг һүгуу газанды. Бу күнүмүзә гәдәр һәмин маһны радио вә телевизија васитәсилә сәсләндирилир.

Шәфигә ханым өзү е'тираф едир ки, пјес ефирдә сәсләндикдән сонра онун үрәјиндә хош бир арзу баш галдырды. О да бу мөвзуја опера јазмаг арзусу иди.

Бу минванла «Кәлин гајасы» јаранды.

«Кәлин гајасы» операсы (либретто С. Рәһимов вә И. Чошгунундур) узунмүддәтли ахтарышларын бәһрәси кими

мејдана чыхды. Үч пәрдә, беш шәкилдән ибарәт бу операда гаршылыглы сәдагәтин, үлви ешгин ријакарлыг үзәриндә тәнтәнәси тәрәннүм олунмушдур.

Ону дејәк ки, «Кәлин гајасы» операсында бәстәкар образларын ачылмасында муғамлардан, халг мусиги нүмунәләриндән, еләчә дә симфоник мусиги парчаларындан, хор вә ансамбллардан да истифадә етмишдир. Әсәрин ән үмдә мөзијјәләриндән бири дә муғамла симфоник мусигинин үзви сурәтдә бағлылығыдыр.

«Кәлин гајасы» операсы бир нечә ил Азәрбајчан Дөвләт Академик Опера вә Балет Театрынын репертуарында өзүнә лајиг јер тутмушдур.

Ш. Ахундованын мусигили театр жанрында јаздығы әсәрләрдән бири дә «Ев бизим, сирр бизим» (либретто мүәллифи Новруз Кәнчәлидир) опереттасыдыр. Мөвзусу мүасирләримизин һәјатындан алынмыш бу әсәрдә дүзлүк, саф мәһәббәт вәсф олунур. Мүәллифләр бә'зи адәт-ән'әнәләри, һәлә дә арамызда тәсадүф едилән фырылдагчылығы, тәнгид атәшинә тутурлар.

Бәстәкар Азәрбајчан телевизијасы вә радиосунун халг чалғы аләтләри оркестри илә јарадычылыг әмәкдашылығыны давам етдирир.

Һәлә кәнчлик илләриндән Азәрбајчан Дөвләт Инчәсәнәт Институтунда мүәллим ишләјән Шәфигә ханым һазырда һәмин институтун мусиги кафедрасынын досенти, мәсләһәтчисидир. 50 илдир ки, Бәстәкарлар Иттифагынын үзвүдүр.

70 баһар көрмүш танымыш бәстәкарымыз Шәфигә Ахундова инди јарадычылығынын көзәл чағларыны јашајыр, хош тәранәләри илә бизи севиндирир.

МӘНАЛЫ ЈАРАДЫЧЫЛЫГ ЈОЛУ

Республиканын әмәкдар инчәсәнәт хадими, бәстәкар Севда Ибраһимованын әсас јарадычылыг сәнәси фортепиано үчүн мусигидир. Бу неч дә тәсадүфи дејил. Чүнки, Севда мусиги сәнәтинә мәһз пианочу кими гәдәм гојмушдур. Бу мусиги аләтинә марағы исә онда анасы Сара ханым ојатмышдыр. Хатырладаг ки, Сара ханым XX әсрдә Азәрбајчан мусиги тарихиндә «тарын атасы» сајылан көркәмли тарзән Гурбан Примовун гызыдыр. О, Азәрбајчан пианочулары арасында илк али тәһсил алмыш гадынларымыздан биридир.

Севда У. Начыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасынын нәздиндәки 10 иллик орта ихтисас мусиги мәктәбинин (индики Бүлбүл адына мәктәб) фортепиано синфини битирдикдән сонра. Консерваторијада өз тәһсилини давам етдирир. Севда Консерваторијанын фортепиано синфини, 2 ил сонра исә бәстәкарлыг синфини мүнвәффәгијәтлә битирмишдир. Фортепиано синфиндә онун мүнәллими Мајор Бреннер, бәстәкарлыг синфиндә исә Гара Гарајев олмушдур.

Севда Консерваторијанын бәстәкарлыг синфини битирәркән диплом иши кими фортепиано илә симфоник оркестр үчүн «Поема»ны Дөвләт имтаһан комиссијасы јүксәк гижмәтләндирди.

Севимли мүнәллими Г. Гарајев бу «Поема» һаггында белә демишдир: «Көкү милли мусигијә бағлы олан бу «Поема» бир һиссәли лирик гәһрәмани «Концерт»дир».

Көрүндүјү кими, бөјүк бәстәкар «Поема» кими јазылмыш бу әсәри «Концерт» адландырыр. Бу, Гара Гарајевин тәсадүфи гәнаәти дејил. Чүнки, бу «Поема» «Концерт» жанрына мәхсус олан мүнәллиб хусусијәтләри, онун гурулушунун мәзијәтләрини өзүндә тәчәссүм етдирир.

Бәстәкарын марағлы ири һәчмли әсәрләриндән бири дә фортепиано илә симфоник оркестр үчүн 2 нөмрәли «Концерт»дир.

«Концерт» классик ән'әнәјә әсасланараг 3 һиссәдән ибарәтдир. Әсәрдә бәстәкар халг мусигисиндән дә бәһрәләнмишдир. Бунун тәһһүрүнү һәр шејдән әввәл халг маһны мелодијаларындан бачарыгла истифадәдә көрүрүк. Бәстәкар «Чал, ојна», «Губанын ағ олмасы» кими халг маһныларындан I вә II һиссәләрдә истифадә етмишдир.

«Концерт»ин әсасыны солист илә симфоник оркестрин јарышы тәшкил едир. Бах, бу үмдә чәһәт С. Ибраһимованын 2 нөмрәли «Концерт»индә бариз шәкилдә өзүнү көстәрир. Хусусилә, бу мә'нада сон һиссә даһа диггәтәләјигдир. Чәлд характерли, ити темпли бу һиссә әсасән күмраһ, шән әһвали-руһијәли образлары тәрәннүм едир.

С. Ибраһимованын фортепиано үчүн кичик һәчмли, миһиатүр сәпкили әсәрләрә дә марағы вар. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, «Ушаг лөвһәләри», «Прелүдләр», «Етүдләр», «Сонатина», «Пјесләр» вә нәһајәт «Әһвали-руһијә» кими марағлы пјесләр јаранмышдыр.

Биз хусусилә «Әһвал-руһијә» адлы силсилә пјесләрин үзәриндә дајанмаг истәрдик.

Бу силсилә 24 мусиги нөмрәсиндән ибарәтдир. Мүнәлли-

фин мәгсәди инсанын мүнәллиф овгатыны; кәдәр вә севинчини, зарафат вә лирик анларыны мусиги тәрәнәләри илә ачыб көстәрмәкдир. Бу анлар сөзүн һәгити мә'насында пјесдә өз долғун тәчәссүмүнү тапыр—десәк, јанылмарыг. Фортепиано силсиләсини динләдикчә биз каһ зарафатедичи скерсоја, каһ елекик әһвал-руһијә кәсб едән пјесә, каһ јаллы рәгси руһунда мусиги нөмрәсинә, кәһ да хәјалпәрәст әһвали-руһијәли мусиги таблосуна алудә олуруг. Бәли, бу пјесләр парлаг тәзадлара маликдир. Ону һәр шејдән әввәл исә милли характерли интонисијалар вә ритмләр, парлаг колорит сәчијәләндирир.

Ону да дејәк ки, «Әһвал-руһијә» силсиләси «Мелодија» фирмасы тәрәфиндән грамофон валына јазылмыш, еләчәдә Москвада «Советски композитор» нәшријаты тәрәфиндән чап олунмушдур.

«Әһвал-руһијә»нин илк ифачысы республиканын халг артисти, профессор Зөһраб Адыкөзәлзадәдир. Пианочу һарда олурса-олсун бу пјесләрдән бәзи нөмрәләри өз концерт програмына дахил едир.

С. Ибраһимова сәһнәни, театры да чох севир. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, драм тамашаларына, кино филмләрә дә вахташыры мусиги јазыр. Бу гәбилдән олан мусиги нөмрәләриндә бәстәкар һадисәләрин маһијәтинә ујғун бәстәләмәләр јарадыр. Хусусилә, Азәрбајчан Дөвләт Драм Театрында тамашаја гојулмуш «Огтај Елоглу», «Кечәнин сирри», Кәнч тамашачылар Театрында өз сәһнә тәчәссүмүнү тапымыш «Сәнин достун, дүшмәнин», «Чал, ојна» диггәтәләјигдир. Ону да дејәк ки, «Чал, ојна» пјеси бир нөв мусигили нағылдыр. Бәстәкар әсәрдәки ајры-ајры образлара мусиги характеристикасы вермишдир. Бу мусиги парчалары бир-биринә бәнзәмир. Онлар мүнәстәгилдир. Маһнылар ушатларын јаш сәвијәсинә ујғун кәлир. Бу нә илә изаһ олуна биләр? Ахы, бәстәкар ушаг психолокијасына јахшы бәләддир. Бунун үчүн дә мусиги, гәһрәмәнларын образларынын ачылмасында јахындан иштирак едир.

С. Ибраһимова ики операнын—«Әдаләт үзүјү» вә «Нәнәмин нағыллары»нын да мүнәллифидир.

25 ил әввәл јазылыб гуртармасына бахмајараг «Әдаләт үзүјү» операсы һәлә дә тамашаја тојулмамышдыр. Әсәрин партитурасы Азәрбајчан Дөвләт Академик Опера вә Балет Театрынын «архивиндә» сахланылыр.

Лакин икинчи опера—«Нәнәмин нағыллары»нын бәхти

кәтирмишдир. Бу опера Сәмәргәнд Дөвләт Опера вә Балет Театрында тамашаја гојулмушдур.

«Нәнәмин нағыллары» операсынын либретто мұәллифи шаир Никмәт Зијадыр. Бу операда һејванлар аләминдән сәһбәт ачылыр. Операнын баш гәһрәманы нәнә вә онун нәвәләридир. Нәнә өз нәвәләринә нағыл данышыр вә бу ширин нағыллар сәһнәдә чанландырылыр. Бурада мүсбәт гәһрәманлар аләминнә мејмун, довшан, фил, аја баласы, марал, гу вә саир, мәнфи гәһрәманлар аләминнә исә турд, түлкү, чаггал, пәләнк тәмсил едир.

Халг нағылларында олдуғу кими хејир шәрә галиб кәлир.

«Нәнәмин нағыллары» операсынын мусигиси халг инчиләри илә сых әлатәдә, сон дәрәчә эмоционал, сәмиги вә үрәјәјатымлыдыр. Бәстәкарын ләјтмотивләри операнын идеја мәзмунуну ачмаға көмәк кәстәрир. Колоритли оркестрләшдирмәни биз хүсусилә гејд етмәлијик. Мәһз оркестрләшдирмә васитәсилә һејванлар, гушлар, вәһшиләр образлы мусиги дили илә сәчијјәләндирилир.

Көрүн Сәмәргәнд Опера вә Балет Театрынын баш дирижору вә бәдии рәһбәри Фәзлиддин Јагубчанов операнын мусигиси һаггында нә демишдир: «С. Ибраһимованын мусигиси өзүнүн садәлији, асан јадда галмасы, әлванлығы вә мелодиклији, ушаглар үчүн анлашыглы бир дилдә олмасы илә мәним хошума кәлир. Операда апарычы рол мелодијанындыр. Онун тез гавранылмасынын башлыча сәбәби, һәр шејдән әввәл халг мусиги гајнагларына әсасланмасыдыр. Нағыллар мүхтәлиф олур. Бурада вәһши һејванларын вә гушларын образлары васитәсилә хејир вә шәр гүввәләри кәстәрилир. Пәләнкин икидлијинә, түлкүнүн «зәрифлијинә», мејмунун хејирхаһлығына көрә севилмәси мусигидә чох јахшы ифадә олунмушдур».

Ону да әлавә едәк ки, «Нәнәмин нағыллары» операсы Сәмәргәнд Опера вә Балет Театрынын репертуарында өзүнә ләјигли јер тутур.

1982-чи илдә көркәмли тарзән Гурбан Примовун анадан олмасынын 100 иллији гејд олунду. Бу мүнәсибәтлә сәнәткарын нәвәси Севда Ибраһимова бабасынын хатирәсине һәср олунмуш тар илә камера оркестри үчүн бир поэма јазды. Поэма «Хатирә» адландырылды. Бу поэма илк дәфә Г. Примовун јубилеј кечәсиндә Азәрбајчан Дөвләт Камера оркестринин мүшајиәтилә тарзән Рамиз Гулијевин ифасында сәсләнмишди.

Ону да дејәк ки, истәдадлы коллектив вә солист—тарзән әсәри бөјүк јарадычылыг шөвги илә тәфсир етмишди.

Һазырда «Хатирә» радионун гызыл фондуна дахил едилмиш вә вахташыры мави экранда вә радио далғаларында ифа олунур.

Он әввәл әсәр һаггында ону демәк олар ки, онун илк нәгүндән башламыш сонунә гәдәр емосионаллыг, шәффаф лиризм һөкм сүрүр. «Хатирә» поемасы ағыр тәрзли, лирик маһны сәчијјәли, гәлбохшајан бир мелодија илә башланыр. Бәстәкарын өзүнүн етираф етдији кими бу мелодијанын мұәллифи мәһз Гурбан Примовдур.

Бундан сонра бир-бирилә тәзад тәшкил едән ики мөвзу ардычыл сәсләнир. Чаһаркаһ интонасијалары үзәриндә гурулмуш биринчи мөвзу еһтираслы, романтик сәчијјә дашыјыр. Икинчи мөвзу исә бир гәдәр инчә јумора маликдир. Бу кејфијјәт нәдән ирәли кәлмишди? Г. Примову таныјаңлар, онунла тәмасда оланлар јахшы билирләр ки, о, зарафатчыл, јумору севән бир инсан иди. Сәнәткара мәхсус бу башлыча кејфијјәти бәстәкар мәһз икинчи мөвзуда бариз шәкилдә ачыб кәстәрә билмишди. «Шикәстеји-фарс» муғамынын үзәриндә гурулмуш һәмни мөвзу васитәсилә мұәллиф Г. Примов тәбиәтинин бәзи чәһәтләрини әкс етдирир.

Мәлүмдур ки, устәд тарзән Г. Примов сөзүн әсл мәнасында муғам аләминин корифејидир. Сәнәткарын илһамлы јарадычылыг фантазијасы хүсусилә инструментал муғамларын ифасы заманы бүтүн долғунлуғу илә тәчәссүм олунур. Тәсадүфи дејил ки, бәстәкар С. Ибраһимова бу чәһәти нәзәрә алараг «Хатирә» поемасынын каденсија һиссәсиндә—инсан гәлбини тәләтүмә кәтирән «Секаһ» муғамынын импровизә тәрзли мусиги чүмләләриндән усталыгла истифадә етмишдир. Мараглыдыр ки, солист—тарзән Р. Гулијев бу јердә чох дүзкүн олараг Г. Примовун муғам ифачылыг мәзијәтләринә әсасланыр, нечә дејәрләр, онун «Секаһ» бармагларыны тәглид едир. Ејни заманда Р. Гулијевин фәрди јарадычылығына мәхсус инчә «бармаглары»ны да мүшаһидә етмәк чәтин дејилдир. Г. Примов ифачылыг үслубу илә Р. Гулијев ифачылыг манерасынын синтези мәһз әсәрә хүсуси рөвнәг верир.

Әсәрин орта инкишаф бөлмәси дә мараглыдыр. Бу бөлмәдә әсасән чаһаркаһ чаларлы биринчи мөвзу мүхтәлиф сәпкидә, рәнкарәнк ифадә васитәләри илә инкишаф етдирилир. һәјәчанлы, шоштун тәрзли орта бөлмәдән сонра јенә дә әввәлки мусиги образы—шән әһвали-руһијјәли, јуморлу икинчи мөвзу ешидилир. Сонра исә биринчи мөвзу сәсләнир. Мусиги гурулушунда бу чүр јердәјишмәјә күзкүлү реприза, јәни биринчи бөлмәнин күзкүлү тәкраны дејилир.

Әсәрни сонунда биринчи мөвзу өз мәгамыны да дәјишир. Әкәр әввәлдә бу мөвзу «чаһарҗаһ»да идисә, тәкрар заманы бу «Раст»ын «Әраг» шө'бәсиндә верилмишдир. Артыг бу мөвзу мәгамла әлагәдар өз сигләтини дәјишир. «Раст»да верилән бу мөвзу Ү. Һачыбәјовун тә'биринчә десәк, «динлә-јичидә мәрдлик вә күмраһлыг һисси ојадыр». Мүәллифин бу кејфијјәтә әсасланмасы һеч дә тәсадүфи дејил. Бу кеј-фијјәт Г. Примов сәнәтинин даим, бүтүн дөврләрдә јаша-јачағыны ифадә едир.

С. Ибраһимова маһны вә романс саһәсиндә дә чалышан бәстәкарлардандыр. Онун мүхтәлиф мәзмунда јаздығы маһ-нылары бизим танынмыш мүғәнниләрин репертуарында өзү-нә лајигли јер тутур.

Профессор Севда Ибраһимова мусиги јарадычылығы илә мүәллимлик сәнәтини әлагәләндирән бәстәкардыр. О, Ү. Һачыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасынын ме-тодика вә педагожи тәчрүбә кафедрасынын мүдиридир.

С. Ибраһимова әсасән балача мусигичиләрлә дә мәшғул олур вә онларда ифачылыг сәнәтинә һәвәс ојадыр, естетик зөвг тәрбијә едир.

Гадын бәстәкарлары арасында өз дәст-хәтти илә сечилән Севда Ибраһимова әзмлә чалышыр, өз пәрәстишкарларыны јени-јени әсәрләрилә севиндирир.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Көркәмли мусигишүнас	3
Үзејир Һачыбәјов вә Азәрбајчан халг мусигиси	4
Гара Гарајев	10
Естрада мусигисинин баниси	14
Симфоник тәфәккүрүн бәһрәләри	18
Мәшһур оперетталар мүәллифи	22
Дүнја шөһрәтли сәнәткар	27
Лирик нәфәсли сәнәткар	30
Мәһсулдар јарадычылыг	34
«Концертләр» мүәллифи	38
Нәғмәләрдә јашајан өмүр	44
В. Адыкөзәловун јарадычылығына бир нәзәр	48
Актјорлугдан бәстәкарлыға	59
Илк ушаг балетинин мүәллифи	62
Јарадычылыг ахтарыш демәкдир	68
Бәһрәли өмүр	72
Маһнылар.. маһнылар	76
Хош тәрәнәләр мүәллифи	81
Мә'налы јарадычылыг јолу	83

Рамиз Зөһрабов
Бәстәкарларымыз һаггында сөз
(I китаб)

Бакы—«Шур» нәшријаты—1995

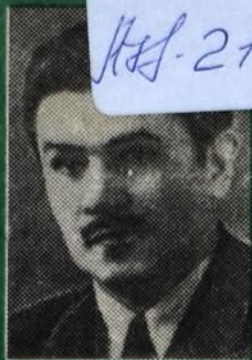
Јығылмаға перилмиш 30.11.94. Чапа имзаланмыш 30.03.95.
Сифариш № 16. Кағыз форматы 60x84 1/16. Јүксәк чап үсу-
лу илә. Тиражы 1000. Шәрти чап вәрәги 5,2. Физики чап вә-
рәги 5,6. Һесаб нәшр вәрәги 5,0.

Азәрбајчан Республикасы Мәдәнијјәт Назирлијинин
«Шур» нәшријаты, Бакы, М. Мухтаров күч. 6. Тел: 92-92-27.
Мәтбуат вә Информасија Назирлијинин Сумгајыт мәтбәәси.
Китабын хәрчинин бир гисмини «Алиас-банк» чәкмишдир.

Рәссамы ӘДАЛӘТ.

Директор мұавини Сәдијар Фејзуллајев.
Корректорлары Нәркиз вә Чәмилә Мир-Бәшировалар

ИИ-210099

МУЭЛЛИФ

